

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 3/2018

Suomen romanipoliittinen ohjelma (ROMPO) 2018-2022

Sosiaali- ja terveysministeriö

ISBN Nid.: 978-952-00-3917-2

ISBN PDF: 978-952-00-3916-5

Taitto: AT-Julkaisutoimisto Oy

Kuvitus ja kannen kuva: Katariina Hirvonen

Helsinki 2018

Kuvailulehti

Julkaisija	Sosiaali- ja terveysministeriö	18.5.2018	
Tekijät	Henna Huttu (toimittaja)		
Julkaisun nimi	Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2018-2022		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 3/2018		
ISBN painettu	978-952-00-3917-2	ISSN painettu	1236-2050
ISBN PDF	978-952-00-3916-5	ISSN PDF	1797-9854
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3916-5		
Sivumäärä	100	Kieli	suomi
Asiasanat	romanit, vähemmistöt, vähemmistöpolitiikka, politiikkaohjelmat, perusoikeudet, yhdenvertaisuus, neuvottelukunnat, integraatio, inklusio		
Tiivistelmä	<p>Suomen vuosien 2018-2022 romanipoliittisen ohjelman (ROMPO2) päätavoite on tukea romanien myönteisesti jatkunutta yhteiskunnallista integraatiota sekä kielellisten, kulttuuristen ja sosiaalisten oikeuksien myönteistä kehitystä. Ohjelman lähtökohtana on että nykyinen lainsäädäntö ja kattava palvelujärjestelmä luovat hyvän pohjan romaniväestön yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Ohjelman valtavirtaistetuilla ja erikseen romaniväestölle kohdennetuilla toimenpiteillä luodaan jatkoedellytykset romanien ihmisoikeuksien ja sosioekonomisen aseman huomattavalle parantumiseksi. Tämän tulee tapahtua romaniväestön omaa aktiivisuustasoa, osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia lisäämällä sekä romanikieltä, -kulttuuria ja identiteettiä kunnioittaen ja vahvistaen.</p> <p>Ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman seurantatiedon perusteella romanien yhteiskunnallisen integraation vahvistaminen edellyttää etenkin paikallis- ja aluetason romaniasiainyhteistyön määrän, vaikuttavuuden ja suunnitelmallisuuden lisäämistä. Yksi keino näihin tavoitteisiin pääsemiseksi ja tapahtuvan kehityksen seuraamiseksi on valmistelussa olevan maakuntalain toteuttamista tukevien maakunnallisten- romaniohjelmien luominen (nk. MAARO-ohjelmat). Tämän lisäksi uusi ohjelma pyrkii huomioimaan tiedotuskysymykset ja romanien kulttuuriperinnön suojelun. Suomen perinteisen romaniväestön tarpeiden ohella ohjelma huomioi myös Suomessa tilapäisesti tai pitkäkestoisesti asuvien ulkomaalaisten tai liikkuvien romanien tarpeet.</p>		
Kustantaja	Sosiaali- ja terveysministeriö		
Painopaikka ja vuosi	Grano Oy, 2018		
Julkaisun jakaja/ myynti	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Social- och hälsovårdsministeriet	18.5.2018	
Författare	Henna Huttu (redaktör)		
Publikationens titel	Programmet för romsk politik i Finland 2018–2022		
Publikationsseriens namn och nummer	Social- och hälsovårdsministeriets publikationer 3/2018		
ISBN tryckt	978-952-00-3917-2	ISSN tryckt	1236-2050
ISBN PDF	978-952-00-3916-5	ISSN PDF	1797-9854
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3916-5		
Sidantal	100	Språk	Finska
Nyckelord	romer, minoriteter, minoritetspolitik, politikprogram, grundläggande rättigheter, likabehandling, delegationer, integration, inklusion		
Referat	<p>Det huvudsakliga målet med Programmet för romsk politik i Finland 2018–2022 (ROMPO 2) är att stödja den fortsatt positiva utvecklingen avseende romernas integration i samhället samt utvecklingen av deras språkliga, kulturella och sociala rättigheter. Programmet tar avstamp i att lagstiftningen och det omfattande servicesystemet i dagsläget skapar en god grund för att främja den romska befolkningens likabehandling. Programmets integrerade åtgärder som är särskilt riktade till den romska befolkningen ger fortsatta förutsättningar för en betydande förbättring när det gäller romernas mänskliga rättigheter och socioekonomiska ställning. Detta bör ske genom att den romska befolkningens egen aktivitetsnivå, delaktighet och inflytande ökas, på ett sätt som tar hänsyn till och stärker det romska språket, den romska kulturen och den romska identiteten.</p> <p>Utifrån uppföljningen av det första programmet för romsk politik förutsätter stärkandet av romernas integration i samhället att samarbetet kring romska frågor utökas och görs mer effektivt och systematiskt i synnerhet på lokal och regional nivå. Ett sätt att nå dessa mål och följa utvecklingen är att skapa program för romerna på landskapsnivå, s.k. MAARO-program, som stöder verkställandet av den landskapslag som är under beredning. Det nya programmet syftar dessutom till att beakta informationsfrågor och skyddet av romernas kulturarv. Utöver den traditionella romska befolkningen i Finland beaktar programmet också behoven hos utländska eller rörliga romer som är tillfälligt eller långvarigt bosatta i Finland.</p>		
Förläggare	Social- och hälsovårdsministeriet		
Tryckort och år	Grano Ab, 2018		
Distribution/ Beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of Social Affairs and Health	18 May 2018	
Authors	Henna Huttu (editor)		
Title of publication	Finland's National Roma Policy (ROMPO) 2018-2022		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Social Affairs and Health 3/2018		
ISBN (printed)	978-952-00-3917-2	ISSN (printed)	1236-2050
ISBN PDF	978-952-00-3916-5	ISSN (PDF)	1797-9854
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3916-5		
Pages	100	Language	Finnish
Keywords	Roma, minorities policy, policy programmes, fundamental rights, equality, advisory boards, integration, inclusion		
<p>Abstract</p> <p>The primary objective of Finland's National Roma Policy for 2018–2022 (ROMPO2) is to support the progress seen in the societal integration of Roma and positive development in Roma linguistic, cultural and social rights. The policy programme is based on the premise that Finland's current legislation and comprehensive service system provide a good foundation for the promotion of the equality of the Roma population. The mainstreamed actions and measures targeted specifically at the Roma population set out in the National Roma Policy will create further capacities for considerable improvements in the human rights and socioeconomic status of Roma. This must take place by increasing the level of activity, inclusion and access to influence among the Roma population and with respect for and by strengthening the Romani language and Roma culture and identity.</p> <p>On the basis of follow-up data on Finland's first National Policy on Roma, the strengthening of the societal integration of Roma calls for increases in the amount, effectiveness and planning of cooperation in Roma issues at the local and regional levels in particular. One way of reaching these objectives and monitoring progress made is to create county-specific Roma programmes (MAARO Programmes) that support the implementation of the Counties Act that is currently being drafted. In addition, the new policy programme seeks to take into account matters relating to information provision and the preservation of Roma cultural heritage. Along with the needs of Finland's traditional Roma population, the National Roma Policy also covers the needs of foreign and non-sedentary Roma living in Finland temporarily or on a long-term basis.</p>			
Publisher	Ministry of Social Affairs and Health		
Printed by (place and time)	Grano Ltd, 2018		
Publication sales/ Distributed by	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Farabiba patrin

Oppenbaariboskiiri	Sosiaalo- ta sastibosko ministerios	18.5.2018	
Tšeeribongiire	Henna Huttu (ňanjiboskiiri)		
Oppenbaaribosko nau	Suomen romanipoliittinen ohjelma (Rompo) 2018-2022		
Oppenbaaribosko nau ta numra	Sosiaalo- ta sastibosko ministeriosko oppenbaaribi 3/2018		
ISBN tryckt	978-952-00-3917-2	ISSN tryckt	1236-2050
ISBN PDF	978-952-00-3916-5	ISSN PDF	1797-9854
URN-adressa	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3916-5		
Paňhesko numra	100	Tšimb	suomi
Saakako laave	romanit, vähemmistöt, vähemmistöpolitiikka, politiikkaohjelmat, perus-oikeudet, yhdenvertaisuus, neuvottelukunnat, integraatio, inklusio		
<p>Gustiba</p> <p>Finitiko bereňňengo 2018-2022 romanopolitikako programmosko (ROMPO2) ħeeruno faatiba hin te ħaňtavaa kaalengo tšetano thaanengo integraatios, so hin langħtimes aaňtas tšiňko ta panna tšimbako, kultturengo ta sosiaalengo horttibongo tšiňko fendjiba. Programmosko faatiba hin, te aka tiijako laagako tšeeriba ta boňlo tšenstibosko stelliba luonavena tšiňko botnos kaalo folkengo itveeribosko fendjiboske.</p> <p>Programmosko vollako strömmime ta froojimes kaalo folkenge tšerto tšeeribonna luonavaha langħto naaljibi kaalengo komujengo horttibongo ta sosiaalo ekonomisko stedosko merknime fendjiba. Dauva mote fanuves jakkes, te kaalo folkengo iego aktiviteetosko ħleetiba, dieliba ta angouvibosko vojibi mote buutjaves ta kaalengo tšimb, -kulttuures ta identiteetos mote niin patjaven ta džoraven.</p> <p>Vaaguno romano politikako programmosko följibosko džaanibi sigavena douva, te kaalengo tšetano thaanengo integraatiosko džorziba puňhela lokaalo- ta thaanengo ħleetibosko kaalengo saakengo tšetano buttiako numresko, angouvibosko ta plaaneeribosko buutjiba. lek maneera sar te ħleppuvaha aro daala faatibi ta fanime fendjibosko följiboske, so hin aro fäardibosko aaňhime phuujako thaanengo laagengo pherdiba sar vojuvaha te ħaňtaven phuujako thaanengo romano programmengo luoniba (MAARO-programmi). Panna butide dauva nevo programmos roodela te hogaves oppenbaaribosko puňhibi ta kaalengo kulttuuresko traditionaalesko siiliba. Finitiko traditionaalo kaalo folkengo hyövibongo straal programmos hogila panna doola auriako themmengo elle vandrime kaalengo hyövibi.</p>			
Presiboskiiro	Sosiaalo- ta sastibosko ministerios		
Tryckort och år	Grano Ab, 2018		
Oppenbaaribosko dieliboskiiro/bikniba	Elektrikaano versios: julkaisut.valtioneuvosto.fi Oppenbaaribosko bikniba: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

1	ESIPUHE	9
2	Romanipoliittisen ohjelman tavoitteet, linjaukset, avaintoimijat, keinot ja toimeenpanoa ohjaavat keskeiset periaatteet	12
2.1	Romanipoliittisen ohjelman tavoitteet ja linjaukset.....	12
2.2	Romanipoliitiikan hallinnolliset rakenteet ja avaintoimijat.....	14
2.3	Ohjelman keinot ja toimeenpanoa ohjaavat periaatteet.....	17
3	Ohjelman toimintalinjat ja toimenpiteet	22
3.1	Romanien koulutukseen osallistumisen vahvistaminen kaikissa koulutusmuodoissa ja kaikilla tasoilla.....	22
3.1.1	Varhaiskasvatus ja esiopetus.....	22
3.1.2	Perusopetus.....	25
3.1.3	Lukio-koulutus, ammatillinen koulutus, korkeakoulutus ja vapaa sivistystyö.....	28
3.2	Ammatillisen osaamisen, työllisyyden, yrittäjyyden ja työmarkkinoille integroitumisen edistäminen.....	32
3.3	Romaniväestön yhdenvertaisen kohtelun ja palvelujen käytön ja niiden vaikuttavuuden edistäminen peruspalveluissa sekä asumisessa.....	37
3.3.1	Yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen sekä syrjinnän ehkäiseminen.....	37
3.3.2	Romaniväestön hyvinvoinnin edistäminen ja sosiaali- ja terveyspalvelujen tehostaminen.....	42
3.3.3	Turvataan romanien yhdenvertainen kohtelu asumisessa ja vähennetään turvattomuutta.....	46
3.4	Toimintalinja 4: Romanikielen, taiteen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen.....	49
3.4.1	Romanikielen vahvistaminen.....	49
3.4.2	Romanitaiteen ja kulttuurin vahvistaminen.....	52
3.5	Romaniväestön voimaannuttaminen ja osallisuuden vahvistaminen.....	56
3.6	Tiedotus, viestintä ja media romanien integraation edistäjinä.....	59
3.7	Alueellisen ja paikallisen romanityön kehittäminen.....	62
3.8	Kansainvälinen romanityö.....	67
4	OHJELMAN TOIMEENPANO JA SEURANTA	74
4.1	Ohjelman toimeenpano- ja seurantasuunnitelma.....	74

LIITTEET	81
LIITE 1 Ohjelman toimeenpanon vastuutahot	81
LIITE 2 Ohjelmassa mainittujen ”Hyvien käytäntöjen” tarkemmat kuvaukset	83
LIITE 3 Romanian integraatioon liittyviä selvityksiä, tutkimuksia, raportteja ja avaindokumentteja	96

1 Esipuhe

Romanit ovat Suomessa perinteinen kielellinen ja kulttuurinen vähemmistö, joka on asunut Suomessa yli 500 vuotta. Romaneja arvioidaan Suomessa olevan noin 10 000, mutta samaan ryhmään kuuluvia romaneja asuu muutamia tuhansia myös Ruotsissa. Suomen romanit ovat olleet vahvasti mukana rakentamassa Suomea ja kantaneet sodissa oman vastuunsa myös Suomen maanpuolustuksesta. Romanit kokevatkin vahvasti olevansa Suomen kansalaisia ja heillä on vahva halu olla aktiivisesti mukana suomalaisessa yhteiskunnassa. Suomen romaneilla on täydet kansalaisoikeudet ja -velvollisuudet.

Viime vuosina pääkaupunkiseudulle ja muihin osiin maata on asettunut tilapäisesti tai pysyvästi asumaan myös muita itäeurooppalaista alkuperää olevia romaniryhmiä, esimerkiksi Bulgarian ja Romanian romaneja. Heidät tuo Suomeen yleensä lähtömaassa vallitseva köyhyys ja syrjintä, mutta myös toivo paremmasta elämästä. Perus- ja ihmisoikeudet koskevat myös näitä liikkuvia EU- kansalaisia. Myös heidän oikeuksiensa ja asemansa kehittämiseen pyritään kiinnittämään huomiota tässä ohjelmassa.

Yleinen Suomessa harjoitettu hyvinvointipolitiikka ja vuosikymmenten aikana romaneille kohdennetut erityistoimet ovat omalta osaltaan parantaneet ja vakauttaneet romanien elinolosuhteita. Kaikista suurimmat edistysaskeleet on viime vuosikymmeninä otettu romanien asuinolosuhteiden kohentumisessa, varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen osallistumisessa, perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen sekä romanikielen yliopisto-opetuksen osa-alueilla. Tämä on suurelta osin romanien ja viranomaisten myönteisen vuorovaikutuksen sekä määrätietoisien kansallisen yhteistyön ansiota. Suomen romanipoliittiset strategiat, kuten vuonna 1999 julkaistu Romanipolitiikan strategiat, ensimmäinen vuosien 2009–2017 romanipoliittinen toimenpideohjelma (ROMPO 1) ja sen pohjalta laadittu järjestöjen oma ROMPO- ohjelma sekä erilaiset yhteistyöprojektit ja -hankkeet heijastelevat monin tavoin Suomessa tietoisesti valittua romani- ja pääväestön sekä virkamiesten välisen rakentavan vuorovaikutuksen ja yhteistyön tietä.

Romanien vahva toimijuus ja tiivis yhteistyö, myönteisyys ja lisääntyvä yhteiskunnallinen aktiivisuus ovat olleet ratkaisevan tärkeitä romanipoliittikan muutoksen kannalta. Suomessa onkin siirrytty aiemmista kielteisistä assimilaatiopyrkimyksistä kohti moninaisuutta ja monikulttuurisuutta arvostavaa integraatio- ja inklusioajatella. Tämä on heijastunut myös Suomen voimassa olevaan ja tulevaan lainsäädäntöön joka pyrkii omalta osaltaan turvaamaan romanien perusoikeuksien toteutumisen ja vaikuttamisväylät sekä valtakunnallisella, alueellisella että paikallisella tasolla. Kansainvälinen ja eurooppalainen ihmisoikeusnormisto sekä sen täytäntöönpanon seuranta ovat vahvistaneet myös romanien oikeuksia ja luoneet edellytyksiä syrjinnän vähentämiseksi.

Hyväkään lainsäädäntö ja myönteinen integraatioajattelu eivät kuitenkaan yksin riitä takaamaan tosiasialista yhdenvertaisuutta. Romanit ovat edelleen yhteisötasolla tarkasteltuna muihin suomalaisiin verrattuna keskimäärin heikommassa taloudellisessa ja sosiaalisessa asemassa. Lisäksi romanit joutuvat Suomessa edelleen syrjinnän kohteeksi esimerkiksi asunnon ja työn haussa. Romaneihin kohdistuva arjen syrjintä ja vihapuhe ovat väestön omien kokemusten ja useiden selvitysten mukaan lisääntyneet. Sen taustalla ovat yleinen muukalaisvastaisuuden kasvu ja pitkällinen taloustaantuma, mutta myös erilaiset sosiaaliset ongelmat kuten osassa romaniväestöä pitkään jatkunut syrjäytymiskehitys. Laajamittainen syrjintä tuhoaa integraation perusedellytykset. Sen vuoksi romanien integraatiota ei voi edistää ilman syrjinnän tunnistamista ja syrjintää ehkäiseviä toimia. Myös syrjinnän uhrien auttamisjärjestelmiä tulee edelleen kehittää. Rasismin ja yhteisön ulkoisen syrjinnän lisäksi tulee kuitenkin jatkossa kiinnittää aiempaa enemmän huomiota myös yhteisön sisäiseen syrjintään ja yleiseen demokraattisten osallisuus-, vaikuttamis- ja palaute-mekanismien vajeeseen.

Uuden romanipoliittisen ohjelman keskeisenä tavoitteena onkin osallistaa ja aktiivoida romaneja paikallisesti sekä alue- ja järjestötasolla omien asioidensa ajamiseen. Keskeistä on vahvistaa romanien ja romaneja edustavien järjestöjen kuulemistä sekä avata romaneille uusia paikallistason vaikutusmahdollisuuksia heitä itseään koskevissa asioissa. Tämän vuoksi ohjelmaan on lisätty uusi yhteisön voimaannuttamista käsittelevä toimintalinja (toimintalinja 3.5). Lisäksi koko ohjelmasta on pyritty tekemään visuaalisesti houkutteleva, selkokielinen ja helposti lähestyttävä.

Saadakseen lisää kansainvälistä, kansallista, alueellista ja ennen kaikkea paikallista vaikuttavuutta romanipoliittisen ohjelman on kytkeydyttävä vahvasti eri tasoilla

tapahtuvaan koulutuksen, työllisyyden, asumisen sekä sosiaali- terveys- ja peruspalveluiden sekä osallisuustoiminnan arviointi- ja kehittämistoimintaan. Kansallista toimenpideohjelmaa täydentämään tarvitaan sen vuoksi yhä enemmän paikallisia ja maakunnallisia romaniasiain toimenpideohjelmiä (nk. MAARO- ohjelmia). Pysyvät hallinnolliset rakenteet kuten maakunnallinen aluehallinto ja alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat ovat yhdessä toimivan kansalaisjärjestökentän ja erilaisten hanketoimijoiden kanssa avainasemassa näiden ohjelmien kehittämisessä sekä niihin liittyvässä tiedotustyössä, toimeenpanossa, seurannassa ja arvioinnissa.

Ohjelman lähtökohtana on, että nykyinen lainsäädäntö tarjoaa hyvän pohjan romaniväestön osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Eri yhteyksissä tarvitaan kuitenkin olemassa olevan säännöspohjan tulkinnan täsmentämistä ja toimeenpanon varmistamista. Lainsäädännön suomat oikeudet ovat todellisia vasta kun ne realisoituvat käytännössä. Tämä koskee etenkin kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia sekä tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta.

Lainsäädännön toimeenpanon varmistamisen lisäksi merkittävimpiä ohjelman vaikuttamiskeinoja ovat valtavirtaistaminen sekä romaniväestön olosuhteet ja palvelutarpeet huomioivien toimintakäytäntöjen kehittäminen. Valtavirtaistaminen tarkoittaa sitä, että romanien omat näkökulmat otetaan huomioon heitä koskevassa päätöksenteossa ja palveluissa. Tämä edellyttää toimenpiteiden ja päätösten vaikutusten arviointia romanien ja romaniyhteisön näkökulmasta. Romaniväestön olosuhteiden kehittämistoimenpiteiden pohjaksi tarvitaan parannuksia myös olemassa olevaan tietopohjaan. Erityisen tärkeää on kehittää palveluohjausta, viranomais-suosituksia sekä mallintaa ja levittää toimivaksi havaittuja hyviä käytäntöjä.

Ohjelman toimeenpanon osalta on pyritty kiinnittämään aiempaa enemmän huomiota myös yleisiin ohjelman toimeenpanon tapaa ja romanityötä laajemminkin koskeviin periaatteellisiin ja eettisiin kysymyksiin sekä kestävän kehityksen periaatteisiin jotka vaikuttavat omalta osaltaan siihen kuinka laajamittaisia ja pitkäkestoisia muutoksia toimeenpanon kautta saavutetaan.

Tarja Filatov, kansanedustaja
puheenjohtaja

Väinö Lindberg,
sosiaalineuvos varapuheenjohtaja

Henna Huttu
pääsihteeri, valtioneuvoston neuvotteleva virkamies

2 Romanipoliittisen ohjelman tavoitteet, linjaukset, avaintoimijat ja toimeenpanon keinot sekä keskeiset periaatteet

2.1 Romanipoliittisen ohjelman tavoitteet ja linjaukset

Ohjelman tavoitteena ovat seuraavat asiat:

Suomi säilyttää edelläkävijäasemansa romanien koulutuksen ja asumisolojen kehittämisen mallimaana.

- Suomi kohottaa tulevina vuosina romaniväestön oman osallisuuden ja aktiivisuuden kautta sekä erilaisin tukitoimin merkittävästi romaniväestön yleistä ammatillista koulutustasoa sekä työllisyysastetta.
- Suomi tukee romanikulttuurin kehittämistä ja säilymistä parantamalla määrätietoisesti romanikielen, -taiteen ja kulttuurin asemaa niille laadittavien erillisten kehittämis- ja elvytysohjelmien sekä niiden seurannan kautta.
- Suomi taistelee romanivastaisuutta ja syrjintää sekä vihapuhetta vastaan näkyvästi romanien oman aktiivisen kansalaisuuden ja demokratian, laadukkaan faktatiedon ja tiedotuksen sekä romanikulttuurin omien vahvuuksien kuten taiteen ja yhteisöllisyyden avulla.
- Suomi hyödyntää romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon seurannassa monipuolisia raportoinnin ja seurannan välineitä yhdistäen sekä ulkoisia että sisäisiä arviointimenetelmiä.

- Suomi osallistuu aktiivisesti kansainväliseen romanityöhön ja romanien integraatio-ohjelmien seurantaan ja arviointiin sekä tukee näiden kehittämistä ihmisoikeuslähtöisesti ja kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti- samansuuntainen kotimainen ja eurooppalainen romanipolitiikka vahvistavat toinen toisiaan.

Ohjelman visio on:

Suomen romanien integraation aste ja elinolot kohentuvat väestön oman aktiivisuuden kautta sekä valtavirtaistetuin ja kohdennetuin toimin useilla eri elämän-alueilla. Romaniväestön ja muun väestön väliset sosio-ekonomiset ja alueelliset erot kaventuvat mm. koulutuksen, työllisyyden, asumisen, syrjinnän ja hyvinvoinnin sekä terveyden osalta.

Tavoitteita ja visiota kohti edetään kohdentamalla toimenpiteitä seuraaville toimintalinjoille:

1. Koulutukseen osallistumisen vahvistaminen kaikissa koulutusmuodoissa ja kaikilla tasoilla
2. Ammatillisen osaamisen, työllisyyden, yrittäjyyden ja työmarkkinoille integroitumisen edistäminen
3. Romaniväestön yhdenvertaisen kohtelun sekä palvelujen käytön ja niiden vaikuttavuuden edistäminen peruspalveluissa sekä asumisessa
4. Romanikielen, -taiteen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen
5. Romaniväestön voimaannuttaminen ja osallisuuden vahvistaminen
6. Romanien integraation edistäminen tiedotuksen, viestinnän ja median avulla
7. Alueellisen ja paikallisen romanityön kehittäminen
8. Kansainvälisen romanityön kehittäminen ja ylläpito

2.2 Romanipolitiikan hallinnolliset rakenteet ja avaintoimijat

Tällä sivulla esitellään lyhyesti Suomessa merkittävimmät romanipolitiikan valtakunnalliset, alueelliset ja paikalliset rakenteet jotka muodostavat romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon keskeisimmän yhteistyöverkoston.

Kotimaiset romaniasiain hoidon hallinnolliset rakenteet:

Valtakunnallinen Romaniasiain neuvottelukunta (RONK)

edistää romaniväestön tasavertaisia yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä elinolosuhteita. RONK toimii Suomessa romanien ja viranomaisten välisenä yhteistyö- ja asiantuntijaelimenä sosiaali- ja terveysministeriön yhteydessä.

Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat (AlueRonk) työskentelevät viranomaisten ja romaniväestön poikkihallinnollisina yhteistyöeliminä. Toiminnan tavoitteena on kehittää romanien asemaa alueellisella ja paikallisella tasolla sekä osallistaa romaneja heitä koskevaan päätöksentekoon. Alueelliset neuvottelukunnat pyrkivät myös edistämään yhdenvertaisuutta ja torjumaan romaneihin kohdistuvaa syrjintää. Neuvottelukuntien toiminta ja asema perustuu valtioneuvoston asetuksiin (VNA 1019/2003 ja VNA 1350/2009).

Paikallisromanityöryhmät (PRT) ovat kunnanhallituksen nimeämiä toimikuntia joiden työskentelyn tarkoituksena on lisätä romanien osallisuutta, aktiivisuutta, yhdenvertaisuutta sekä yhdenvertaisuutta ja näin kehittää paikallisen romaniväestön mahdollisuuksia osallistua omien elinolojensa parantamiseen. Työryhmien tärkeimpiä tavoitteita ovat romanien kohtaamien ennakkoluulojen ja stereotyyppien poistaminen ja aktiivinen tiedottaminen romaneihin liittyvistä kysymyksistä. Romanityöryhmien päämääränä on edistää kulttuurien välistä vuorovaikutusta sekä luoda uutta toimintakulttuuria ja kumppanuuksia paikallistasolla. Paikallisromanityöryhmät työskentelevät romanikysymysten esille nostamiseksi, jotta romaneihin liittyvät kysymykset otettaisiin huomioon yhteiskunnan eri alueilla.

Opetushallituksen romaniväestön koulutustiimin tehtäviin

kuuluu romanikielen ja -kulttuurin edistäminen sekä romaniväestön koulutuksen kehittäminen kaikilla koulutusasteilla.

Kotimaisten kielten keskuksen romanikielen lautakunta toimii romanikieltä koskevana valtakunnallisena asiantuntijaelimenä. Lautakunta antaa kielenkäyttöä (kirjoitettua kieltä ja puhuttua yleiskieltä) koskevia periaatteellisia tai yleisluonteisia suosituksia. Lisäksi lautakunta kehittää sanastoa, pohtii kieliopillisia seikkoja ja antaa oikeakielisyysohjeita. Se myös tukee opetuksen ja oppimateriaalien tuottamista ja verkostoituu näistä vastaavien sidosryhmien kanssa. Lautakunnan suosituksista tiedotetaan verkossa ja romaninkieleen liittyviä kysymyksiä käsittelevissä lehtiartikkeleissa. Romanikielen lautakunnan jäsenet nimitetään kolmeksi vuodeksi kerrallaan.

KIRKKOHALLITUS[†] Kirkkohallituksen Kirkon romaniasioiden neuvottelukunta ylläpitää ja kehittää yhteistyötä romanien, Evankelis-luterilaisen kirkon ja muiden kirkkojen yhteisissä kysymyksissä. Neuvottelukunta osallistuu kirkkojen kansainvälisissä yhteyksissä käytävään keskusteluun romaneja koskevista kysymyksistä, tukee romanien jäsenyyttä seurakunnissa, osallistuu romaneja koskevaan yhteiskunnalliseen keskusteluun ja on yhteyksissä valtiollisiin sekä kolmannen sektorin romaniasiaihin toimielimiin.

TERVEYDEN JA
HYVINVOINNIN LAITOS

Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL)

tukee sosiaali- ja terveysministeriötä ja valtakunnallista romaniasiaihin neuvottelukuntaa romanipoliittisen ohjelman kehittämisessä, toimeenpanossa, seurannassa ja arvioimisessa sekä vastaa tietopohjan kehittämisestä”

Kansalaisjärjestökentän avaintoimijoihin kuuluvat valtakunnalliset romanijärjestöt sekä muut toimijat:

Suomen Romanifoorumi ry. (Fintiko Romano Forum, FRF) on vuonna 2007 perustettu romanijärjestöjen kattojärjestö johon kuuluu arviolta 75 % suomalaisista romanijärjestöistä. FRF toimii 26:n jäsenjärjestönsä edunvalvojana sekä valvoo Suomen lain mukaisten perusoikeuksien ja yhdenvertaisuuden toteutumista. Foorumin visiona on myös kehittää ja vahvistaa romanijärjestöjä, välittää niille tärkeää tietoa sekä rakentaa romanijärjestöjen välistä yhteistyötä niin kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla.

Romano Missio ry. on vuonna 1906 perustettu Suomen vanhin romanijärjestö jonka tehtävänä on toimia romaniväestön keskuudessa kristilliseltä arvopohjalta valtakunnallisena lastensuojelun, sosiaalialan, hengellisen työn sekä koulutusalan palvelujärjestönä. Yhdistyksen tärkeimmät toimintamuodot ovat lastensuojelu-, hengellinen, sosiaali- ja diakoniatyö, koulutus- julkaisu-, tiedotustoiminta, lapsi- ja nuorisotyö, romanikulttuurin ja -kielen vaaliminen sekä opiskelevien romaninuorten tukeminen. Romano Missio ry. toimii yhteistyössä evankelis-luterilaisen kirkon, kristillisten yhteisöjen, valtion, kuntien, sekä romaniväestön keskuudessa toimivien yhdistysten kanssa.

Suomen Romaniyhdistys ry. on valtakunnallinen vuonna 1967 perustettu uskonnollisesti ja poliittisesti sitoutumaton romanijärjestö. Romaniyhdistyksen tavoitteena on edistää romaniväestön yhdenvertaisuutta, lisätä romanien vaikutusmahdollisuuksia ja osallistaa heitä yhteiskunnalliseen päätöksentekoon. Tavoitteitaan yhdistys toteuttaa ylläpitämällä vapaaehtoisvoimin toimistoa, tekemällä meneillään olevien hankkeen ja projektien kautta vanhus- ja nuorisotoimintaa, julkaisemalla romanikielistä materiaalia ja edistämällä suvaitsevuutta ja vuoropuhelua. Romaniyhdistys osallistuu myös julkiseen päätöksentekoon erilaisissa työryhmissä ja neuvottelukunnissa.

Elämä ja Valo ry.
Dživiba ta Jang sk.
Romanilähetytyötä vuodesta 1964

Elämä ja Valo ry. on valtakunnallinen vuonna 1964 perustettu kansalaisjärjestö, joka toimii kristillisellä toimintaperiaatteella Suomessa sekä Itä-Euroopan alueella.

Toiminnan tavoitteena on romaniväestön kokonaisvaltainen hyvinvointi. Elämä ja Valo ry. tarjoaa tietoa romanikulttuurista, järjestää romaniväestölle yhdessä yhteistyökumppaneiden kanssa erilaista osallistavaa toimintaa, kuten hengellisiä tapahtumia, sekä edistää romaniväestön yhteisöllisyyttä. Järjestön kautta tiedotetaan myös ulkomailla, varsinkin Itä-Euroopassa, asuvien romanien tilanteesta ja järjestetään mahdollisuuksien mukaan kriisitilanteissa oleville humanitaarista apua.

Kromana ry

Kromana ry on vuonna 2005 perustettu valtakunnallinen romaninaisten järjestö, jonka tavoitteena on romaniyhteisön naisten ja perheiden hyvinvoinnin edistäminen ja yhteiskunnallisen aseman parantaminen. Tavoitteensa saavuttamiseksi Kromana ry järjestää tilaisuuksia, tapahtumia ja koulutuksia, neuvoo ja ohjaa yhteiskunnallisissa asioissa sekä tekee verkostoyhteistyötä eri toimijoiden kanssa. Lisäksi yhdistys haluaa olla mukana tukemassa ja vahvistamassa romanikult-

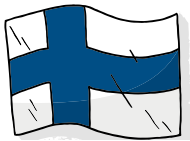
tuurin ja -kielen asemaa sekä kehittämässä kansainvälistä yhteistyötä romaninaisjärjestöjen kesken.

Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö (HDL)

on vuonna 1867 perustettu yleishyödyllinen säätiö ja yhteiskunnallisten ongelmien ja erityisryhmien asiantuntija. Helsingin Diakonissalaitoksen tehtävänä on rakentaa jokaiselle mahdollisuus ihmisarvoiseen elämään. Toiminta keskittyy kaikkein haavoittuvimmassa asemassa oleviin, ja sen laajaan palvelutarjontaa kuuluu liikkuvan romaniväestön suoja ja neuvonta sekä romanien työllistämistä ja osallisuutta tukeva toiminta. Tätä toimintaa varten on luotu erillinen matalan kynnyksen periaatteella toimiva Hirundo-yksikkö, joka toteuttaa ja kehittää pääkaupunkiseudulla erityisesti liikkuville ja rekisteröimättömille EU-kansalaisille sekä paperittomille romaneille suunnattuja sosiaalipalveluja.

2.3 Ohjelman keinot ja toimeenpanoa ohjaavat periaatteet

Suomi määritteli Euroopan unionin tavoin vuonna 2011 romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon tueksi kymmenen kansallista peruseriaatetta joiden tulee ohjata kaikkea kansallista toimintaa romanien osallisuuden ja sosioekonomisen aseman parantamiseksi.

Näiden periaatteiden noudattamisen tarkoitus on taata romaniväestön elinolosuhteiden sosiaalisesti, kulttuurisesti ja taloudellisesti kestävä kehitys. Periaatteet ovat tiivistettyinä seuraavat:

1. Romanien tulee voida osallistua ja tosiasiallisesti vaikuttaa heidän asemansa parantamiseen tähtäävien toimenpiteiden suunnitteluun, toteutukseen, arviointiin ja seurantaan. Romaniväestön osallistuminen ja sitoutuminen heitä itseään koskeviin asioihin on ratkaisevaa kehittämis-toimien onnistumiselle.
2. Olennainen edellytys näin toimimiselle on romanijärjestöjen ja -yhteisöjen toimintakyvyn ja osaamisen vahvistaminen sekä valmius yhteistyöhön viranomaisten kanssa. On tärkeää myös lisätä romanijärjestöjen ja muiden kansalaisjärjestöjen välistä yhteistyötä.

3. Tavoitteena on valtavirtaistaa romaniväestön osallisuuden ja yhdenvertaisuuden edistäminen osaksi kaikille tarkoitettuja yhteiskunnan toimintoja ja palveluita. Tämä edellyttää romaniväestön olosuhteiden ja tarpeiden näkyväksi tekemistä, yhdenvertaisuuden esteenä olevien tekijöiden tunnistamista ja toimia näiden esteiden poistamiseksi.
4. Romaniväestöön kohdistuvia erityisiä toimenpiteitä ja positiivista erityiskohtelua tarvitaan tilanteissa, joissa he ovat muuta väestöä huonommassa asemassa. Positiivisella erityiskohtelulla tarkoitetaan väliaikaisia epätasa-arvoisessa asemassa oleviin henkilöihin tai ryhmiin kohdistuvia toimenpiteitä, joiden tavoitteena on tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen taikka syrjinnästä johtuvien haittojen ehkäiseminen. Tavoitteena tulee olla pysyvien parannusten aikaansaaminen.
5. Romanit eivät yksin muodosta Euroopan heikoimmin toimentulevaa väestöä, mutta monissa – erityisesti Itä- ja Keski-Euroopan maissa – he muodostavat tämän kansanosan enemmistön. Suunniteltaessa romaniväestön elinolojen parantamiseen tähtäviä positiivisia erityistoimia on pidettävä huoli siitä, etteivät ne sulje pois muita haavoittuvassa asemassa olevia väestöryhmiä.
6. Lyhytjänteinen projektiluontoinen romanien sosioekonomisen aseman parantaminen ei tuota rakenteellisia yhteiskunnallisia muutoksia, minkä vuoksi yksittäisten projektien tulisi perustua laajempaan kokonaisvaltaiseen ja konkreettiseen suunnitelmaan. Romanipolitiikan toimeenpano on kytkettävä vahvasti eri elämäntilanteilla tehtävään kansalliseen kehittämiseen.
7. Suomi on valmis jakamaan tietoa hyviksi osoittautuneista toimintamalleista ja käytännöistä, joita on kehitetty romanien yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi Suomessa sekä oppimaan muiden maiden kokemuksista. Tähän tarvitaan keskinäistä vuorovaikutusta ja oppimista vahvistavia mekanismeja ja foorumeja. Hallitusten ja kansalaisjärjestöjen valmiuksia jakaa ja omaksua hyviä käytäntöjä tulee kehittää.
8. Perusoikeudet, ihmisoikeudet ja romaniväestön integroituminen yhteiskuntaan toteutuvat käytännössä paikallisella tasolla. On tärkeää varmis-

taa, että alue- ja kuntatason viranomaiset tunnistavat romanien oikeudet, näkevät romaniväestön aseman kohentamisesta koituvat hyödyt pitkällä tähtäimellä, sitoutuvat niihin ja saavat tarvitsemaansa tukea. Vuorovaikutuksen ja osallisuuden vahvistumiseksi on tarpeen kehittää erityisesti paikallisia yhteistyö- ja toimintarakenteita.

9. Romaniyhteisöissä keskeisimpiä sosiaalista asemaa määrittäviä tekijöitä ovat ikä ja sukupuoli, joihin liittyy vahvoja kulttuurisia tapoja ja rooleja. Niin romaninaisten, miesten, eri ikäryhmien kuin vähemmistöjenkin elämäntilanteisiin liittyy erityispiirteitä, joita on tarpeen tunnistaa kehitettäessä toimenpiteitä yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi. Suomi tukee sukupuolten välisen tasa-arvon ja vähemmistöjen yhdenvertaisuuden edistämistä myös romaniväestön kohdalla sekä kansallisesti että eurooppalaisessa yhteistyössä.
10. Korkean tason romanipoliittisista julistuksista tulisi löytää tie konkreettisiin toimenpiteisiin. Romanien aseman parantamiseksi suunnattujen toimien tulisi lähteä käytännönläheisesti romaniväestön tarpeista.

Nämä ja muita romanien kohtaamiseen sekä kulttuurien väliseen rakentavaan vuorovaikutukseen liittyviä periaatteita on kuvattu seuraavilla sivuilla lippujen muodossa jotta niihin olisi helppo palata integraatiota tukevia toimia suunniteltaessa.

Laadukkaan romanityön perusperiaatteita

vuorovaikutteisuus ja
osallisuus

sitouttaminen

Kunnioitus

yhteisöllisyys ja
yhteistoiminnallisuus

voimavaralähtöisyys

tarvelähtöisyys

Kestävän
kehityksen
periaatteiden
noudattaminen

romanien oman
toimintakapasiteetin
kasvattaminen

verkostomaisuus

omaehtoisuus

suunnitelmallisuus
ja tarkka seuranta

yleishyödyllisyys

demokraattisuus

positiivinen
diskriminaatio

Tasa-arvo

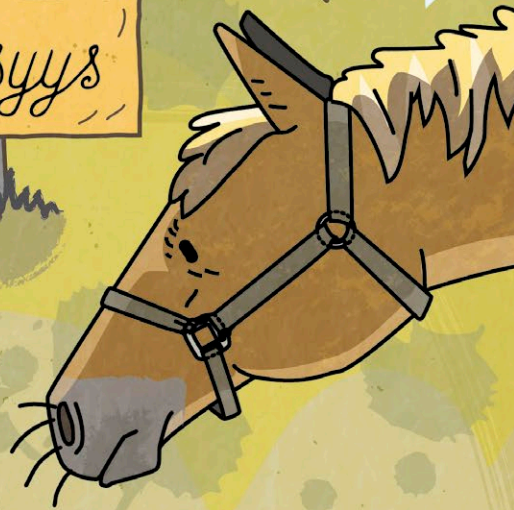
Yhdenvertaisuus

Kulttuurisensitiivisyys

toimenpiteiden
valtavirtaistaminen ja
tarkka kohdentaminen

avoimuus ja
läpinäkyvyys

oikein kohdennettu ja
tulosperustainen seuranta

3 Ohjelman toimintalinjat ja toimenpiteet

Ohjelman tärkeimmät, korkean prioriteetin toimenpiteet on merkitty ohjelmaan oranssilla merkillä ☀️.

3.1 Romanian koulutukseen osallistumisen vahvistaminen kaikissa koulutusmuodoissa ja kaikilla koulutustasoilla

3.1.1 Varhaiskasvatus ja esiopetus

**”Oppia, iloa ja osallisuutta varhaiskasvatuksesta
- integraatio alkaa yhdessä leikkien**

**”Sikjiba, loñiba ta iego dielosko liiben siigo barjibosta
- integraatios byrjula kaana ame tseeraha pherjas it”**

Varhaiskasvatus on osa suomalaista koulutusjärjestelmää ja tärkeä vaihe lapsen kasvun sekä oppimisen polulla. Varhaiskasvatus tukee ja täydentää romanikotien omaa kasvatustehtävää ja vastaa omalta osaltaan lasten hyvinvoinnista yhteistyössä romanivanhempien kanssa. Ensisijainen vastuu lasten kasvatuksesta on kuitenkin kodilla. Varhaiskasvatuksen valtakunnallisen ohjauksen tarkoituksena on luoda yhdenvertaiset edellytykset varhaiskasvatukseen osallistuvien lasten kokonaisvaltaiselle kasvulle, kehitykselle ja oppimiselle.

Romanilasten varhaiskasvatuksen erityisenä tavoitteena on vahvistaa lasten myönteistä identiteettikehitystä ja tietoisuutta omasta historiasta ja kulttuurista sekä lisätä lasten osallisuutta yhteiskunnassa. Tämä merkitsee sitä, että varhaiskasvatuksen henkilöstö tukee romanilasten kielellistä kehitystä ja vahvistaa romanien kieli-

ja kulttuuriperinnön säilymistä yhteistyössä huoltajien kanssa järjestämällä lapsille mahdollisuuksien mukaan tilaisuuksia käyttää ja omaksua romanikieltä (Opetushallitus, Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016, Määräykset ja ohjeet 2015:17).

Varhaiskasvatuksen järjestäjien tulee varmistaa, että kuntien varhaiskasvatuksen ohjausasiakirjoissa huomioidaan uudistettujen varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden mukaisesti Suomen romanien asema etnisenä ja kulttuurisena vähemmistönä sekä romanilasten kielelliset ja kulttuuriset tarpeet.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
1. Lisätään tietoa romanivähemmistöstä varhaiskasvatus- ja esiopetuksen henkilöstön perus- ja täydennyskoulutukseen.	OKM, Opetushallitus, yliopistot, ammattikorkeakoulut, ammattioppilaitokset, kuntien täydennyskoulutuksesta vastaavat tahot	Romanien koulutuskysymyksiä on käsitelty vuosittain varhaiskasvatus- ja esiopetuksen henkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksessa.
2. Kohdennetaan kotihoidossa olevien romanilasten vanhemmille tiedotusta olemassa olevista avoimen varhaiskasvatuksen muodoista.	kunnat, avoimen varhaiskasvatuksen järjestäjätahot, neuvolat, perhekeskukset, MLL, romanijärjestöt	ei seurantakohteita

Esiopetus muuttui velvoittavaksi 1.8.2015 (Perusopetuslaki 1040/2014), minkä voi nähdä tukevan romanilasten myönteistä kehitystä oppimispolun alussa. Perusopetusasetus (23 a §) edellyttää huoltajia hakemaan lapselleen esiopetuspaikkaa. Opetuksen järjestäjän tulee etukäteen ilmoittaa huoltajille esiopetuksen järjestämispaikoista, opetuksen alkamis- ja päättymisajankohdasta sekä siitä, miten sen järjestämään tai hankkimaan esiopetukseen haetaan (9 §). Huoltaja voi valintansa mukaan myös päättää olla hakematta esiopetukseen. Tällöin huoltajien on perusopetuslain 26 a § mukaisesti pidettävä huolta siitä, että heidän lapsensa osallistuu muuhun esiopetuksen tavoitteet saavuttavaan toimintaan. Romanilasten osalta varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen haasteena on useiden selvitysten mukaan ollut epäsäännöllisyys. On tärkeää, että romanihuoltajat näkevät koulutuspolun alun luontevana osana lapsensa kasvua ja kehitystä. Varhaiskasvatusvaiheessa luodaan perustaa lapsen hyvälle itsetunnolle ja hyvät esitaidot muun muassa luku- ja kirjoitustaidolle.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
3. Opetushallitus tekee valtakunnallisen selvityksen ja sen mukaiset toimenpide-ehdotukset romanilasten osallistumisesta varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen. Selvityksessä tarkastellaan myös osallistumisen laadullisia vaikutuksia.	Opetushallitus	Opetushallituksen selvitys romanilasten osallistumisesta varhaiskasvatukseen ja esiopetukseen on valmistunut ja sen mukaisten toimenpide-ehdotusten täytäntöönpano on aloitettu.

Suuri osa romaniväestöstä itsenäistyy ja perheellistyy edelleen varsin nuorena. Neuvola- ja perhetyön merkitys nuorten romaniperheiden kasvatustyön tukemisessa onkin keskeisen tärkeä. Neuvola- ja perhetyö on kulttuurisensitiivistä työtä jossa tarvitaan romanikulttuurin ja pääkulttuurin välisiä kulttuurieroja ja kasvatuseroja sekä -traditioita koskevaa perustietoa.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
4. Huolehditaan neuvolatoimintaan suunnattujen romanien hyvinvointia ja terveyttä käsittelevien materiaalien kehittämisestä ja tehokkaasta jakelusta olemassa olevien resurssien mukaisesti.	STM, RONK, THL	Neuvoloihin on lähetetty romanien hyvinvointia ja terveyttä käsittelevää materiaalia.

Pohja toimivalle monikulttuurisuudelle, vähemmistöjä koskeville myönteisille asenteille ja hyvälle väestösuhteille rakennetaan jo varhain. Varhaiskasvatuksessa tulee huomioida myös muuhun väestöön kuuluvien lasten oikeus saada romaneja koskevaa asiantietoa sekä romaneihin ja romanikulttuuriin liittyviä myönteisiä kokemuksia.

Hyvä käytäntö: Satukaravaani

Helsingin kaupunginkirjaston ja varhaiskasvatuksen yhteistyöhanke, joka vahvistaa kirjaston roolia yhtenä kunnan varhaiskasvatuksen toimijana. Hanke tuottaa lasten kielellistä kehitystä ja oppimista sekä monikielistä lastenkirjastotyötä tukevan toimintamallin. Hankkeen konkreettisena toimenpiteenä lapsille tarjotaan kirjastokiertueena lukuhetki joka tukee omakielisen lukuharrastuksen muodostumista. Samalla toimintamallilla voitaisiin tehdä varhaiskasvatuksessa tehokasta romaneihin liittyvää tiedotus- ja asennemuokkaustyötä.

3.1.2 Perusopetus

Yleissivistävän koulutuksen lähtökohtana on taata jokaiselle lapselle, oppilaalle ja opiskelijalle syntyperän, taustan ja varallisuuden rajoittamatta yhtäläiset mahdollisuudet ja oikeudet sivistykseen, laadukkaaseen ja maksuttomaan koulutukseen sekä täysivaltaisen kansalaisuuden edellytyksiin.

Opetushallitus on seurannut romanioppilaiden perusopetuksen läpäisyä ja heidän yleistä koulumenestystään sekä romanikotien ja koulun yhteistyön laatua 2000-luvulla. Ensimmäinen selvitys kuvaa tilannetta lukuvuonna 2001–2002 (Opetushallitus 2004) ja sitä seuraava selvitys tilannetta lukuvuonna 2010–2011 (Raportit ja selvitykset 2011:26). Molemmat selvitykset on tehty tiiviissä valtakunnallisessa yhteistyössä romanien kanssa.

Romanioppilaiden perusopetuksen tukemiseen on kohdistettu erityisiä valtionavustuksia vuosina 2008–2015. Tänä aikana Opetushallitus on myöntänyt 38 koulutuksen järjestäjälle valtionavustusta yhteensä noin 2,5 M€. Opetushallituksen arvion mukaan Suomen kaikista perusopetuksen romanioppilaisista noin 80 % oli ainakin joltain osin tuen piirissä.

Hyvä käytäntö: Opetushallituksen avustamaan kehittämistoimintaan osallistuneet kunnat ovat laatineet kuntakohtaisia romanilasten ja -nuorten perusopetuksen kehittämissuunnitelmia ja toteuttaneet niiden tavoitteiden saavuttamiseen liittyvää vuosiseurantaa.

Hyvä käytäntö: Yksi tehokkaimmista keinoista parantaa romanioppilaiden oppimistuloksia ja koulunkäyntimotivaatiota on romanitustaisten, ammattikoulutettujen koulunkäynninohjaajien palkkaaminen perusopetuksen kouluihin. Jotkut kunnat ovat palkanneet romaneja myös kiertäviksi koulunkäynninohjaajiksi, mikäli romanioppilaiden määrä kunnassa on pieni ja he opiskelevat hajallaan eri oppilaitoksissa. Osa koulunkäynninohjaajista on työskennellyt osa-aikaisesti myös romanikielen, -historian ja -kulttuurin opettajina.

Avustetun kehittämistoiminnan tarkoituksena on ollut parantaa romanioppilaiden sitoutuneisuutta koulunkäyntiin ja vähentää poissaoloja, nostaa perusopetuksen läpäisyä sekä ohjata romaneja perusopetuksesta jatko-opintoihin.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
5. Huomioidaan romanilasten ja -nuorten tarpeet oppilaanohjauksen ja oppilashuollon kehittämisessä ja tehostetaan oppilaiden henkilökohtaista opinto-ohjausta perusopetuksessa.	OKM, Opetushallitus, kunnat	Opinto-ohjaajille tiedotetaan vuosittain romanien koulutus- ja työllisyysshankeissa tuotetuista monipuolisista tiedotusmateriaaleista.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet tähtäävät laaja-alaiseen osaamiseen ja kasvuun aktiivisiksi kansalaisiksi. Oppilaiden kasvulle aktiivisiksi kansalaisiksi luodaan perusta osallisuutta edistävän, ihmisoikeuksia toteuttavan ja demokraattisen toimintakulttuurin kautta. Erilaiset identiteetit, kielet, uskonnot ja katsomukset elävät perusopetuksessa rinnakkain ja ovat vuorovaikutuksessa keskenään.

Kouluyhteisössä tulee ymmärtää oman kielen merkitys ja tunnistaa, että oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin on perusoikeus. (Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014, Määräykset ja ohjeet 2014:96). Tämä merkitsee sitä, että perusopetuksen koulujen opetushenkilöstön on yhteistyössä romanilasten huoltajien kanssa selvitettävä vuosittain kunnan mahdollisuudet järjestää romanikielen ja kulttuurin opetusta sekä romanilasten halukkuus opiskella kieltä.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
6. Levitetään tietoa perusopetukseen suunnattua romanien kieltä, historiaa, kulttuuria ja syrjintää koskevista oppimateriaaleista esimerkiksi www.romanit.fi -portaalista ja eri kielitaitotasolle suunnattuja romanikielen oppimateriaaleja varten perustetusta verkkosivustosta www.edu.fi/romanikieli .	Opetushallitus, kunnat	Opetushallitus on levittänyt perusopetuksen kouluille ja opettajille tietoa www.romanit.fi -portaalista ja www.edu.fi/romanikieli -sivuston materiaalien opetuskäytöstä.
7. Selvitetään perusopetuksen ja ammatillisen koulutuksen oppimateriaalien romaneja koskevien kohtien sisältö ja esitetään oppimateriaalin kustantajille näitä sisältöjä koskevia kehittämissuhteita.	RONK	Keskeisten romaneja käsittelevien oppimateriaalien sisältö on selvitetty ja kustantajille on toimitettu niitä koskevia kehittämissuhteita.

Opetuksen järjestäjien ja kunnallisten sekä koulukohtaisten opetussuunnitelmiin laatijoiden tulee huomioida perusopetuksen Opetussuunnitelman perusteiden

mukaisesti oppilaitosten toiminnassa sekä opetuksessaan romanien asema etnisenä ja kulttuurisena vähemmistönä. Opetushenkilöstön tulee vahvistaa yhteistyössä kotien kanssa romanioppilaiden identiteettiä ja tietoisuutta omasta historiasta sekä kieli- ja kulttuuriperinnöstä edistämällä niiden säilymistä.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
8. Opetushallitus kannustaa opettajien ja oppilaanohjaajien peruskoulutuksen järjestäjiä sisällyttämään opettajankoulutukseen tietoa romanien koulutuskysymyksistä ja kulttuurista. Opetushallitus tarjoaa romanioppilaiden perusopetuksen läpäisyn ja toiselle asteelle ohjaamisen teemoja opetushenkilöstön täydennyskoulutuksiin.	OKM, Opetushallitus, opettajien peruskoulutuksen ja täydennyskoulutuksen järjestäjät	Opetushallitus on lähestynyt eri puolilla maata opettajankoulutuslaitoksia ja opetushenkilöstön täydennyskoulutusta järjestäviä tahoja tätä koskevilla aloitteilla. Romanien koulutuskysymyksiä käsitellään osana opettajien perus- ja täydennyskoulutuksen interkulttuurisen kasvatuksen opetussisältöinä.
9. Opetushallitus valmistaa opettajien koulutuksessa hyödynnettävän digitaalisen oppimateriaalin Suomen romaneista.	OKM, Opetushallitus, opettajien peruskoulutuksen järjestäjät	Digitaalinen oppimateriaali on valmistunut ja jaeltu opettajankouluttajille.

Romanitaustaan perustuvaa koulukiusaamista ilmenee edelleen ja siihen on välttämätöntä puuttua koulunkäynnin onnistumisen ja oppimisen turvaamisen takia. Kiusaamisella voi olla negatiivinen vaikutus koulumenestykseen, se laskee koulumotivaatiota ja lisää poissaoloja. Pahimmillaan se saattaa johtaa jopa koulunkäynnin keskeyttämiseen.

Hyvä käytäntö: Valtakunnallisesti kehitettyjen KiVa koulu -ohjelman toimintamallien soveltaminen romanilasten ja -nuorten koulukiusaamistapausten ennaltaehkäisyssä ja selvittämisessä.

Aikuisten perusopetuksen ohjausjärjestelmän tarkoituksena on huolehtia koulutuksen tasa-arvosta ja laadusta sekä luoda hyvät edellytykset perusopetuksen loppuun saattavalle tai aiempia heikkoja arvosanoja korottavalle aikuisopiskelulle. Aikuisten perusopetus on tarkoitettu kaikille niille, jotka suorittavat perusopetusta oppivel-

vollisuusiän jo päätyttyä. Aikuisten perusopetus sisältää kaksi vaihetta: alkuvaiheen ja päättövaiheen. Alkuvaihe sisältää tarvittaessa myös lukutaitovaiheen (tai osan siitä), mikäli opiskelijalla ei ole luku- ja kirjoitustaitoa tai taito on puutteellinen. Aikuisten perusopetuksen järjestäminen pohjautuu vahvasti henkilökohtaiseen opiskelusuunnitelmaan. Opiskelijan aiempi osaaminen luetaan hyväksi aikuisten perusopetuksessa (Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2017, Opetushallitus, Määräykset ja ohjeet 2017: 9a).

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
10. Opetushallitus järjestää aikuisten perusopetuksen hakeutumisesta ja sen tukemisesta romaneille sarjan informaatiotilaisuuksia yhteistyössä aikuisten perusopetuksen järjestäjien ja eri toimijoiden kanssa	Opetushallitus, aikuisten perusopetuksen järjestäjät	Opetushallitus on järjestänyt romaneille vuosina 2018–2022 sarjan informaatiotilaisuuksia koskien aikuisten perusopetusta.

3.1.3 Lukio-koulutus, ammatillinen koulutus, korkeakoulutus ja vapaa sivistystyö

”Erilaisilla koulutuspoluilla kohti elinikäistä oppimista”

”Frooŋlaaga skoolibosko drommensa kajo dživibosko tiijako sikjiba”

Opetushallitus julkaisi vuonna 2016 Suomen romanipoliittisen ohjelman (2009–2017) toimenpiteisiin kuuluneen katsauksen aikuisten romanien koulutustaustoihin (Raportit ja selvitykset 2015:8). Katsauksessa kuvataan romanien koulutuksen kehitystä heidän itsensä kertomana noin 60 vuoden ajalta sekä koskien lukuvuotta 2013–2014 aikuisia kouluttavien oppilaitosten näkökulmasta. Kyselyihin osallistui romanivastaajien lisäksi henkilöstöä ammatillisista oppilaitoksista, aikuislukioista ja vapaan sivistystyön oppilaitoksista. Romanivastaajien (N=327 henkilöä) taustaa selvitettiin sukupuolen, kuuden ikäluokan ja neljän maantieteellisen alueen mukaan. Tulosten perusteella Opetushallitus teki toisen romanipoliittisen ohjelman koulutusosiota omalta osaltaan suuntaavia toimenpide-ehdotuksia aikuisten romanien koulutuksen kehittämiseksi.

Laki ammatillisesta koulutuksesta uudistettiin ja se astui voimaan 1.1.2018. Aiemmat lait yhdistettiin uudeksi, sekä nuoria että aikuisia koskevaksi lainsäädännöksi. Lisäksi uudistettiin koulutuksen rahoitus, ohjaus, tutkintorakenne, koulutuksen toteuttamismuotoja sekä järjestäjäjärkennettä. uudistus valmisteltiin tiiviissä yhteistyössä ammatillisen koulutuksen kentän ja sidosryhmien kanssa, Tutkintorakenteen uudistuksen lähtökohtana on ollut työelämän muutokseen vastaaminen ja yksilöiden erilaistuvien työurien ja –tehtävien huomioiminen tutkintoja kehitettäessä. Ammatti- ja erikoisammattitutkintoja on koottu laajemmiksi kokonaisuuksiksi. Tämä tarjoaa tutkinnon suorittajalle paremmat mahdollisuudet osaamisen kasvatamiseen juuri hänen työhönsä ja urasuunnitelmiinsa soveltuvilla kokonaisuuksilla. Humanistisen ja kasvatustieteen tutkintorakenne uudistui siten, että muun muassa kasvatustieteiden ja ohjausalan ammattitutkintoon yhdistettiin osaaminen koulunkäynnin ja aamu- ja iltapäivätoiminnan ohjauksen, lasten ja nuorten erityisohjaajan, romanikulttuurin ohjaajan sekä perhepäivähoitajan ammattitutkinnoista. Kasvatustieteiden ja ohjausalan erikoisammattitutkintoon yhdistettiin osaaminen koulunkäynnin ja aamu- ja iltapäivätoiminnan sekä romanikulttuurin erikoisammattitutkinnoista (Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:23).

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
11. Säilytetään humanistisen ja kasvatustieteen tutkintorakenne-uudistuksessa yhtenä perustutkinnon osaamisalana aiemmin itsenäisen romanikulttuurin ohjauksen ammattitutkinto ja erikoisammattitutkinto.	Opetushallitus, Seurakuntaopisto	Erikoistuminen romanityöhön mahdollistuu jatkossa kasvatustieteiden ja ohjausalan ammatillisen tutkinnon erillisen erikoistumisalan kautta

Romanien perusopetuksen jälkeisestä koulutuksesta suurin osa tapahtuu ammatillisissa oppilaitoksissa. Yli kolmanneksella aikuisista romaneista on ammatillinen tutkinto, kun taas lukio-koulutus on vain harvalla (Opetushallitus, Raportit ja selvitykset 2015:8). Suomalainen koulutusjärjestelmä mahdollistaa kuitenkin elinikäisen oppimisen.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
12. Hyödynnetään toisen asteen koulutuksessa ja siihen liittyvässä opinto-ohjauksessa romanien koulutus- ja työllisyysshankkeissa tuotettuja monipuolisia tiedotusmateriaaleja ja lisätään sen kautta romaniväestön ammattirakenteen monipuolistumista.	opetuksenjärjestäjät opinto-ohjaajat	ei seurantakohteita

Suuri osa romaneista kohtaa edelleen syrjintää etsiessään ammatillisiin opintoihin liittyviä työssäoppimispaikkoja. Ammatillisen koulutuksen järjestäjien ja työnantajatahojen tulisikin opetella tunnistamaan syrjinnän vaikutukset yhtenä romanien kouluttautumisen ja työllistymisen esteenä. Niiden tulisi myös tehostaa opiskelijaa tukevia toimiaan koulutukseen liittyvien työharjoittelupaikkojen, työpaikoilla tapahtuvan ammatillisen oppimisen ja oppisopimuspaikkojen järjestämiseksi.

Ammatillisen tutkinnon suorittaneita on ammattikorkeakouluihin valituissa suurin piirtein samassa suhteessa, kuin heitä on hakijoissa. Toiselta asteelta ammattikorkeakouluihin siirrytään erittäin usein saman alan opintoihin. Ammatillisen tutkinnon ja ylioppilastutkinnon suorittaminen rinnakkain parantaa hakijoiden mahdollisuuksia päästä ammattikorkeakouluihin ja yliopistoihin. Siirtymiä jatko-opintoihin nopeuttavat avoimen ammattikorkeakoulutuksen ns. polkuopinnot, joissa jatko-opinnoista kiinnostuneille ammatillisen koulutuksen opiskelijoille tarjotaan korkeakoulutukseen valmentavia opintoja. Valintakokeiden tulee kohdella ammatillista väylää eteneviä tasapuolisesti lukioväylää etenevien kanssa. Käytännössä tämä tarkoittaa myös ammatillisen osaamisen arvostamista valintaperusteissa. (Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017:25. Valmiina valintoihin II. Ammatillisesta koulutuksesta korkeakouluun, 15–17).

Romanit ovat vielä useimpien maiden korkeakoulujärjestelmissä aliedustetussa asemassa. Sen vuoksi vähävaraisia ja lahjakkaita romaneja on tuettu erilaisin stipendein, apurahoin ja mentorointiohjelmin.

Hyvä käytäntö: *Ammattikorkeakoulu- ja yliopisto-opiskelijoita opinnoissa ja työllistymisessä tukevat Romaversitas ja Opré-mentorointiohjelmat*

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
13. Romaniasiain neuvottelukunta tekee yliopistoille ja korkeakouluille aloitteen unkarilaisen Roma Versitas- tyyppisen tai portugalilaisen Opre-mentorointiohjelman kehittämisestä Suomeen.	RONK, korkeakoulut	Aloite on lähetetty kaikille suomalaisille yliopistoille ja korkeakouluille.

Romaniväestön keskuudessa on tarpeellista muokata asenteita myönteisemmiksi lukiokoulutusta kohtaan. Asennemuokkausta voidaan tehdä tehokkaimmin yhteistyössä romanijärjestöjen kanssa. Informaatio-ohjauksen tukena voidaan Opetushallituksen romaneille järjestämässä tilaisuuksissa käyttää vertaispuhujia, eri-ikäisiä lukion suorittaneita romaneja. Myös perusopetuksen opinto-ohjauksessa tulee kiinnittää huomiota romaniopiskelijoiden aliedustukseen lukiossa, ja keskustella romanioppilaiden kanssa lukio-opinnoista yhtenä vaihtoehtona.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
14. Opetushallitus tuottaa romaneille sähköisen ja painetun oppaan lukiokoulutuksesta. Opasta jaetaan myös opettajien ja opinto-ohjaajien täydennyskoulutuksissa.	Opetushallitus	Lukio- oppaan sähköinen ja painettu versio on tuotettu ja jaettu valtakunnallisesti opinto-ohjaajille ja romaneille.

Vapaan sivistystyön eli kansanopistojen, kansalaisopistojen, opintokeskusten, liikunnan koulutuskeskusten (urheiluopistot), avoimien yliopistojen ja kesäyliopistojen roolia romaniväestön koulutuksessa ja harrastustoiminnassa tulee kehittää. Vapaa sivistystyö pyrkii elinikäisen oppimisen periaatteella tukemaan yksilöiden persoonallisuuden monipuolista kehittymistä ja kykyä toimia yhteisössä sekä edistää muun muassa tasa-arvon ja monipuolisuuden toteutumista suomalaisessa yhteiskunnassa. Yksi vapaan sivistystyön olennainen piirre on se, että se ei ole tutkintavoitteista eikä sen sisältöjä säädellä lainsäädännössä. Vapaan sivistystyön opinnot ovat luonteeltaan yleissivistäviä, harrastustavoitteisia ja yhteiskunnallisia opintoja. Opiskelu vaihtelee iltaopiskelusta kokopäiväisiin lyhytkursseihin tai intensiivikursseihin. Jotkut vapaan sivistystyön oppilaitokset ovat järjestäneet myös työvoimapolitiittisia koulutuksia. Kansanopistojen tarjonnassa painottuvat pitkäkestoiset, pääosin lukuvuoden pituiset vapaatavoitteiset opinnot.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
15. Opetushallitus tiedottaa romaneille suunnatuissa informaatiotilaisuuksissaan vapaan sivistystyön oppilaitosten ja taiteen perusopetuksen tarjoamista opiskelu- ja harrastusmahdollisuuksista.	Opetushallitus	Vapaan sivistystyön ja taiteen perusopetuksen informaatiotilaisuuksia on järjestetty yhteistyössä romanien ja alan oppilaitosten kanssa.

3.2. Romaniväestön ammatillisen osaamisen, työllisyyden, yrittäjyyden ja työmarkkinoille integroitumisen edistäminen

”Työllisyyden avainasiat – ammattitaito ja reilut työmarkkinat”

”Butjakkii ribosko gliijako saaki – buttijako hajiba ta horttavitika buttijako markni”

Romaniyhteisössä arvostetaan ammatillista kouluttautumista, työtä ja yrittäjyyttä. Romanian koulutushalukkuus, hakeutuminen toisen asteen koulutukseen sekä avoimille työmarkkinoille ja yrittäjiksi on lisääntynyt selvästi. Työmarkkinoille sijoittumisen edellytyksiä romaniväestössä kartoittaneen tutkimuksen mukaan keskeisimmät romanien työllistymisen esteet olivat vähäinen ammattikoulutus, työkokemuksen puute ja syrjintä (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja 22/2008).

Toimenpide	Vastuutaho (t)	Seurantakohte
16. Toteutetaan romanien työllisyyteen liittyvä seurantaselvitys vuoden 2008 selvityksen tilannetietojen päivittämiseksi	TEM, TE- palvelut, RONK	Romanien työllisyyttä tarkasteleva seurantaselvitys on valmistunut.

Opetushallituksen valtakunnallisen aikuisten romanien koulutustaustaselvityksen vastaajista 39 %:lla romaneista oli jokin ammatillisessa oppilaitoksessa suoritettu tutkinto ja romaniopiskelijoita opiskelee nykyään kaikilla suurilla koulutusaloilla. Romanian ammattikirjo siis laajenee ja nuorten romanien virtaus työmarkkinoille kasvaa koko ajan. Silti romanit ovat monilla ammattialoilla edelleen aliedustettu ryhmä ja vain harva omaa heti ammattiin valmistuessaan työllistymistä edistävän vahvan työelämäverkoston. Myös ammattitutkinnon suorittamisen jälkeinen jatkokouluttautuminen korkeakoulutasolla on vielä suhteellisen vähäistä. (Opetushallitus 8/2015.) Nuorten romanien toisen asteen koulutukseen osallistumisen lisäämisen ohella on erityisen tärkeää vahvistaa aikuisen romaniväestön ammatillista koulutusta, koska monet romanit hakeutuvat ammatilliseen koulutukseen ja työelämään vasta aikuisiällä ja jo perheellistyttyään.

Hyvä käytäntö: Levitetään Nevo Tiija ESR-hankkeessa tuotettuja romanien erilaisista kouluttautumis- ja työllistymispoluista kertovia tiiviitä videoita Youtube: *It's possible!*

Ammatillisen koulutuksen osaamisperusteinen ja asiakaslähtöinen reformi sekä työelämän muutokset mm. teknologinen kehitys koskettavat myös romaneita. Vaikka osaamisen kehittäminen on tarpeen erityisesti niille, joilla on matala koulutustaso ja heikot perusvalmiudet tai työelämän tarpeita vastaamaton osaaminen, jatkuvasti muuttuvat työelämän tarpeet edellyttävät valmiuksia ja panostuksia myös elinikäiseen osaamisen kehittämiseen, työssä ja työelämässä oppimiseen sekä jatko- ja täydennyskoulutukseen. Työpaikoilla tapahtuvan oppimisen tuntuva lisääminen tuo monille romaneille myös lisähaasteita sillä työskentelypaikan löytäminen on ennakoluuloista ja työsyöjinnästä johtuen usein hyvin vaikeaa ja työlästä. Lisäksi työllistymisen tapojen muutoksista johtuvat haasteet painottavat entisestäänkin valmiuksia yritystoimintaan.

Toimenpide	Vastuutaho (t)	Seurantakohte
17. Huomioidaan kasvupalveluissa romanit potentiaalisina yrittäjinä ja kehitetään heille suunnattua yrittäjyysneuvontaa, -koulutusta ja tukipalveluita hyödyntäen romaniväestön omia yrittäjyyden edelläkävijöitä.	TEM, TE-palvelut, Uusyrityskeskukset, romanijärjestöt, Romaniyrittäjät	Romaniväestön yrittäjyyttä on nostettu esiin yrittäjyyttä koskevassa tiedotuksessa ja -neuvonnassa.
18. Kehitetään romanijärjestöjen ja yritysten välistä yhteistyötä yrittäjäjärjestöjen sekä rakennerahastohanketyön kautta ja hyödynnetään tiedotus- ja asennemuokkaustoiminnassa myönteisten yrityskokemusten voima.	yrittäjäjärjestöt, romanijärjestöt, kunnat	Järjestetään romanijärjestöille, romaniyrittäjille, muille yrittäjille sekä koulutus- ja työllisyyspuolen ESR- hankkeille yhteinen tiedotus- ja verkostoitumistapahtuma.

TE-palvelut tukevat asiakkaita yksilöllisesti mm. järjestämällä työvoimakoulutusta, tukemalla omaehtoista kouluttautumista ja työkokeiluja. Työnhakijana olevat romanit ovat työllistymisen esteiden ja edellytysten suhteen keskenään hyvin erilaisissa lähtöasetelmissä. Osa heikoimmassa työmarkkina-asemassa olevista tarvitsee tukea erityisesti työelämävalmiuksien kohentamiseen ja ammatillisen osaamisen vahvistamiseen. Ammattitaitoiset ja koulutetut romanit saattavat puolestaan tarvita työllistymistä tukevia toimenpiteitä huomattavasti vähemmän tai eivät juuri lainkaan. Kuitenkin myös hyvin koulutetut romanit kohtaavat usein kielteisiä asenteita ja syr-

jintää yrittäessään ylittää työelämäkynnystä tai toimittuaan jo pitkään työelämässä. Tähän voidaan vaikuttaa kehittämällä syrjimättömiä rekrytointi- ja työelämäkäytäntöjä, mutta myös tuomalla esiin romanien työsyryntäkokemuksia. Yhdenvertaisuuslaki kieltää syrjinnän mm. iän, kansalaisuuden, kielen tai alkuperän perusteella. Lain tarkoitus on edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää. Esimerkiksi työnantajalla, jonka palveluksessa on säännöllisesti vähintään 30 henkilöä, on oltava suunnitelma tarvittavista toimenpiteistä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Toimenpide	Vastuutaho (t)	Seurantakohte
19. Kohdennetaan ammatillisen koulutuksen toteuttajille, TE-palveluiden asiantuntijoille, työnantajatahoille sekä työmarkkinajärjestöille lisää tiedotusta syrjinnän vaikutuksista romanien työllistymiseen ja erilaisista keinoista puuttua työsyryntään.	TEM, OKM, STM, SMOM, maakunnat, AlueRONKit, TE-palveluiden asiantuntijat, työsuojeluviranomaiset, ammattiliitot	Tiedotusta romanien työsyrynnästä on kohdennettu ammatillisen koulutuksen toteuttajille, TE-palveluiden asiantuntijoille, työnantajatahoille, työmarkkinajärjestöille sekä romanijärjestöille.

TE-palveluiden tavanomaisia tuki- ja ohjauspalveluja tehostamalla ja palvelutarpeet tunnistamalla voidaan tukea merkittävästi romaniasiakkaita yksilöllisesti. Tarvitaan palvelutarvearvioinnin ja räätälöityjen työllistymissuunnitelmien laadinnan tehostamista siten, että niihin sisältyy työllistymisen kannalta tarkoituksenmukaisia toimenpiteitä. Monilla paikkakunnilla myös romanijärjestöjen ja muiden järjestöjen projekti- ja hanketoiminnalla sekä kuntouttavalla työtoiminnalla on merkittävä tukirooli romanien työllisyyden hoidossa sekä kannustavassa ja voimaannuttavassa asiakastyössä. Projekti- ja hanketoiminnalla aikaan saadut hyvät käytännöt tulisi levittää ja juurruttaa tavanomaiseen toimintaan. Projektien hyvistä tuloksista tulisi ottaa oppia laajemmin ja pyrkiä siihen, että tarpeellisten erityispalveluiden ja -toimien toteutuminen ei voi jäädä pelkästään määräaikaisten projektien varaan. Jos työnhakijoina olevat romanit ovat usean viranomaisen asiakkaita, niin eri tahojen sujuva yhteistyö on tärkeää työllisyyden edistämässä.

Toimenpide	Vastuutaho (t)	Seurantakohte
20. Vahvistetaan asiakastyössä yksilöllistä palvelutarvearviointia.	TEM, TE-palvelut AlueRONKit	ei seurantakohteita
21. Vahvistetaan järjestöjen mahdollisuuksia toimia työvoimapolitiittisina palveluiden tuottajina, työllistymisen tukihenkilöiden työllistäjinä ja työllistymispalveluiden kehittäjinä.	TEM, TE-palvelut AlueRONKit järjestöt	Romanijärjestöille on tiedotettu toteutetuista työvoimapolitiittisista hankkeista, niiden rahoituskanavista ja käytännön hanketoiminnasta.

22. Lisätään romaniväestön oppisopimuskoulutusta eri ammattialoilla sekä yksityisellä että julkisella sektorilla.	OKM, TEM, kunnat, oppisopimustoimistot, koulutuksen järjestäjät	Oppisopimuksella ammattiin kouluttautuneiden romanien lukumäärä on kasvanut.
23. Hyödynnetään aktiivisesti lyhytkestoisten valmennusten, työpajatoiminnan ja kuntouttavan sekä opinnollistetun kuntouttavan työtoiminnan mahdollisuuksia työllistymisen tukena.	TEM, STM, työvoiman palvelukeskukset, TE-palvelut, kuntouttavan työtoiminnan järjestäjät, paikalliset romanityöryhmät	ei seurantakohdetta

Kuntien, yritysten ja järjestöjen rooli romaninuorten työllistäjinä on suuri. Ne ovat avainasemassa myös romaninuorten työhistorian alkumetreillä mm. kesätyöpaikkojen ja työharjoittelupaikkojen tarjoajina.

Toimenpide	Vastuutaho (t)	Seurantakohte
24. Huolehditaan siitä että romaninuoret tulevat huomioiduiksi yleisissä kesätyökampanjoissa ja niihin liittyvässä kohdennetussa tiedotuksessa.	kunnat, kesätyösetelien myöntäjät, kesätyökampanjojen järjestäjät, kesätyöpaikkojen tarjoajat	Romaninuorille ja romanijärjestöille on kohdennettu tiedotusta kesätyökampanjoissa.

Kokonaan koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien 20–24-vuotiaiden nk. NEET-miesten osuus on suuri myös romaniyhteisössä. Erityisesti heille suunnattujen työvoimapolitiittisten hankkeiden ja ESR-hankkeiden määrää ja maantieteellistä kattavuutta tulee lisätä. Myös nuorten romaninaisten erityistilanteet tulee huomioida vastaavasti, jos esimerkiksi perheen perustamisen vuoksi koulutus on keskeytynyt tai lykkäntynyt. Nykyään esimerkiksi Pohjois- ja Itä-Suomessa on alueita, jotka ovat pitkään jääneet hanketoiminnan katvealueeseen.

Toimenpide	Vastuutaho (t)	Seurantakohte
25. Lisätään kokonaisvaltaisia ja eri sektorirajat ylittäviä koulutus-, työllistymis- ja kuntoutusratkaisuja kokonaan koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien romaninuorten (nk. NEET-nuorten) koulutautumisen ja työelämään kiinnittymisen parantamiseksi.	Koulutus- ja työllisyyspalvelut, kunnat, maakunnat, romanijärjestöt, Kela	ei seurantakohdetta

Suomessa tilapäisesti olevat romanit ja maahanmuuttajaromanit ovat muuta väestöä heikommassa työmarkkina-asemassa. Heidänkin työ- ja toimintakykyään tulee vahvistaa samankaltaisin keinoin kuin tilapäisesti maassa olevien turvapaikanhaki-

joiden ja muiden maahanmuuttajien kohdalla. Tällöin kyseeseen tulee näiden kohderyhmien huomioiminen esimerkiksi rakennerahastohankkeissa.

Toimenpide	Vastuutaho (t)	Seurantakohte
26. Selvitetään liikkuvien EU- kansalaisten ja maahanmuuttajaromanien työllistymisen tukitarpeet ja käynnistetään heille suunnatun ammatillista kouluttautumista ja työllistymistä tukevan hankkeen valmistelu.	Ronk Helsingin diakonisalaituksen säätiö/ Hirundo TEM	Liikkuvien EU- kansalaisten ja maahanmuuttajaromanien työllistymisen tukitarpeet on selvitetty ja heille suunnatun ammatillista kouluttautumista ja työllistymistä tukevan hankkeen valmistelu on käynnistetty.

Projekti- ja hanketoiminnalla on merkittävä rooli romanien koulutuksen ja työllisyyden kehittämistoiminnassa. Koko väestölle suunnatut hankkeet tavoittavat romaneja hanketoiminnissaan vaihtelevassa määrin ja niihin liittyvää kohdennettua tiedotusta sekä romanien hakeutumista hanketoiminnan piiriin tulisi lisätä tuntuvasti.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
27. Kiinnitetään STEA- ja rakennerahastohankeraportoinnissa ja seurannassa vuosittain huomiota siihen, että kaikissa sellaisissa työllisyystta edistävissä projekteissa ja rakennerahastohankkeissa, joissa yhtenä kohderymänä, kumppanina tai sidosrymänä on mainittu romanit, huomioidaan romanit myös käytännön hanketoiminnassa.	Projekti- ja hanke- rahoittajat, Ronk, AlueRonkit Maakuntahallinto Romanijärjestöt Kunnat	Hankeraportointia ja seuranta on käyty läpi vuositasolla ja romanien huomioimista käytännön hanketoiminnassa edistetty.

Hyvä käytäntö: Romanit noudattavat työpukeutumisessa työasua koskevia yleisiä työsuojelumääräyksiä ja huomioivat tämän asian ammatinvalinnassaan. Romanivaatetukseen perustuvia työntekijää tai harjoittelijaa syrjiviä käytänteitä ei tule sallia. Myös romanivaatetuksen käyttö tulee mahdollistaa työpaikalla, mikäli sille ei ole perusteltua, työsuojellista estettä.

3.3 Romaniväestön yhdenvertaisen kohtelun ja palvelujen käytön ja niiden vaikuttavuuden edistäminen peruspalveluissa sekä asumisessa

”Elämänlaatua, terveyttä ja hyvinvointia syrjinnän ennaltaehkäisystä, laadukkaista ja yhdenvertaisista peruspalveluista sekä kestävästä asumisratkaisusta”

3.3.1 Romaniväestön syrjinnän torjunta sekä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistäminen

”Syrjinnästä ja vihapuheesta kohti tasa-arvoa, yhdenvertaisuutta ja hyviä väestösuhteita”

”Kajo itveeriba ta tšihka folkengo tšetibi - nikki iinibosko rakkiba ta rasismos”

Syrjintä ja moniperusteinen syrjintä on huomioitu romanipoliittisessa ohjelmassa läpileikkausperiaatteella toimenpiteinä sen kaikissa toimintalinjoissa. Tähän lukuun on koottu yhdenvertaisuustoimijoita sekä valtakunnallista syrjinnän ja moniperusteisen syrjinnän vastaista työtä koskevia toimenpiteitä.

Parasta romaneihin kohdistuvan syrjinnän ennaltaehkäisyä on laadukas ihmisoi-keus- ja kansalaiskasvatus sekä yleinen ymmärrys yhdenvertaisuuden sekä yhdenvertaisuussuunnittelun merkityksestä yhteiskunnalliselle hyvinvoinnille sekä sosiaalisesti kestäväälle kehitykselle.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
28. Edistetään romanien huomioimista yhdenvertaisuussuunnittelussa.	OM, Ronk, kunnat, oppilaitosten ja työpaikkojen yhdenvertaisuussuunnitelmien laatijat	Romaneja on kuultu ja osallisuus on taattu yhdenvertaisuussuunnitelmien laadintaprosessissa ja ne sisältävät romaneja koskevia konkreettisia toimenpiteitä.

Hyvä käytäntö: Levitetään tietoa romanien kannalta laadukkaista yhdenvertaisuussuunnitelmien elementeistä sekä niiden toimeenpanosta ja seurannasta.

Romanien arjessa kohtaama vihapuhe ja romanivastaisuus on romanien kokemusten mukaan lisääntynyt tuntuvasti viime vuosina. Myös valtakunnansyyttäjä Raija Toiviainen on kiinnittänyt tähän huomiota ja todennut ettei minkään ryhmän ihmisarvoa loukkaavalla vihapuheella ole Suomessa sananvapauden suojaa. Oikeusministeriön vuonna 2016 julkaiseman selvityksen mukaan romanien kohtaama vihapuhe tai häirintä oli yleensä sanallisia loukkauksia, häirintää, nöyryytystä tai nimitelyä. Romanien kohtaamassa syrjinnässä on erityisen huolestuttavaa sen yleisyys julkisissa tiloissa, palvelutilanteissa ja silloin kun läsnä on lapsia. Syrjintä on yleistä myös sosiaalisessa mediassa kuten Facebookissa tai verkon julkisilla keskustelualueilla. Syrjinnän ilmoituskynnys on kuitenkin korkea sillä vain murto-osa romaneista ilmoittaa siitä jollekin taholle. Tämän on kerrottu johtuvan siitä, että erityyppistä häirintää ja syrjintää tapahtuu usein, eikä luottamus viranomaisiin asioiden eteenpäin viemisessä ole aiempien kokemusten ja kanteluprosessin pitkän keston vuoksi korkea. Ilmoituskynnystä nostaa myös se, että syrjintäpäily ei aina ylitä esitutkituskynnystä tai poliisi saattaa tietyin perustein keskeyttää esitutkinnan. Syrjinnän arkipäiväistymisestä seuraa siihen tottumista ja alistumista, joita voidaan molempia pitää erittäin kielteisinä ilmiöinä. Tämä saattaa ilmetä esimerkiksi joidenkin palvelutilanteiden välttelyä ja muina arjen selviytymismekanismeina.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
29. Toteutetaan osana hanketyötä valtakunnallisia, romaneihin kohdistuvien ennakkoluulojen purkamiseen tähtääviä tiedotuskampanjoita.	OM, STM, hanketoukimijat, järjestöt	Tiedotuskampanjoita on toteutettu.

Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto ja ympäristöministeriö ovat jo vuosia kiinnittäneet huomiota siihen että romanien tekemissä kanteluissa korostuvat asunnon hakuun, saantiin ja asumiseen liittyvät ongelmat, joita ilmenee sekä korkotuetuilla yleishyödyllisillä että vapaarahoitteisilla asuntomarkkinoilla. Myös Ihmisoikeusliiton romanien ja maahanmuuttajien syrjintää asunnonhaussa koskevan selvityksen mukaan romanit kertovat kohdanneensa etnistä syrjintää asunnon haussa noin 16

prosentissa hakutilanteita. Syrjinnän vastaisessa työssä onkin nykyistä enemmän kiinnitettävä huomiota siihen, että tutkimustulokset osoittavat syrjinnälle alttiiden ryhmien sosioekonomisen aseman olevan merkittävä vaikutustekijä. Tutkimustulokset myös tuovat selkeästi esiin uhritutkimusten heikkouden, joka johtuu tutkittavien subjektiivisesta syrjinnän määritelmästä. (Ihmisoikeusliitto 4/2012)

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohde
30. Kehitetään syrjinnän kokonaiseurannan kehittämistyössä romaniväestön kohtaaman syrjinnän seurantaindikaattoreita.	OM/syrjinnän seurantaryhmä, STM, RONK	Romaniväestö on huomioitu syrjinnän seurantaindikaattorityössä.
31. Lisätään etnisen profiloinnin vastaista tietoa ja koulutusta.	OM, Poliisihallitus	Etnisen profiloinnin vastaista tietoa ja koulutusta on ollut saatavilla osana poliisien, vartioiden sekä muiden avainalojen ammatillista koulutusta.
32. Seurataan vuositasolla romaneihin kohdistuneista viharikoksista tehtyjen rikosilmoitusten määrää ja tekojen luonnetta.	Poliisihallitus, Poliisiammattikorkeakoulu	Romanit on huomioitu yhteinä rikosilmoituksia koskevien viharikosselvitysten ja tutkimusten kohdejoukkona.

Hyvä käytäntö: Lisätään romanien syrjintää koskevien tapausten uutisointia ja niiden ratkaisujen näkyvyyttä mediassa.

E erityisen huolestuttavia asumiseen liittyviä syrjintätapauksia ovat ne joissa romaniasukas yritetään muiden asukkaiden yhteistoimin ns. "savustaa" ulos taloyhtiöstä tai naapurustosta. Vetoamalla väärin perusteisiin romanien muutto kuntaan yritetään epävirallisesti estää joko kunnan muiden asukkaiden, viranomaisten tai toisten romanien taholta. Näissä tapauksissa voitaisiin koettaa väestösuhteiden parantamiseksi hyödyntää entistä useammin esimerkiksi sovittelua tai naapuruussovittelua. Viranomaisten velvollisuutena on puuttua myös romaniyhteisön sisäiseen asumisyryntään. Asumiseen liittyvistä syrjintätalanteista seuraa pahimmillaan mm. asunnottomuutta mutta myös taloudellisia ja sosiaalisia ongelmia sekä muuta väestöä heikompia asuinolosuhteita.

Syrjintäepäily tai epäily menettelyn oikeudenmukaisuudesta syntyy erityisesti sellaisissa tilanteissa, joissa laiminlyödään yleinen asiakkaan ohjaus- ja neuvontavelvollisuus, yksilöä koskevaa päätöstä ei perustella riittävästi ja ymmärrettävästi tai päätöksentekomenettely ei ole avoin. Tyypillinen tällainen tilanne on työhönotomenettely jossa valitsematta jääneille hakijoille ilmoitetaan yksiselitteisesti, ettei valinta kohdistunut heihin.

Moniperusteinen syrjintä

Moniperusteinen syrjintä on monille romaneille osa arkea. Siinä on kyse syrjityksi tulemisesta useamman kuin yhden syrjintäperusteen perusteella. Romaninaista voidaan syrjiä esimerkiksi sekä sukupuolen ja vammaisuuden tai sekä romaniuden että seksuaalisen suuntautumisen perusteella. Yhdenvertaisuusvaltuutetun vuonna 2014 julkaiseman ”Erilaisina arjessa”-selvityksen perusteella romaninaiset kohtaavat arjessa selvästi romanimiehiä enemmän syrjintää sekä asumisen että työelämän alueilla.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
33. Lisätään yhdenvertaisuus ja tasa-arvokoulutusten kautta romaniväestön tietoutta syrjinnän eri muodoista, erityisesti moniperusteisesta syrjinnästä ja sisäisestä syrjinnästä sekä niihin liittyvästä lainsäädännöstä ja uhrien auttamisesta.	OM, SM, TEM, STM, RONK, YM, OKM, kunnat, paikallisromanityöryhmät, järjestöt	Romaniorganisaatioille, paikallisromanityöryhmille ja järjestöille on järjestetty yhdenvertaisuus- ja tasa-arvokoulutusta syrjinnän, moniperusteisen syrjinnän ja sisäisen syrjinnän ennaltaehkäisemiseksi ja käsittelemiseksi.

Tasa-arvo

Hyvä käytäntö: Koulutetaan romaniväestöön kuuluvia vapaaehtoisia rikos- ja riita-asioiden sekä syrjintätilanteiden sovittelijoita eri sovittelutoimistojen alueille ja erityisesti romanikeskittyminen kuntiin.

Vuonna 2015 uudistetun tasa-arvolain (Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta 609/1986) tarkoituksena on estää sukupuoleen perustuva syrjintä ja edistää naisten ja miesten välistä tasa-arvoa sekä parantaa naisten asemaa erityisesti työelämässä.

Lain tarkoituksena on myös estää sukupuoli-identiteettiin tai sukupuolen ilmaisuun perustuva syrjintä. Tasa-arvolakia sovelletaan pääsääntöisesti kaikessa yhteiskunnallisessa toiminnassa ja kaikilla elämänalueilla. Lakia ei sovelleta perheenjäsenten välisiin tai muihin yksityiselämän piiriin kuuluviin suhteisiin eikä uskonnonharjoitukseen liittyvään toimintaan.

Romaniasiaain neuvottelukunnat ja romanijärjestöt ovat sitoutuneet edistämään toiminnassaan naisten ja miesten välistä tasa-arvoa. Kaikessa niiden toiminnassa tulee soveltaa sukupuolinäkökulman valtavirtaistamisen periaatetta jota tulee toteuttaa toiminnan tavoitteiden asettamisessa, toimintasisältöjen suunnittelussa, valmistelussa, päätöksenteossa, toteuttamisessa sekä toiminnan vaikutusten arvioinnissa. Sukupuolinäkökulman valtavirtaistaminen edellyttää, että virkamiehet, projektitoimijat ja romanit osaavat yhdistää sitä koskevaa tietoa ja näkemystä omaan toimintaansa, asiantuntemukseensa ja ammatillisiin käytäntöihin. Tasa-arvo-osaamisen vahvistamiseksi romanijärjestöjen tulisi syventää yhteistyötään tasa-arvojärjestöjen ja kuntatason toimijoiden kanssa, osallistua yleiseen yhteiskunnalliseen tasa-arvokeskusteluun ja käydä tasa-arvokeskustelua oman yhteisön sisällä tiedottaen tasa-arvoon liittyvistä kysymyksistä, käytänteistä sekä vaikutusmahdollisuuksista romaniyhteisössä. Myös romaniasiaain hallinnon ja projektien toimintatapoja, menetelmiä ja käytäntöjä tulisi kehittää sellaisiksi, että toiminnasta tulee sukupuolten tasa-arvoa edistävää.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
34. Laaditaan romaninaisten osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja sukupuolten tasa-arvoa edistävälle Phenjalipe- strategialle kansallinen toimeenpanosuunnitelma ja aloitetaan sen toimeenpano sekä vuosiseuranta.	STM, Ronk, AlueRonkit, kunnat, järjestöt	Phenjalipe-strategian kansallinen toimeenpanosuunnitelma on laadittu ja sen toimeenpano sekä seuranta on käynnistynyt.
35. Valtavirtaistetaan sukupuolinäkökulma Suomen rakennerahasto- ohjelmatyöhön kuuluvissa hankkeissa joissa romanit ovat joko pää- tai osakohdejoukkona ja hyödynnetään sukupuolijaoteltua tietoa hankkeiden kehittämistoiminnassa.	TEM, STM, OKM, OM, tutkimuslaitokset, kunnat	Sukupuolinäkökulma on valtavirtaistettu Suomen rakennerahasto-ohjelmatyöhön kuuluvissa hankkeissa ja siitä löytyy sukupuolijaoteltua tietoa kehittämistoiminnan tueksi.
36. Asetetaan vuosien 2018-2022 romanipoliittisen ohjelman toimeenpanolle ja seurannalle tasa-arvoa koskevia seurantakohteita ja suoritetaan sille sukupuolivaikutusten arviointi (nk. suvaus).	STM, THL, Ronk, Tane	Tasa-arvo seuranta ja suvausarviointi on suoritettu.

Kaikki romanipoliittisen ohjelmaa toimeenpanevat vastuutahot tekevät syrjinnän torjumiseen sekä yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon edistämiseen liittyvissä toimenpiteissään yhteistyötä relevanttien viranomaisten ja kansalaisjärjestöjen kanssa. Näitä ovat esimerkiksi yhdenvertaisuusvaltuutettu, tasa-arvovaltuutettu, Poliisihallitus ja lapsiasiainvaltuutettu.

3.3.2 Edistetään romaniväestön hyvinvointia ja tehostetaan sosiaali- ja terveyspalvelujen kohdentumista romaniväestölle

Romaniväestön tarpeet erilaisten peruspalveluiden asiakkaina ovat pitkälti yhteneväiset muun väestön palvelutarpeiden kanssa. Aiemmin suuret muun väestön ja romaniväestön väliset hyvinvointi- ja terveyserot ovat joiltain osin tasoittumassa. Yleinen yhteiskunnallinen polarisaatiokehitys on kuitenkin jo johtanut siihen että osalla romaniväestöä huono-osaisuus on syventynyt ja siitä on tullut ylisukupolvista.

Verrattuna moniin muihin vähemmistöihin ja erityisryhmiin romaniväestön tilannetta sosiaali- ja terveyspalveluiden käyttäjinä on kuitenkin tutkittu verrattain vähän. Myös erilaisten romaneihin liittyvien kehittämis- ja koulutushankkeiden määrä ja vaikutusala on pysynyt suhteellisen pienenä. Tämän vuoksi sosiaali- ja terveysministeriö on käynnistänyt vuoden 2018 alussa kokeellisen kehittämissankkeen, jonka aikana toteutetaan aluerajat ylittävän ja romanikysymyksiin keskittyvän sosiaali- ja terveysalan osaamiskeskushankkeen valmistelu. Kyseessä on kuitenkin pitkäkestoinen kehittämissanke joka nivoutuu sekä osaamiskeskusten osaamisalojen kehittämiseen että meneillään oleviin maakunta- sekä sosiaali- ja terveyspalvelu-uudistuksiin.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
37. Suunnitellaan ja toteutetaan Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskukseen (Koske) johdolla aluerajat ylittävää romaniasioiden sosiaali- ja terveysalan osaamiskeskustoimintaa osana uudistuneita sote- ja maakuntarakenteita.	STM, RONK, Koske, maakunnat, THL	Romaniasioiden osaamiskeskustoimintaa koskeva suunnitelma on valmistunut ja toimintaa on pilotoitu.

Joissain palvelutilanteissa palvelun yhtäläisen laadun takaaminen voikin edellyttää eri palvelualojen ammattilaisilta romanikulttuurin ja romaniyhteisön elinolojen tarkempaa tuntemusta, kulttuurisensitiivistä työtettä ja joskus asiakaslähtöistä palvelumuotoilua. Tällaisia palveluita ovat koulutus- ja työllisyyspalveluiden lisäksi esimerkiksi neuvola- ja perhepalvelut, sosiaali- ja terveydenhuolto- sekä terapiapalvelut, mielenterveys- ja päihdepalvelut, asumispalvelut sekä nuorisotyö. Merkittävänä

nykyhaasteena voidaan pitää myös romanivanhusten ja -vammaisten sijoittumista perinteisen kotihoidon korvaaviin palveluihin kuten hoivakoteihin ja tuettuun palveluasumiseen.

Hyvä käytäntö: Suomen romaniyhdistyksen julkisia vanhushpalveluita tehostava ja täydentävä palvelutoimintamalli.

Eri peruspalveluiden kehittäjät ja palveluntuottajat, ammatilliset oppilaitokset ja korkeakoulut sekä yrittäjät ovat viime vuosina heränneet tunnistamaan romanit yhtenä palveluiden käyttäjäryhmänä. Niiden parissa onkin olemassa suuri tarve omaa ammatillista asiantuntemusta täydentävälle romanien tilannetta ja romanikulttuurin erityispiirteitä koskevalle tiedotukselle. Ne kaipaavat ammattialakohtaista tietoa erityisesti kulttuurisensitiivistä työtettä vaativista asiakastilanteista, yhdenvertaisuudesta sekä yleisiä palveluita tehostavista erityistoimista ja hyvistä käytännöistä.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
38. Hyödynnetään kansallisessa, alueellisessa ja paikallisessa hyvinvoinnin ja terveyden (nk. hyte) edistämistyössä Roosa- tutkimushankkeen tuloksia ja toimeenpannaan sen toimenpidesuosituksia.	STM, RONK, AlueRonk, maakunnat, kunnat, THL	Romaneja koskevia tavoitteita ja toimenpiteitä lisätään kansallisiin, alueellisiin ja paikallisiin hyte- suunnitelmiin.
39. Uudistetaan sosiaali- ja terveydenhuoltoon suunnattua romanien terveyttä ja kulttuuria koskevaa tiedotusta hyödyntäen vanhan opasmuodon sijaan THL:n nykymuotoisia työvälineitä, esimerkiksi Tiedä ja toimi-kortteja.	THL, RONK, sote-keskukset	Perus- ja erikoisterveydenhuoltoon on jaettu romaniväestön terveyttä ja hyvinvointia sekä kulttuuria koskevaa tiedotusta.
40. Lisätään romaniväestön osallisuutta erilaisten liikuntaa ja fyysisistä aktiivisuutta sekä kokonaisvaltaista hyvinvointia edistävien harrastus- ja vapaa-ajanpalveluiden käyttäjinä.	kuntien lapsi-, nuori- ja kulttuuriryöryt sekä liikuntapalveluiden ammattilaiset, maakunnat, järjestöt, seurakunnat	ei seurantakohteita
41. Huomioidaan vuosien 2016–2018 lapsi- ja perhepalvelu-uudistuksessa (LAPE- kärkihanke) romanilasten, nuorten ja perheiden tarpeet siihen erityisesti keskittyvän selvityksen toimenpidesuosituksen mukaisesti	STM, OKM, RONK, AlueRonk, maakunnat, kunnat, palveluntuottajat, THL	LAPE- kärkihankkeen romaneja koskevan selvityksen toimenpidesuositukset on huomioitu paikallisromaniryöryhmiä- ja maakuntatasolla.

42. Jatketaan romaniväestölle suunnattuja lähi- ja perhesuhdeväkivaltaan liittyviä tukitoimia osana yleistä palvelutuotantoa.	SM, RONK, THL, ensi- ja turvakodit, Naisten Linja, Lyömätön linja, maakunnat, sote-keskukset	Lähi- ja perhesuhdeväkivaltaan liittyvät tukitoimet, kuten työntekijöiden ja vapaaehtoisten tukihenkilöiden koulutus sekä puhelinpalvelut on säilytetty vuoden 2017 tasolla.
---	--	--

Tosiasiallisen yhdenvertaisuuden toteutuminen saattaa edellyttää myös nk. positiivista erityiskohtelua. Tällöin voidaan tietyn edellytyksin suosia jossain palvelussa tai ammattialalla aliedustettuja hakijoita. Tällainen positiivinen erityiskohtelu on EU:n oikeuskäytännön mukaan kuitenkin sallittua vain silloin, kun sen kohde ja toinen hakija ovat palvelussa yhtä suuren avun tarpeessa tai työhönottotilanteessa yhtä päteviä tai lähes yhtä päteviä. Suosiminen ei kuitenkaan saa olla automaattista vaan kyseessä on yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolakiin perustuva erityistoimi etnisen yhdenvertaisuuden tai esimerkiksi sukupuolten välisen tosiasiallisen tasa-arvon edistämiseksi.

Romaniväestöllä on parhaimmillaan rooli omien asuinpaikkakuntiansa ja alueidensa peruspalveluiden kehittäjinä. Tämä kuitenkin edellyttää rakentavaa yhteistyötä romaniväestön ja palveluiden laadusta sekä kehittämisestä vastaavien tahojen välillä. Tätä varten on olemassa monia hyödynnettävissä olevia tiedotus-, yhteistyö-, kulttuuritulkkauk-, palautteenanto-, arviointi- ja muutoksenhakumenetelmiä. Myös täysipainoinen erilaisten varhaisen puuttumisen mallien ja avoimuuden tukitoimien hyödyntäminen ennen siirtymistä raskaampiin ja kalliimpiin toimiin edellyttää romaneilta palvelujärjestelmän tuntemusta ja luottamusta siihen. Eri palvelusektoreilla on mahdollisuus rakentaa tätä luottamusta aktiivisesti esimerkiksi tiedottamalla alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien, paikallisromanityötoiminnan ja yhdistysyhteistyön kautta toiminnastaan ja yhteistyön kehittämiseen tähtäävistä toiveistaan suoraan romaniväestölle.

Hyvä käytäntö: *Jyväskylän kaupungin romaniasiakkaiden palveluohjausmalli*

Hyvä käytäntö: *Helsingin kaupungin romanitaustaisten sosiaaliohjaajien tekemä ennaltaehkäisevä, korjaava ja muutokseen tähtäävä romaniperhe-työ kaupungin perhekeskusten alueella.*

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
43. Kehitetään romanien parissa tehtävää päihde-, mielenterveys- ja vankityötä Romano Mission vankilatyöhankeissa aiemmin pilotoitujen mallien mukaisesti	STM, RONK, Romano Missio, päihde- ja mielenterveyspalvelut, Rikosseuraamuslaitos	Romano Mission vankilatyöhankeissa pilotoituja malleja koskevaa tiedotusta on suunnattu kyseisiin palveluihin ja aihetta koskevia työkokouksia on järjestetty asiantuntijoille eri puolilla Suomea.

Hyvä käytäntö: *Kriminaalihuollon tukisäätiön järjestöyhteistyönä toteutama Jenginuorten rikosentorjuntahanke (2012-2015). Hankkeessa rakennettiin ennaltaehkäisevä etsivän työn malli rikoksilla oireilevien nuorten ja heidän perheidensä tavoittamiseen. Hanke onnistui rekrytoimaan mukaan toimintaansa runsaasti nuoria kokemusasiantuntijoita ja lisäksi siinä koulutettiin laaja-alaisesti eri yhteistyötahoja.*

EU- kansalaisen statuksella liikkuvien, tilapäisesti maassa oleskelevien ja vieraskielisten romanien tilanne Suomessa on edelleen vaikea. He putoavat muiden paperittomien lailla helposti erilaisten palvelujärjestelmien ulkopuolelle ja myös Suomessa on ilmennyt tapauksia joissa heiltä on evätty pääsy välttämättömiin ja kiireellisesti tarvittaviin palveluihin. Tämän erityisen haavoittuvan ja syrjityn ryhmän ihmisoikeuksien turvaaminen vaatii yhteistyötä useiden eri hallinnonalojen, kuntien sekä kansalaisjärjestöketän toimijoiden välillä.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
44. Turvataan EU- kansalaisen statuksella liikkuvien romanien ihmisoikeudet ja humanitäärinen apu erilaisten matalankynnyksen palveluiden kautta mm. terveyspalveluiden sekä sosiaali- ja kriisipäivystyksen palveluiden osalta.	STM, SM, OM, kunnat,elsingin Diakonissalaitoksen säätiö/Hirundo, kansalaisjärjestöt	EU- kansalaisen statuksella liikkuvien romanien humanitääristä apua on ollut saatavilla erilaisten matalankynnyksen palveluiden kautta.

3.3.3 Turvataan romanien yhdenvertaisuus asumisessa ja vähennetään turvattomuutta

”Hyvä arki alkaa asumisesta”

”Tšiňko dziviba byrjula buuribosta”

Romaniväestön asumisolosuhteet ovat kohentuneet aikaisempien valtion erityistoi-
menpiteiden ansiosta ja suurella osalla romaneista asumistaso vastaa keskimääräis-
tä suomalaista tasoa. Romaniasiain neuvottelukunnat, Yhdenvertaisuusvaltuutettu
ja romanijärjestöt kuitenkin kohtaavat omassa työssään romanien asumisongel-
mien laajuuden päivittäin. Suuri osa romaniasiain neuvottelukunnalle tulevista ro-
manien yhteydenotoista ja yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistoon tehdyistä syrjin-
täilmoituksista koskee juuri asumista. Romanit asuvat pääasiassa valtion tukemissa
vuokra-asunnoissa, koska heidän on vaikea saada asuntoa yksityisiltä vuokramarkki-
noilta heikon taloudellisen asemansa ja heihin kohdistuvien ennakkoluulojen vuoksi.
Vaikka pieni osa romaneista asuu omistusasunnoissa, suurimmalla osalla vähä-

varaisista romaneista omistusasunnon hankkimisen estävät rahoituksen saamiseen liittyvät vaikeudet.

Ympäristöministeriö on kartoittanut romaniväestön asumiseen liittyviä ongelmia ja asumistilannetta kahteen otteeseen vuosina 2012 ja 2017. Näiden selvitysten mukaan romaniväestön asumistilanteessa on monenlaisia jännitteitä, syrjäytäkokeuksia ja syrjäytymisestä sekä romaniyhteisön sisäisistä väistämiskäytännöistä johtuvia piirteitä. Lisäksi joillekin vuokratalo-yhtiöille on muodostunut omia tiukempia käytäntöjä, jotka eivät aina ole yleisten ohjeiden mukaisia. Ongelmia ilmenee yhä asunnon haussa, asukasvalinnoissa ja niitä koskevassa tiedon saannissa, asuntojen vaihdoissa, asumiseen liittyvien ongelmien ratkaisemisessa sekä romanien tapakulttuurin huomioon ottamisessa asuntojärjestelyissä. Usein ongelmat asumisessa ja suoranainen asunnottomuus liittyvät myös muihin vaikeisiin elämäntilanteisiin, kuten taloudellisiin ongelmiin ja elämänhallinnan vaikeuksiin. Vaikea asunnotilanne heijastuu erityisesti lasten hyvinvointiin ja muun muassa vaikeuttaa tai estää heidän koulunkäyntiään. Asumista koskevien ongelmien ratkaiseminen onkin keskeistä jo varhain alkavan syrjäytymiskehityksen ehkäisyn kannalta. Toinen romanien asumisen erityisryhmä ovat ikäihmiset, joiden tuettu palvelutaloasuminen ja pitkäkestoinen laitoshoido ovat yleistymässä romaniyhteisössä.

Romaniväestön asumiseen ja asuinoloihin liittyvien ongelmien ratkaisemista on tarpeen tehostaa asuntoviranomaisten, kuntien eri hallintokuntien, kiinteistöyhtiöiden ja alueellisten romaniasiaan neuvottelukuntien välistä yhteistyötä ja tiedonvälitystä. Romanien asumisolosuhteita voidaan parantaa vahvistamalla poikkihallinnollista yhteistyötä, lisäämällä romaniväestölle tarjottavaa asumista koskevaa neuvontaa sekä turvaamalla asunnon hakuun ja asumiseen liittyvät syrjimättömät toimintakäytännöt. Tämä edellyttää joskus myös toimintakäytäntöjen läpinäkyvyyden lisäämistä sekä asunnonhakuun ja siihen liittyvään ohjaukseen, päätöksentekoon ja valitusprosesseihin liittyvän tiedotuksen kehittämistä. Asumisessa ja yhdyskuntasuunnittelussa tulee myös edistää toimia, joilla ehkäistään asuinalueiden eriytymistä asukkaiden etnisyyden, sosiaalisen statuksen sekä tulo-, työllisyys- tai koulutustasojen perusteella.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
45. Toteutetaan Ympäristöministeriön vuosien 2012 ja 2018 romanien asumisselvitysten kehittämisehdotuksia.	STM, RONK, YM THL, ARA, romanijärjestöt, kunnat	toteutettujen kehittämisehdotusten seuranta

Hyvä käytäntö: Romaniväestön huomioiminen yhtenä yleisten asumis- neuvontapalveluiden, talousneuvonnan sekä sosiaalisen isännöinnin asiakasryhmänä.

Monissa kunnissa tarvitaan myös toimia, jotka edistävät romaniväestön sisäistä syrjimättömyyttä ja yhdenvertaisuutta asumispaikan valinnassa. Romaniyhteisön jotkin vanhat käytännöt, kuten ehdoton muuttoluvan edellyttäminen ja väistämivelvollisuuden noudattamiseen liittyvät vaatimukset ovat osin ristiriidassa perus- ja ihmisoikeuslainsäädännön kanssa.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
46. Tiedotetaan lainsäädännön ja hyvän hallintotavan mukaisista sekä kulttuuriset piirteet huomioivista menettelytavoista asukasvalinnoissa ja asumisneuvonnassa.	YM, ARA RONK, AlueRonkit kunnat, asuntoviran- omaiset, paikalliset romanityöryhmät romanijärjestöt	ei seurantakohteita

Valtion nuorisotyön ja -politiikan ohjelman (VANUPO 2017–2019) mukaan nuoret itsenäistyvät Suomessa verrattain varhain ja vuokra-asuminen on nuorille tyypillisin asumismuoto. Myös asuntoa etsivien romaninuorten käytössä olevat tulot ovat keskimäärin pienet ja he pärjäävät huonosti kovassa kilpailussa vuokra-asunnoista erityisesti pääkaupunkiseudulla ja muissa kasvukeskuksissa. Romaninuorten riski joutua asunnottomaksi kasvaa, jos siirtyminen itsenäiseen asumiseen tapahtuu liian varhain, äkisti tai ilman, että nuori on saavuttanut itsenäisyyden vaatimia taitoja. Muita suurempi riski joutua asunnottomaksi on mm. laitoksista itsenäiseen asumiseen siirtyvillä mielenterveys- ja päihdekuntoutujilla sekä lastensuojelun jälkihuollon asiakkailla. Asumisen ja toimeentulon epävarmuus sekä asunnottomuus rajoittavat merkittävästi nuorten mahdollisuuksia itsenäistyä ja sitoutua opiskeluun ja työelämään. Siksi on tärkeää parantaa nuorten asumisen ja arjenhallinnan taitoja sekä tarvittaessa turvata osalle nuorista tukipalveluin itsenäisen asumisen onnistuminen. Yksi mahdollisuus on vahvistaa romaninuorten yksilöllistä asumisen ohjausta matalan kynnyksen palvelupisteissä, kuten Ohjaamoissa. Ammatillisiin opintoihin hakeutuneita romaninuria tulisi ohjata hakeutumaan entistä laajemmin myös edullisempien, korkotuettujen nuoriso- ja opiskelija-asuntojen asukkaiksi.

EU-kansalaisen statuksella liikkuvien, tilapäisesti maassa oleskelevien ja vieraskielisten romanien asunnottomuus on Suomessa yleistä. Tässä kohderyhmässä kriisi- ja hätämajoituspalveluiden sekä peseytymisen, tilapäisten terveyspalveluiden, neuvonnan ja perustoimeentulon hankkimisen turvaavan päiväkeskustoiminnan tarve on ympärivuotinen. Nykyisellään pääkaupunkiseudulle keskittynyt toiminta on pitkälti kansalaisjärjestöjen ja muun yhteisöavun varassa.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
47. Turvataan asunnottomien romanien ja EU-kansalaisen statuksella liikkuvien romanien kriisi- ja hätämajoitus.	STM, kunnat, kansalaisjärjestöt, Helsingin diakonisalaituksen säätiö	Kriisi- ja hätämajoituskapasiteetti on vastannut tarpeita.

3.4 Toimintalinja 4: Romanikielen, taiteen ja -kulttuurin säilymisen ja kehittymisen tukeminen

3.4.1 Romanikielen vahvistaminen

”Voimaa kielestä, taiteesta ja kulttuurista”

”Džoor tšimbata, artosta ta kulttuuresta”

Suomessa puhuttu romanikielen pohjoinen murre kaalo on vakavasti uhanalainen kieli ja toimenpiteet sen elvyttämiseksi ovat kiireellisiä. Oikeusministeriön Suomen ensimmäisen perus- ja ihmisoikeustoimintaohjelman (2013) osana tekemän selvityksen mukaan romanien kielellisten oikeuksien turvaaminen lainsäädännön ja sen toimeenpanon avulla ontuu pahasti (Oikeusministeriö 2014). Kieltä uhkaa kielikuolema ellei Suomessa käynnistetä useita yhtäaikaista kielenelvytystoimenpiteitä välittömästi sillä sekä puhujien määrä että kielitaito ovat heikentyneet viime vuosina entisestään. Suomen romaneista enää vain vähemmistö puhuu romanikieltä ja heistäkin suuri osa vain välttävästi. Hedmanin kenttäselvityksen mukaan kieltä osaa hyvin enää kolmasosa romaneista ja kaksi kolmasosaa ei enää käytä kieltä (Hedman 2009).

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
48. Laaditaan romanikielen elvyttämiseksi kansallinen toimenpideohjelma	OKM, Helsingin yliopisto, OM	Kansallinen romanikielen elvytysohjelma on valmistunut ohjelmakauden aikana.

Romanikielen elvyttämisen kansallisessa toimenpideohjelmassa tulee huomioida muun muassa eri murrealueiden, ikäryhmien, koulutusasteiden ja kielenopetusmuotojen, kirjallistumisen, kielenhuollon sekä kielen eri käyttöalojen tarpeet.

Perustuslain 17 §:n 3 momentin mukaan romaneilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Romaniväestössä on käyty viime vuosina aktiivista keskustelua oman kielen aseman turvaamisesta saamen kielilain kaltaisella, erillisellä kielilainsäädännöllä sekä vähemmistökielten suojelua koskevan yleissopimuksen kolmannen osan joidenkin osien ratifioinnin kautta. Tässä ohjelmassa niiden ajamisesta on kuitenkin päätetty pidättäytyä. Syy tähän on siinä, että romanikielen käyttöön ja opetukseen liittyvät esteet eivät ole ratkaistavissa ensisijaisesti lainsäädännöllisin keinoin vaan liittyvät muihin seikkoihin, kuten lainsäädännön varsinaiseen toimeenpanoon, romanikielen opettajien kouluttamiseen ja työllistymiseen, väestön kieliasenteisiin sekä romanikielen käyttöalojen laajentamiseen. Erillisen kielilain laatimiseen voidaan kuitenkin tarvittaessa palata seuraavassa romanipoliittisessa ohjelmassa.

Myös Euroopan neuvoston ministerikomitea suositteli maaliskuussa 2012, että Suomen viranomaiset kehittäisivät ja toteuttaisivat strategioita romaniopettajien kouluttamiseksi, laajentaisivat romanikielen oppimateriaalin tuotantoa sekä lisäisivät romanikielen opetuksen tarjontaa. Romanikielen opetusta saavien oppilaiden määrä oli korkeimmillaan vuosina 2010 ja 2011, minkä jälkeen romanikieltä perusopetuksessa opiskelevien lukumäärä on laskenut niin, että romanikielen opetusta sai vuonna 2016 yhteensä 165 oppilasta.

Viime vuosien merkittävin ja pysyvä edistysaskel on ollut romanikielen ja -kulttuurin yliopistotasaisen opetuksen alkaminen, sillä se mahdollistaa pätevien romanikielen opettajien valmistumisen tulevaisuudessa. Oppiaineen jatkuvuuden ja statuksen turvaaminen edellyttää kuitenkin opiskelijamäärän lisäämiseen, tutkimustoiminnan turvaamiseen ja oppiaineen opintojen laajentamiseen tähtäviä toimia.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohde
49. Laajennetaan yliopistollinen romanikielen opinto-ohjelma kattamaan perus- ja aineopintojen lisäksi myös oppiaineen syventäviä opintoja kiinnittäen opintokokonaisuuksien sisällöissä erityishuomiota kielenelvytyskysymyksiin.	Helsingin yliopisto	Helsingin yliopistossa on mahdollisuus opiskella romanikielen syventävät opinnot joko tutkinto-opiskelijana tai avoimen yliopiston kautta.

Enemmistö romanilapsista ei kuitenkaan edelleenkään saa romanikielen opetusta ja opetuksessa on suuria alueellisia eroja. Opetushallituksen, kielenopetusta järjestävien kuntien ja romanijärjestöjen tuleekin yhdessä levittää kokemuksia kielen koulu-, kerho- ja kielipesä- sekä leirimuotoisesta opetuksesta. Suurimpia opetukseen liittyviä ongelmia ovat puute pätevistä romanikielen opettajista ja eri ikäluokille suunnatusta kirjallisesta oppimateriaalista. Pelkkä kielenopiskeluoikeudesta ja Opetushallituksen myöntämästä taloudellisesta tuesta tiedottaminen ei siis automaattisesti auta opettaja- ja oppimateriaalipulan sekä romanikielen vähäisen opiskelijamäärän kanssa kamppailevia kuntia. Määräaikaisellakin oppimateriaalihankkeella voitaisiin tuottaa työryhmytyöskentelynä romanikielen oppimateriaalia ja samalla kouluttaa oppimateriaalin tekijöitä esimerkiksi Qualirom -hankkeen mukaisesti.

Laajan elvytysohjelman laatiminen vie aikaa ja sen ohella onkin heti vastattava romanikielen opettajien ja oppimateriaalituotannon kiireellisiin tarpeisiin.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
50. Tuotetaan romanikielen opetuksen tarpeisiin erilaisia ja eri kielitaitotasoja vastaavia oppimateriaaleja huomioiden erityisesti digitaalisten materiaalien, kielenoppimispelien, -äänitteiden ja videomateriaalien tarve.	Opetushallitus, romanijärjestöt, kustantajat	Uusia eri kielitaitotasolle suunnattuja romanikielen oppimateriaaleja on julkaistu ohjelmakaudella.
51. Järjestetään romanikielen opettajille ja -ohjaajille suunnattuja täydennyskoulutuksia sekä kieleen että kielipedagogiikkaan liittyen.	Opetushallitus, Helsingin yliopisto, täydennyskoulutusta tarjoavat tahot	Romanikielen opettajille ja -ohjaajille on järjestetty täydennyskoulutuksia romanikielestä ja kielipedagogiikasta.
52. Luodaan etäyhteyksiä hyödyntävän romanikielen opetuksen malleja yhteistyössä Helsingin yliopiston kanssa, jotta romanikielen opetusta saataisiin myös niihin kouluihin, joissa se ei kielenopettajan puutteen vuoksi muuten ole mahdollista.	OKM, Opetushallitus, Helsingin yliopisto	Etäyhteyksiä hyödyntävän romanikielenopetuksen malleja on luotu ja kehitetty.

Myös Kotimaisten kielten laitoksen Romanikielen lautakunnan laatimassa romanikielen kielipoliittisessa ohjelmassa (2009) on esitetty kattavasti erilaisia toimenpidesuosituksia joiden riittävän suunnitelmallisen ja laajan toimeenpanon avulla kieli voidaan vielä pelastaa. Nämä romanikieltä koskevat toimenpiteet tulisi huomioida jokaisessa hallitusohjelmassa mainitun kansallisen kielistrategian laadinnassa ja kielivivaran kehittämisessä.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohde
53. Lisätään vähemmistökielten asemaan liittyvää kielipoliittista vaikuttamistyötä järjestämällä vuosittain kielikoulutusta ja kielipoliittisia kysymyksiä käsitteleviä tilaisuuksia yhteistyössä romaniväestön, eri sidosryhmien ja muiden vähemmistökielten edustajien ja niiden etua ajavien tahojen kanssa.	OKM, OM, Ronk, Kotuksen romani-kielen lautakunta, Jyväskylän yliopiston soveltavan kielentutkimuksen laitos	Kielikoulutusta ja kielipoliittisia kysymyksiä käsitteleviä tilaisuuksia on järjestetty yhteistyössä romaniväestön ja eri sidosryhmien kanssa sekä muiden vähemmistökielten edustajien kanssa.
54. Osallistetaan romanikielen asemaa edistävien kansainvälisten yhteistyöverkostojen raportointeihin ja toimintaan esimerkiksi alueellisten ja vähemmistökielten asiantuntijakomitean työhön	Kotuksen romani-kielen lautakunta, Ronk, Helsingin yliopisto	Kieliasian kansainvälisten verkostojen toimintaa esitellään vuosittain romaniasian neuvottelukunnan kokouksissa. Raportointivelvoite on hoidettu vuosittain.

Hyvä käytäntö: *Kuntien tai romanijärjestöjen järjestämä romanikielen kielikerho- ja kielipesätoiminta*

Hyvä käytäntö: *Romanikielisten sisältöjen yhdistäminen osaksi romaniperheiden, lasten ja nuorten, vanhusten leiritoimintaa sekä kulttuuritapahtumia ja seurakuntaelämää.*

3.4.2 Romanitaiteen ja -kulttuurin vahvistaminen

”Kulttuuri on suurin rikkautemme”

”Kaalengo kulttuures hin amengo koni baride barvilba”

Kaikilla Suomen romaneilla on asuinpaikasta riippumatta oikeus kulttuuriperintöön, oikeus oman taiteen ja kulttuurin kehittämiseen sekä ylläpitämiseen yhdessä alan asiantuntijoiden kanssa. Romaneilla on oikeus valita oma kulttuurinsa, oikeus osallistua kulttuuripolitiikan ja -palveluiden suunnitteluun ja toteuttamiseen sekä oikeus suojella oman yhteisön aineetonta ja aineellista kulttuuriperintöä. Tästä romanien oikeudesta muodostuu taide- ja kulttuuripalveluiden tuottajille ja päätöksentekijöille velvollisuus huomioida romanien tarpeet oman toimintansa suunnittelussa, kehittämisessä ja resursoinnissa.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
55. Laaditaan kansallinen romanitaiteen ja -kulttuurin edistämishjelma.	OKM, Taike, romaniväestön edustajat, romanitaiteilijat, eri taiteen- ja kulttuurin alojen asiantuntijat	Kansallinen romanitaiteen ja -kulttuurin edistämishjelma on laadittu.
56. Kootaan kansallinen asiantuntijaryhmä valmistelemaan romanitaide-, kulttuuri-, museo- ja monipalvelukeskuksen perustamista Suomeen.	Romanijärjestöt, Ronkit, OKM, Taike,	Kansallinen asiantuntijaryhmä on koottu ja aloittanut työskentelynsä.

Edellä mainittujen pitkän tähtäimen prioriteettien lisäksi lyhyen tähtäimen korkean prioriteetin hankkeeksi nimetään romanien lastenkulttuurin tukeminen.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
57. Hyödynnetään olemassa olevaa lastenkulttuurikeskusten verkostoa ja niiden tapahtumia romanien liikkuvien lastenkulttuuripalvelujen ulottamiseksi koko Suomeen.	OKM, Taike, Ronk, romanijärjestöt, liikkuvia lastenkulttuuripalveluita tuottavat romanitaiteilijat	Romaniammattilaisten lapsille tuottamia taide- ja kulttuurisältöjä on saatavilla vuosittain kautta koko Suomen ja romanilasten oma osallistuminen kulttuurin tekemiseen on lisääntynyt.

Romanitaidetta ja -kulttuuria koskevat toimenpide-ehdotukset perustuvat ensisijaisesti tavallisen romaniväestön taide- ja kulttuuripalvelujen saatavuuden, saavutettavuuden ja osallisuuden turvaamisen ajatukselle. Ihmisoikeusliiton tekemän Romanien osallisuus ja osallistuminen kulttuuritoimintaan Suomessa -selvityksen (2012) tulosten mukaan romanit toivovat erityisesti sellaista taide- ja kulttuuritarjontaa, jota romanit ovat itse mukana tuottamassa ja esittämässä. Romanikulttuuria halutaan tuoda esiin myös pääväestölle eri taide- ja kulttuuri-instituutioissa. Tämän vuoksi taide- ja kulttuuripuolen harrastusmahdollisuuksia tulee parantaa ja taiteellisesti lahjakkaita romanilapsia ja nuoria tulee tukea ja kannustaa esimerkiksi taiteen perusopetuksessa.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
58. Tiedotetaan romaniperheille lasten ja nuorten mahdollisuudesta taiteen perusopetukseen musiikkiopistoissa, konservatorioissa, kuvataideoppilaitoksissa ja muissa tavoitteellista opiskelua tukevilla oppilaitoksissa.	OKM, Opetushallitus, kunnat ja muut taiteen perusopetuksen järjestäjät	Romaniperheille on kohdennettu taiteen perusopetusta koskevaa tiedotusta.

Romanien pääsyä yleisten taide- ja kulttuuripalvelujen piiriin tulee edistää eri keinoin, erityisesti romaneille suunnattujen sisältöjen tuottamista tulee lisätä ja romanien taidetta sekä kulttuurillista rikkautta tulee avata entistä laajemmalle yleisölle. Tämä edellyttää taide- ja kulttuurilaitosten sekä muiden taide- ja kulttuuripalvelujen tuottajien romanitaiteen tuntemuksen lisäämistä sekä uutta ymmärrystä romanien osallistumisen esteistä ja mielenkiinnon kohteista. Eri taideinstituutioiden, taidealan oppilaitosten, alueellisen taidehallinnon ja kuntien kulttuurihallinnon tulisi tarkastella omia käytäntöjään, jotta moninaisuus, monikulttuurisuus, monikielisyys sekä taiteen ja kulttuurin saavutettavuus toteutuu aidosti. Käytännössä tämä toteutuu vasta kun romaneille ja romanikielestä sekä romanitaiteesta ja kulttuurista kiinnostuneille kohdennettujen tilaisuuksien, tapahtumien ja kurssien määrä julkisissa taide- ja kulttuuripalveluissa kasvaa. Tämä ilmenee myös niin että romanitaiteen ja -kulttuurin näkyvyys kasvaa selvästi kun niitä valtavirtaistetaan suunnitelmallisesti osana koko väestölle suunnattuja tilaisuuksia, kansallisia ja paikallisia tapahtumia. Yksi vaihtoehto on integroida romanitaidetta ja -kulttuuria osaksi monikulttuurisia tapahtumia ja produktioita.

Hyvä käytäntö: *Kansallisteatterin musiikintäyteinen ja monikulttuurinen nykyteatteriteos Karavaani 2017. Puolentoista vuoden mittava jalkautumis- ja työpajamatka jonka aikana ammattitaitelijat, opiskelijat ja eri-ikäiset harrastajat työskentelivät yhdessä. Prosessissa erilaiset ajatukset, mielipiteet, kielet, sukupolvet ja tavat tehdä taidetta loivat aivan uudenlaista teatteria. Työskentely huipentui satapäisen esiintyjäjoukon yhteisproduktioon Kansallisteatterin suurella lavalla.*

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
59. Tehdään alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien kautta eri romanikeskitymien kunnille aloitteita koskien romanimusiikki ja -taideleirien sekä -kurssien järjestämistä.	AlueRonkit, kuntien kulttuuritoimi	Romanimusiikki-, romanien taideleirejä ja -kursseja koskevia kunta-aloitteita on tehty.
60. Lisätään romanien paikallishistorian dokumentointia.	Yle, kunnat, paikallis- ja maakuntamuseot, tutkimuslaitokset, yliopistot, SKS, Kansallisarkisto, Kansallismuseo, Kotus	Romanien paikallishistorian dokumentointi on lisääntynyt.

61. Pilotoidaan romanien kohtaaman vihapuheen ja rasismien käsittelyä ja ihmisoikeuksien edistämistä taiteen keinoin.	kansalaisjärjestöt, taidejärjestöt, Taike	Pilotointia on suoritettu.
62. Vahvistetaan romanitaiteen ja kulttuurin ja romanien asemaa sekä erityisesti romaninuorisotyötä kansainvälisen yhteistyön kautta esimerkiksi yhteistyössä pohjoismaisten ja eurooppalaisten taide- ja kulttuuri-instituutioiden kanssa	OKM, pohjoismaiset ja eurooppalaiset taide- ja kulttuuri-instituutiot	Romaniedustajia osallistuu pohjoismaisten ja eurooppalaisten taide- ja kulttuuri-instituutioiden eri toimintoihin.

Romanien taidetta ja kulttuuria on Suomessa tutkittu vielä varsin vähän. Kenties ainoa poikkeus on romanien kansanmusiikki. Esimerkiksi romanien kuvataiteen ja estetiikan tarina ei ole vielä muun tutkimusperusteisen historiankirjoituksen tavoin nivoutunut osaksi kansallista taidehistoriaa. Tämä näkyy myös romanitaidenäyttelyiden vähäisyytenä ja siinä, että romaneja ja romanielämää kuvataan taiteessaan vain vähän. Romanitaiteen kehittäminen ja sen arvostuksen lisääminen edellyttävätkin jatkossa tuntuvaa panostusta myös eri romanitaidenalojen tutkimukseen.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
63. Laaditaan taidetutkimuksen johtaville kansallisille tahoille aloite romanitaidetta koskevan tutkimuksen ja näyttelytoiminnan määrän lisäämisestä.	Yliopistot ja taidekorkeakoulut	Aloite romanitaidetta koskevan tutkimuksen määrän lisäämisestä on tehty.
64. Huolehditaan historiallisesti merkittävien romaniaiheisten teosten, käsitöiden ja artefaktien, dokumenttien, biografioiden, elokuvien, ääninauhojen ja muiden aineistojen digitalisoinnista, restauroinnista ja asianmukaisesta arkistoinnista sekä säilyttämisestä sekä näytteille asettamisesta esimerkiksi tilapäisnäyttelyinä.	arkisto- ja museotoimi	Historiallisesti merkittävien romaniaiheisten teosten, käsitöiden ja artefaktien, dokumenttien, biografioiden, elokuvien, ääninauhojen ja muiden aineistojen digitalisoinnista, restauroinnista ja asianmukaisesta arkistoinnista, säilyttämisestä sekä näytteille asettamisesta on huolehdittu.

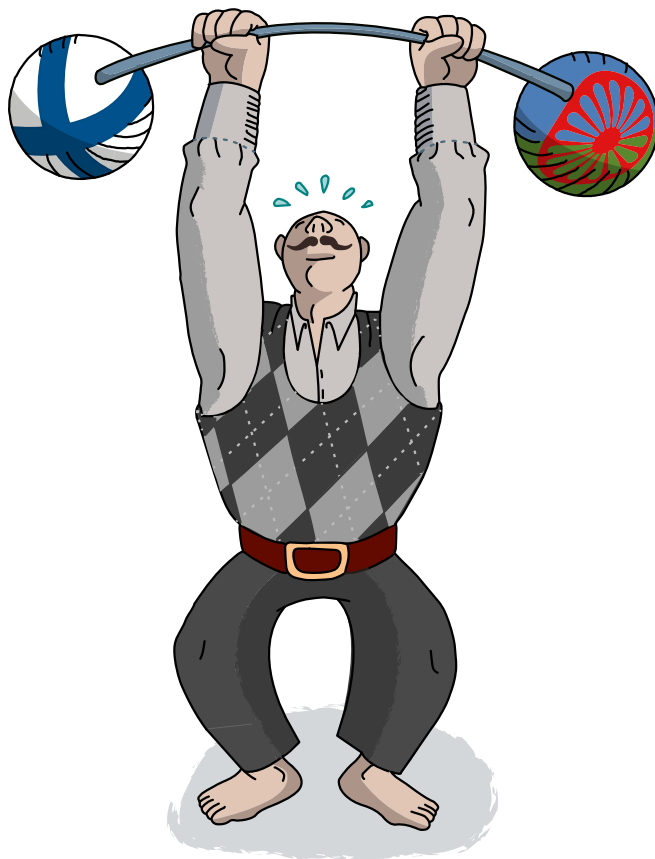
Hyvä käytäntö: Nevo Tiija- ja Tsetanes naal- hankkeiden ja Taiteen edistämiskeskuksen toteuttama romanien monitaidetapahtuma, jossa vierailijat pääsevät tutustumaan monipuolisesti romaniyhteisön kulttuurilliseen rikkauteen mm. kuva- ja valokuvataiteen, musiikin, hevuskulttuurin saavutusten, taiteilija- ja asiantuntijaluentojen, Suomalaisen kirjallisuuden seuran ja Kansallisarkiston kokoelmien sekä Museoviraston aineettoman kulttuuriperinnön wikilistauksen kautta.

3.5 Romaniväestön voimaannuttaminen ja osallisuuden vahvistaminen

”Yhteistyöstä voimaa vaikuttamiseen ja järjestöjen palvelutyöhön”

”Tšetano buttiatta džoor aro angouviba ta tšetibongo tšenstibosko buttijatta”

Voimaannuttaminen merkitsee toimintaa jonka päämääränä on romanien yksilö- ja yhteisötason voimaantuminen. Yhteiskunnallinen voimaantuminen ilmenee aktiivisuutena kansalaisuutena ja eri-ikäisten romanien osallistumisena koko yhteiskuntaa hyödyttävään yleishyödylliseen toimintaan kuten järjestötyöhön. Se näkyy myös vahvana ja pitkäkestoisena sitoutumisena omaa yhteisöä koskettavien asioiden eteenpäin ajamiseen ja yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen esimerkiksi kansalaisvaikuttamisen tai politiikan keinoin.

Romaniyhteisössä erityishaaste liittyy lasten ja nuorten aktiivisuuden lisäämiseen ja heidän äänensä kuuluville saattamiseen. Romaninuorten neuvoston perustaminen pääkaupunkiseudulle vuonna 2015 oli yksi merkittävä askel oikeaan suuntaan. Romanilapsi- ja nuorisotyön tavoitteellinen voimaannuttamis- ja vaikuttamistoiminta on laajennettava koko maan kattavaksi.

Toinen merkittävä erityisryhmä romaniyhteisön sisällä on vanhuksille suunnattua virkistys-, kulttuuri ja osallisuustoimintaa sekä muuta palvelujärjestelmää tehostavia ja kohdennettuja tukitoimia on vielä verrattain vähän.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
65. Voimaannutetaan nuoria romanivaikuttajia aloittamaan yhteiskunnallinen aktiivisuus aiempaa aikaisemmin romaninuorten ja lapsi- ja nuorisotyön ammattilaisten laatiman erillisen voimaannuttamis- ja vaikuttamisohjelman kautta.	STM, RONK, OKM, romaninuorten neuvosto, romanijärjestöt, nuorisjärjestöt, kuntien nuorisovaltuustot, maakunnalliset valtuuskunnat, seurakunnat	Romaniyhteisön sekä lapsi- ja nuorisotyön ammattilaisten ja kansallisten asiantuntijoiden yhdessä laatima poikkihallinnollinen voimaannuttamis- ja vaikuttamisohjelma on valmistunut.
66. Järjestetään vuosittain valtakunnallinen romanilasten ja nuorten tapahtuma esimerkiksi itsenäisyyspäivän vieton, valtakunnallisten romaniasiain neuvottelupäivien tai 8.4. tapahtuvan kansainvälisen romanipäivän vieton yhteydessä	STM, RONK, OKM, Taike, romaninuorten neuvosto, romanijärjestöt, nuorisjärjestöt, kuntien nuorisotoimi	Vuosittaiset lasten ja nuorten tapahtumat on toteutettu.

Suomalaisten romanijärjestöjen määrä oli 2000-luvun alkuun saakka varsin pieni ja sijoittui pääasiassa pääkaupunkiseudulle, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. 2000-luvun alussa romanit kuitenkin aktivoituivat yhdistystoimintaan ja alkoivat perustaa valtakunnallisten järjestöjen lisäksi eri puolille Suomea yhä enemmän paikallisia ja alueellisia romaniyhdistyksiä.

Järjestötoiminnassa piilee romanien integraation ja hyvinvoinnin sekä aktiivisen kansalaisuuden edistämiseksi suuria voimavaroja. Suurin osa romanijärjestöistä tekee romanijärjestöjen keskinäisen yhteistyön lisäksi arvokasta yhteistyötä kuntien ja muiden kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Järjestöt ovat erittäin merkittävästi mukana yleistä peruspalvelujärjestelmää tehostavien erityistoimien ja positiiivisen diskriminaation käytännön toteuttamisessa. Romanijärjestöjen yleishyödyllinen toiminta, oma palvelutuotanto sekä projektitoiminta mahdollistavat romaneille ja muulle väestölle suuren määrän työ-, opiskelu- ja harjoittelupaikkoja. Suomen

romanijärjestöjen yleishyödyllisen toiminnan merkittävimpiä rahoittajatahoja ovat olleet RAY/STEA, eri ministeriöt, työvoimapoliittisia projekteja tukeneet viranomais- tahot, kunnat, yksityiset säätiöt ja rahastot sekä eri seurakunnat.

Romanijärjestöjen voimaannuttamistyössä on tunnistettavissa sekä kotimaisia että kansainvälisiä tarpeita. Kotimaan järjestöjen jäsenmäärää tulee kasvattaa ja roma- nijärjestöjen ja muiden järjestöjen välistä yhteistyötä ja järjestötyön yhteistä kehit- tämistä tulee lisätä. Kansainvälisellä kentällä on tarve lisätä yhteistyötä erityisesti romaninaisten ja nuorten yhteiskunnallisen aktiivisuuden ja poliittisen vaikuttami- sen lisäämiseksi. Vahva pyrkimys tavallisen romaniväestön voimaannuttamiseen heijastuu monilla eri tavoin romanijärjestöjen palvelutoimintaan sekä järjestötyössä käytettyihin työskentelytapoihin. Romanian integraation asteesta kertoo myös laaja osallistuminen koko kansan yhteisten järjestöjen sekä alueellisten toimielinten, ku- ten Etnisten suhteiden neuvottelukuntien (ETNO) toimintaan.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohde
67. Suomen romanifoorumi järjestää vuosittain yhteistyössä romanijärjestöjen ja muiden romanityötä tekevien toimijoiden kanssa kansalliset järjestöpäivät. Järjestöpäivillä voimaannutetaan romaneja vaikuttamaan paikallisesti, tiedotetaan yhdistystoiminnan ajankohtaisista asioista, kehitetään yhdistystoiminnan laatua ja läpinäkyvyyttä, keskustellaan vuorovaikutuksellisesti romanityön keskeisistä periaatteista ja työmenetelmistä ja vahvistetaan romanityön toimijoiden keskinäistä yhteistyötä ja verkostoitumista.	Suomen romanifoorumi, romanijärjestöt, muut järjestöt, järjestötoiminnan rahoittajat ja kehittäjät, AlueRonk, PRT	Järjestöpäivät järjestetään vuosittain, niiden osallistujamäärä kasvaa ja osallistujien edustus pohja monipuolistuu.
68. Laajennetaan romanien osallisuutta yhteiskunnallisen vaikuttamisen ja osallisuustoiminnan eri muodoissa, esimerkiksi puoluepoliittisessa vaikuttamisessa sekä järjestökentän kattojärjestöissä.	poliittiset puolueet ja niiden nuoriso-osastot, romanijärjestöt, nuorisojärjestöt, järjestöjen yhteiset kattojärjestöt	Romaniedustajia on nimitetty alueellisen ja paikallisen osallisuustoiminnan eri toimielimiin ja romaneja kuullaan päätöksenteossa. Romanien määrä vaalien ehdokasasettelussa ja puoluepoliittisessa vaikuttamis- toiminnassa sekä erilaisissa järjestöjen kattojärjestöissä lisääntyy

Hyvä käytäntö: STEA:n rahoittama ja alle 29-vuotiaiden ammatillista tutkintoa vailla olevien nuorten työllistymistä tukeva Paikka auki -avustusohjelma joka mahdollisti jopa kahden vuoden oppisopimustyösuhteet järjestöissä.

Hyvä käytäntö: Jo kehitettyjen osallistavien menetelmien hyödyntämistä järjestö- ja paikallisromanityössä romaneja osallistavan palvelumuotoilun tarpeisiin. Tällaisia menetelmiä ovat esimerkiksi kokemusasiantuntijoiden käyttö, Turom- koulutus, Puimala-menetelmä ja MOD-toiminta.

3.6 Tiedotus, viestintä ja media romanien integraation edistäjinä

”Medialla on monia eri mahdollisuuksia rakentaa myönteistä romanikuvaa ja purkaa kielteisiä stereotyyppioita”

Viestintä on keskeinen osa romaniasiain neuvottelukuntien, paikallisromanityöryhmien, romanijärjestöjen, toimivan kansalaisyhteiskunnan ja kansainvälisten romaniasiain hoidon verkostojen toimintaa. Monipuolisella, suunnitelmallisella, tavoitteellisella ja tasapainoisella viestinnällä voidaan tehostaa romanityön yhteistyöverkostojen toimintaa sekä vaikuttaa myönteisesti etnisiin suhteisiin ja romaneihin liittyviin ennakoasenteisiin. Hyvin suunniteltu ja toteutettu viestintä lisää romanityön tuntemusta ja kohottaa romanitoimijoiden profiilia, luo uusia kumppanuuksia ja tuo yhteen eri yhteistyötahoja.

Median ja erityisesti Yleisradion ylläpitämiä eri palveluita voidaan pitää yhteiskunnallisina peruspalveluina, joiden tulee uusimman strategian monikulttuurisuutta koskevien kirjausten mukaisesti vastata myös romanityhteisön tiedotustoiminnan tarpeisiin. Nykytilanne on se, että Yleisradio on ollut ainoa ohjelmantarjoaja, joka on tuottanut romanisisältöjä säännöllisesti. Tämän vuoksi sen moninainen rooli romanityhteisön tiedotustoiminnassa tulisi avata huolellisesti ja sen sisällöntuotantoa tulisi analysoida ja kehittää tavoitteellisesti entistä monipuolisempaan ja monika-

navaisempaan suuntaan. Muun muassa Yle Areenan monia mahdollisuuksia tulisi hyödyntää aiempaa paremmin.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohde
69. Laaditaan Ylen uusimman strategian pohjalta romanipalveluiden uudet tavoitteet ja turvataan niissä Romano Mirits- radio-ohjelman asema.	Yle yhteistyössä eri alue- ja paikallistoimistusten kanssa	Ylen romanipalveluille on laadittu uudet tavoitteet vuosille 2018-2022. Romano Mirits- radio-ohjelman viikoittainen lähetyssaika on pysynyt ennallaan ja sen sisällöt kattavat laajemmin myös pääkaupunkiseudun ulkopuolisia tapahtumia.
70. Lisätään sellaisia ohjelmasisältöjä, jotka tarkastelevat monipuolisesti romanikulttuurin ja taiteen eri tyyliä, kulttuurista omaleimaisuutta ja uutta fuusioitumista ja levitetään niitä monikanavaisesti ja etenkin verkossa.	Yle, paikallisradiot ja -lehdet, musiikki- ja taidefestivaalit, kansalliset taideintituutiot ja museot	Kyseisten romanikulttuurin ja taidetta käsittelevien ohjelmasisältöjen määrä on kasvanut.

Ylen aluetoimituksilla ja paikallisradioilla sekä -lehdillä on tavoitteellinen rooli yhtenä maakunnallisen romanien integraatiostrategian yhteistyökumppanina ja toimeenpanijana. Yleisenä toimituslinjana tulisi olla, että romaneja osallistetaan paikallis- ja alueuutisoinnissa arkisten ja tavallisten tapahtumien sekä esimerkiksi uutistoimituksissa ja juhlien uutisoinnin yhteydessä, ei vain silloin kun kyseessä on erityinen romanikulttuuriin tai -yhteisöön liittyvä aihe. Myönteisten väestösuhteiden luomiseksi tulisi lisätä erityisesti sellaisia mediasisältöjä, jotka tarkastelevat romanien ja muun väestön välisiä myönteisiä suhteita, romanien yrittäjyyttä sekä ammattitoimintaa, naapuruuksia, kumppanuuksia ja romanien osuutta paikallishistoriassa.

Viestinnän merkitys on kahtalainen: ensiksikin sen kuuluu toimia hyvänä välineenä romaniyhteisön sisäisessä tiedonvälityksessä eli viestiä oikea-aikaisesti ja asiapitoisesti romaniyhteisön kannalta ajankohtaisista ja yhteiskunnallisesti merkittävistä asioista, tapahtumista ja tilaisuuksista. Tiedottamisen lisäksi toimitustyössä tulisi analysoida romanien nykytilannetta ja siihen liittyviä kehityskulkuja. Toisaalta joukkoviestimien tehtävänä on tarjota muulle väestölle romaneja koskevaa faktatietoa, tuoda esiin romanikulttuuria, -taidetta ja -historiaa, luoda romanimyönteistä yhteiskunnallista asenneilmastoa, tiedottaa romanien kohtaamasta syrjinnästä ja tehdä romanityön kentän eri toimijoiden työtä näkyväksi. Tähän tulisi pyrkiä lisäämällä

suunnitelmallisesti romaniaiheiden käsittelyn määrää ja romanien osallisuutta ja näkyvyyttä televisiossa, radiossa, sanomalehdissä sekä sosiaalisessa mediassa. Yksi keino tähän on merkittävien romanitapahtumien uutisointi ja huolellinen dokumentointi. Nämä toimenpiteet lisäävät osaltaan joukkoviestimissä esiintyvien romanien määrä ja näin piirtyvät romanikuvat heijastavat aiempaa paremmin romaniyhteisön moninaisuutta.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohteet
71. Tavoitellaan Yle:n lasten ja nuorten ohjelmien osaksi laadukkaita romanisäältäöjä ja lisätään romaniosallistujien määrää.	Yle	romanit ovat saaneet lasten ja nuorten ikäluokkakohtaisissa ohjelmissa kuten Pikku Kakkosessa ja Uutisluokassa uutta ja myönteistä näkyvyyttä.
72. Lisätään romaniaiheiden käsittelyä koskevaa pohjoismaista yhteistyötä ja ohjelmavaihtoa.	Yle, Ruotsin, Norjan ja Tanskan yleisradioyhtiöt	Muissa Pohjoismaissa tuotettujen romaniaiheisten ohjelmasisältöjen esittäminen Suomessa lisääntyy.

Hyvä käytäntö: Romaneja koskevien ohjelmasisältöjen ennako- ja jälkikäteiskomentointimahdollisuuksien kehittäminen.

Hyvä käytäntö: Romanilasten ja -nuorten, -aikuisten ja vanhusten palvelutarpeiden ja ohjelmatoiveiden selvittäminen ja ohjelmalautteen keruu erityisesti romaneille suunnatulla asiakaskyselyllä tai asiakasraatityöskentelyn kautta.

3.7 Alueellisen ja paikallisen romanityön kehittäminen

**”Jokainen alue ja paikkakunta on erilainen
– romanityö on räätälöintiä”**

**”Sakko stedos ta thaan hin froo ħlaagakiiro
– romanengo butti hin skrendaresko butti”**

Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat (AlueRonk)

Alueelliset neuvottelukunnat työskentelevät viranomaisten ja romaniväestön poik-kihallinnollisina yhteistyöeliminä. Toiminnan tavoitteena on kehittää romanien asemaa alueellisella ja paikallisella tasolla sekä osallistaa romaneja heitä koskevaan päätöksentekoon. AlueRonkit pyrkivät myös edistämään yhdenvertaisuutta ja torjumaan romaneihin kohdistuvaa syrjintää. Neuvottelukuntien toiminta ja asema perustuu valtioneuvoston aiempiin asetuksiin (VNA 1019/2003 ja VNA 1350/2009) sekä uuteen maakuntalakiin.

AlueRonkin toiminnan tarkoituksena on valtakunnallisen neuvottelukunnan tavoin edistää romaniväestön yhteiskunnallisia osallistumismahdollisuuksia sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä elinolosuhteita. Käytännössä tämä tapahtuu seuraamalla romaniväestön yhteiskunnallisten osallistumismahdollisuuksien ja elinolosuhteiden kehitystä, edistämällä romanien yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa edistämiseksi sekä antamalla viranomaisille lausuntoja näissä asioissa. Myös alueellinen neuvottelukunta tekee aloitteita ja esityksiä romaniväestön taloudellisten, koulutuksellisten, kielellisten, kulttuuristen, sosiaalisten ja sivistyksellisten elinolosuhteiden parantamiseksi sekä romaniväestön työllistymisen edistämiseksi ja edistää romaniväestöön kohdistuvan syrjinnän poistamista. Neuvottelukunnat laativat toimintansa tueksi sekä toimikausikohtaiset että vuosittaiset toimintasuunnitelmat ja vastaavat niiden toimeenpanosta toteuttaen niiden seurannan sekä vuosiraportoinnin valtakunnalliselle romaniasiain neuvottelukunnalle. AlueRonk osallistuu myös pohjoismaiseen, eurooppalaiseen ja muuhun kansainväliseen yhteistyöhön romanien oikeuksien edistämiseksi ja olosuhteiden parantamiseksi.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohteet
73. Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat ovat aloitteellisia kunnallisten paikallisromanityöryhmien perustamisessa ja tukevat niiden työskentelyä.	AlueRonk	Alueronkit ovat laatineet kunnille PRT- toiminnan käynnistämisalotteita ja seuranneet niiden työskentelyä sekä osallistuneet niiden toimintaan.
74. Alueellinen romaniasiain neuvottelukunta tukee esimerkiksi konsultoivana yhteistyökumppanina romanien kannalta merkittävää tutkimus- ja kehittämistoimintaa ja sellaisten STEA- ja rakennerahastohankkeiden sekä työvoimapolitiittisten hankkeiden suunnittelu- ja ohjausryhmiä, joiden kohdejoukkona romanit ovat.	AlueRonk, tutkimus- ja kehittämishankkeet, STEA, rakennerahastohankkeiden toimijat, TEM	Romaniasiain suunnittelijat ovat osallistuneet oman alueensa projekti- ja hanketyön tukemiseen esimerkiksi ohjausryhmien jäsenenä.
75. Laaditaan ROMPO2- ohjelman pohjalta maakunnittain tai niiden yhteistyöalueittain maakunnalliset MAARO- toimintaohjelmat joiden suunnittelua, kehittämistä ja toimeenpanon seurantaan alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat tukevat. Vastuutahot: aluehallinto, AlueRonk Seurantakohde: maakunnalliset MAARO- ohjelmat on laadittu yhteistyössä AlueRonk:in ja alueen romaniväestön kanssa.	AlueRonk	maakunnalliset MAARO- ohjelmat on laadittu yhteistyössä AlueRonkkien kanssa.

Alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien vastuumaakunnat osoittavat säädetyin mukaisesti sen käyttöön työntekijäresurssit, toimintamäärärahat sekä muut tarvittavat resurssit, jotka mahdollistavat virka- ja neuvottelukuntatyön useamman maakunnan alueella.

Maakunnallinen romaniasiain hoito (MAARO)

Uudessa Suomen 18 maakuntaa koskevassa maakuntalaissa romaniasiain hoito on yksi 28 maakunnille siirtyvästä tehtävästä. Jokaisessa maakunnassa tulee olla nimettyinä romaniasiain hoidon vastuuvirkamies jolla on oltava mahdollisuudet ja edellytykset eri hallinnonalojen sektori- ja kuntarajat ylittävään työskentelyyn. Maakunnallisen romaniasiain hoidon ytimessä on vahva romanien tilanteen paikallistuntemus, joka edellyttää mahdollisuutta panostaa myös kuntakohtaiseen työhön yhdessä alueellisen romaniasiain neuvottelukunnan suunnittelijan kanssa.

Käytännössä alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat toimivat omilla alueellaan useamman maakunnan alueella eri maakuntien, kuntien, paikallisromanityöryhmien ja romanijärjestöjen keskinäisen dialogin mahdollistajina, kehittäjinä ja hyvien käytäntöjen jakajina. Maakunnat vastaavat kuitenkin itsenäisesti oman alueensa ro-

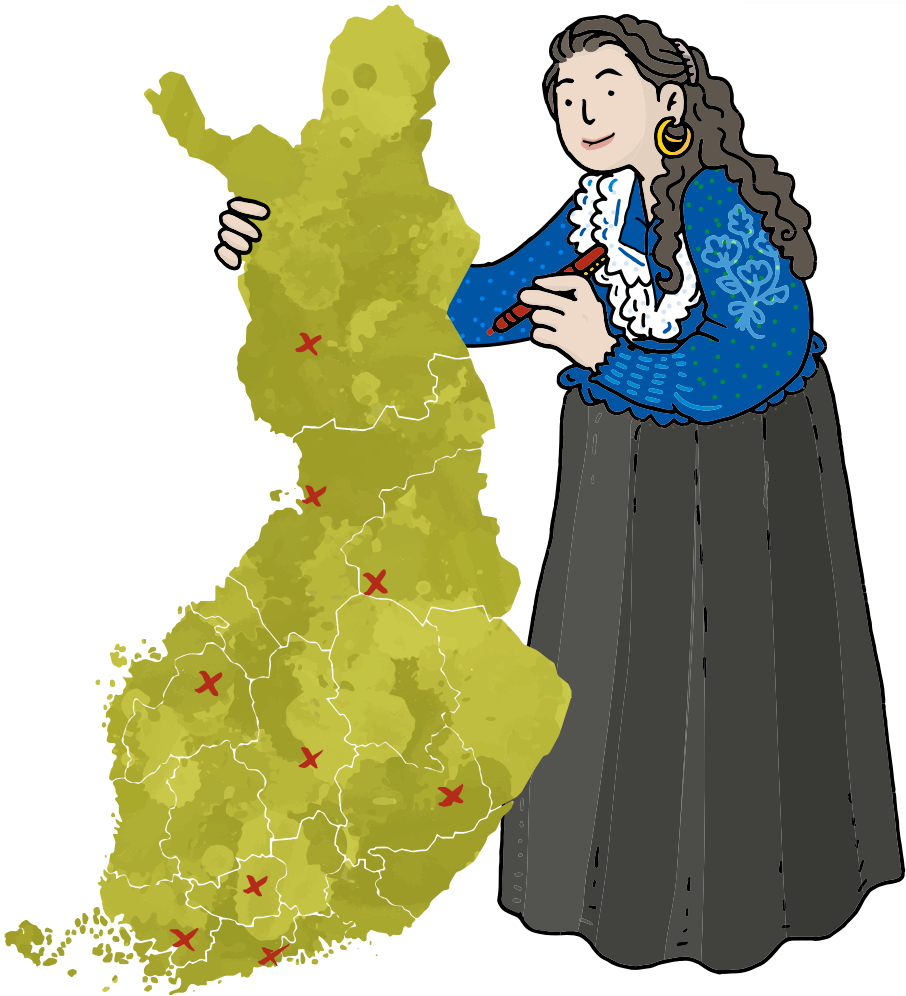
manien koulutuksen, työllisyyden, hyvinvoinnin, terveyden, yhdenvertaisuuden ja elinolosuhteiden yleisestä kehittämisestä.

Jokaisen maakunnan tavoitteena on laatia valtakunnallisen romanipoliittisen ohjelman pohjalta erillinen maakunnalliset romanipoliittiset toimenpideohjelmat (nk. MAARO- ohjelma). Ohjelmat sisältävät konkreettisia toimenpiteitä koskien romanien koulutusta, työllisyyttä, asumista ja elinympäristöä, hyvinvoinnin ja terveyden edistämistä, peruspalveluita, syrjintää ja moniperusteista syrjintää sekä yhdenvertaisuussuunnittelua ja -seurantaa, romaniyhteisöä voimaannuttavaa osallisuustoimintaa ja järjestöyhteistyötä. MAARO- ohjelma konkretisoi romaniväestön alueelliset tarpeet sekä maakuntien vaihteleviin toimintaympäristöihin sidotut kehittämisskohteet, joita voidaan käyttää esimerkiksi rakennerahastohankkeiden suunnittelun ja toimenpiteiden muihin hankkeisiin valtavirtaistamisen lähtökohtana. MAARO- ohjelmien laatimisessa huomioidaan myös uudet sote- uudistuksessa muodostetut palvelurakenteet, maakuntien ja kuntien väliset yhdyspinnat sekä kuntien keskeinen rooli sivistyspalveluiden ja muiden palveluiden tuottajina.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohteet
76. Edistetään romaniväestön osallisuutta huolehtimalla romaniedustajien nimeämisestä yleisiin maakunnallisiin, paikallisiin ja muihin edustuksellisiin toimielimiin kuten vanhusneuvostoihin ja nuorisovaltuustoihin sekä alueella järjestettäviin kuulemistilaisuuksiin.	Maakunnat, kunnat, AlueRonk	Romanit ovat edustettuina yleisissä maakunnallisissa, alueellisissa, paikallisissa ja muissa edustuksellisissa toimielimissä.

Tavoitteena on että jokaiselle MAARO- ohjelmalle asetetaan osana yleistä indikaattoriseurantaa maakunnalliset ja/tai kunnalliset seurantaindikaattorit, joiden perusteella ohjelman toteuttamista seurataan. Kyseistä seurantatietoa hyödynnetään myös Euroopan komission romanien integraatiota koskevassa vuosittaisessa maaportoinnissa.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohteet
77. Valtavirtaistetaan romaniasioiden kehityksen seurantaa soveltuvin osin osaksi maakunnallisia ja kunnallisia ennakointi- ja jälkikäteisarviointia (mm. Evas- menettely), hyvinvointikertomuksia ja yhdenvertaisuus- sekä tasa- arvosuunnittelua (Suvausmenettely).	STM, aluehallinto, kunnat	Romaniasiaihin hoidon ja kehityksen seuranta on valtavirtaistettu osaksi alueellisia ja kunnallisia ennakointi- ja jälkikäteisarviointeja, hyvinvointikertomuksia sekä yhdenvertaisuus- ja tasa-arvosuunnittelua.

Paikallisromanityö (PRT)

Alueellisten romaniasiaain neuvottelukuntien työn ytimessä on paikallisen romaninyhteisön vahva tuntemus, joka edellyttää hyviä yhteistyöverkostoja sekä jalkautuvaa kenttättyötä. Suunnittelijat toimivat tarvittaessa kulttuurinvälittäjinä ja siltana muiden viranomaisten sekä romanien välillä.

Monilla paikkakunnilla on ollut vakiintunutta paikallisromanityöhön liittyvää yhteistyötä romaniväestön ja viranomaisten välillä jo vuosikymmeniä. Tyypillisesti yhteistyötä on tehty esimerkiksi erilaisten tapahtumien järjestelyissä ja romanien huomioimiseksi alueellisissa kehittämishankkeissa. Virallisia AlueRonkin tai kuntalai-

saloitteen aloitteen pohjalta nimettyjä paikallisromanityöryhmiä (PRT) on toiminut Suomessa jo vuodesta 2002 eri puolilla maata. Tällä hetkellä työryhmiä toimii noin 20 paikkakunnalla joista osalla on ollut myös palkattuja työntekijöitä. PRT-paikkakunnilla tai kuntayhtymissä romanien lukumäärä vaihtelee välillä 60 - 1000. Koska romanien asiat koskettavat useita viranomaistahoja, on erityisen tärkeää, että ryhmässä ovat edustettuina kaikki keskeiset tahot mm. sosiaali- ja terveystoimi, opetus- ja kulttuuritoimi, työvoimaviranomaiset ja seurakunta. Paikkakunnan romanit valitsevat keskuudestaan, n. 2-4 edustajaa, joista osa voi kuulua kunnan tai kaupungin työntekijäkuntaan tai romanien parissa työskenteleviin järjestöihin.

Paikallisromanityön toiminnan lähtökohtana on käytännönläheisyys ja merkityksellisyys paikalliselle romaniväestölle ja heidän osallistumismahdollisuuksiensa kehittäminen omien elinolojen kehittäjinä. Toiminnassa tärkeitä periaatteita ovat osallisuus, aktiivisuus, yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys sekä dialogisuus ja yhdessä määritellyt prioriteetit. Erityisen tärkeää on ennakkoluulojen ja stereotyyppien poistamiseen tähtäävä aktiivinen tiedottaminen ja jatkuva vuoropuhelu viranomaisten ja romanien välillä. Toiminnan tavoitteena on romanikysymysten valtavirtaistaminen osaksi muuta paikallista ja alueellista kehittämistoimintaa sekä koko väestölle yhteisiä palveluita. Tämä edellyttää yleensä uuden toimintakulttuurin ja kumppanuuksien luomista paikallistasolle. Paikallisromanityön taloudelliset resurssit muodostuvat kunnallisista toimintamäärärahoista, valtakunnallisten, alueellisten ja kunnallisen kehittämishankkeiden erityisrahoituksista ja järjestökentän resursseista sekä muista erikseen haettavista määrärahoista ja avustuksista.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
78. Paikallisromanityöryhmät laativat toimintakausikohtaiset toimintasuunnitelmat ja seuraavat niiden toimeenpanoa vuosittain.	PRT, kunnat	PRT:t ovat laatineet toimintasuunnitelmat ja seuranneet niiden toimeenpanoa.
79. Paikallisromanityöryhmätoiminta mallinnetaan ja siihen liittyvät hyvät käytännöt kootaan toimintaa ja sen merkitystä esittelevään verkkojulkaisuun.	Ronk, AlueRonk, PRT-ryhmät, kunnat	PRT- toiminnan monia toteutusmuotoja on mallinnettu ja niitä koskeva verkkojulkaisu on saatavilla www.romani.fi -sivustolla.

3.8 Kansainvälinen romanityö

”Kotimainen ja eurooppalainen romanipolitiikka vahvistavat toisiaan”

”Tšeeresco themmesko ta Europako romanengo politikos džorjalvena ona”

Suomen eurooppalainen romanipolitiikka

Romanit ovat yksi suurimmista syrjinnän kohteeksi joutuvista väestöryhmistä Euroopassa. Suurin osa romaneista elää köyhyysrajalla ja romaneihin kohdistuva vihapuhe sekä väkivalta ovat lisääntyneet. Koulutettujen romanien työllistyminen on erittäin vaikeaa voimakkaiden ennakkoluulojen vuoksi. Työllistymisen esteet muurentavat romanien koulutustason saavutettua edistymistä ja luottamusta inkluusio-toimenpiteisiin. Romanien sosiaalinen asema ja syrjintä ovat jääneet julkisessa keskustelussa maahanmuuttoteemojen jalkoihin. Eri maissa asuvien romanien vaikutusmahdollisuudet kansallisten päätöselinten kautta ovat usein hyvin heikot, jolloin Eurooppa-tason vaikuttamisen merkitys korostuu.

Suomen romanipolitiikka keskittyy vaikuttamistyöhön eurooppalaisissa instituutioissa. Lisäksi romanien oikeuksia edistetään myös YK:n ihmisoikeusjärjestelmän ja Suomen YK:lta saamien ihmisoikeussuosittelujen avulla. Suomi on johtavia eurooppalaisen romanipolitiikan poliittisia ja taloudellisia tukijoita. Suomen kansainvälisessä romanipolitiikassa korostetaan sekä sosiaalisten olojen parantamista, romanien yhdenvertaisia oikeuksia ja osallisuutta. Suomi on tukenut erityisesti romaninaisten aseman ja oikeuksien parantamista Euroopassa. Suomen johtavana toiminta-ajatuksena ja viestinä on ollut, että eurooppalaisten järjestöjen romanipolitiikkaa tulee tehdä romaneja ja romanijärjestöjä kuullen. Suomen toimintaa on ohjannut valtioneuvoston periaatepäätös, jonka johdosta laadittiin vuonna 2011 Suomen eurooppalaisen romanipolitiikan käsikirja¹. Käsikirjan lähtökohdat ja periaatteet ovat edelleen ajankohtaisia.

¹ SUOMEN TAVOITTEET EUROOPPALAISEN ROMANIPOLIITTIKAN EDISTÄMISEKSI Suomen eurooppalaisen romanipolitiikan käsikirja Työryhmäraportti 24.3.2011 <http://formin.finland.fi/public/download.aspx?ID=73150&GUID=%7B594CA93F-1E92-40C4-96C1-B2A55F34D6FE%7D>

Suomen eurooppalaisen romanipolitiikan painopisteitä ovat:

1. Romanien työllistymisen esteiden purkaminen
2. Eurooppalaisen romanipolitiikan välineiden uudistaminen, digitalisaation ja teknologian ja sosiaalisten innovaatioiden hyödyntäminen romanien osallisuuden lisäämiseksi
3. Eurooppalaisten järjestöjen romanipolitiikan ja romanien vaikutusmahdollisuuksien vahvistaminen
4. Romaninaisten voimavaraistaminen ja omaehtoisen toiminnan tukeminen kaikilla tasoilla
5. Perus- ja ihmisoikeusnäkökulman vahvistaminen osana eurooppalaista romanipolitiikkaa.

Painopiste 1. Romanien työllistymisen esteiden purkaminen

Kansallisessa ja Euroopan unionin romanipolitiikassa painopiste tulee kohdistaa koulutetun romaniväestön työllistymisen edellytyksiin. Kansalliset romanistrategiat ovat keskittyneet romanien koulutusasteen parantamiseen ja tästä on saatu myönteisiä tuloksia Suomessa ja Euroopassa. Romanien työllistyminen on kuitenkin pullonkaula, joka murentaa uskoa koulutukseen ja romanien osallisuuden lisäämiseen. Työllistymiseen vaikuttavat ennen kaikkea romaneihin kohdistuvat voimakaat ennakkoluulot. Romaniväestön työllisyyden esteiden purkaminen, asenteisiin vaikuttaminen ja uusien yhteistyömallien rakentaminen työnantajiin ja yrittäjiin on ratkaisevaa romanien osallisuuden tosiasialliselle parantamiselle ja muiden toimenpiteiden vaikuttavuudelle.

Painopiste 2. Eurooppalaisen romanipolitiikan välineiden uudistaminen, digitalisaation ja teknologian ja sosiaalisten innovaatioiden hyödyntäminen romanien osallisuuden lisäämisessä

Euroopan unioni on valmistelemassa uusia linjauksia Kansallisten romanistrategioiden vuoden 2020 jälkeiseen vaiheeseen. Suomen tulee edistää aktiivisesti muilla politiikan alueilla käyttöönotettavien välineiden hyödyntämistä myös romanien osallisuuden edistämiseksi. Suomen tulee selvittää esimerkiksi teknologian ja digitalisaation hyödyntämisen mahdollisuudet useilla romanipolitiikan toiminnan alueilla.

Sosiaalisten innovaatioiden kehittäminen ja levittäminen voivat tosiasiallisesti parantaa romanien elinolosuhteita paikallisella tasolla nopeasti ja vaikuttavasti.

Painopiste 3: Eurooppalaisten järjestöjen romanipolitiikan ja romanien vaikutusmahdollisuuksien vahvistaminen

Euroopan unionilla (EU), Euroopan neuvostolla (EN) sekä Euroopan yhteistyö- ja turvallisuusjärjestöllä (ETYJ) on kullakin omat romanistrategiansa sekä niihin liittyvää hanketoimintaa. Tuloksellisempi romanipolitiikka edellyttää eurooppalaisten järjestöjen tiivistä yhteistyötä niiden omia vahvuuksia hyödyntäen. Suomi edistää tätä tavoitetta.

EU:n puitekehys täydentää syrjimättömyyttä ja perusoikeuksia koskevia EU:n säädöksiä ja politiikkoja, ja sitä että puitekehysten pohjalta jäsenmaissa on laadittu omat kansalliset romanistrategiat, joiden täytäntöönpanoa Euroopan komissio arvioi. Vuoden 2016 joulukuussa annetuissa neuvoston päätelmissä (14294/16) romanien integraatioprosessin nopeuttamista vahvistettiin jäsenmaiden antamin sitoumuksin ja kehoitettiin laatimaan EU:n puitekehystä koskeva väliarviointi. Suomi tukee jatkossakin komission jatkuvia ja aktiivisia toimia jäsenvaltioiden kansallisten romanistrategioiden seurannassa, tehokkaan toimeenpanon ja jäsenvaltioiden keskinäisen vuoropuhelun tukemisessa. EU tukee romanien integraatiota rahallisesti erityisesti rakennerahastojensa kautta.

Euroopan unionin perusoikeusvirasto (FRA) kerää tutkimustietoa romanien asemasta ja oikeuksista ja tätä voidaan hyödyntää niin kansallisella kuin eurooppalaisellakin tasolla.

Euroopan neuvoston tehtävänä on ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltion edistäminen. Suomi on korostanut sen romanipolitiikan oikeusperustaisuutta sekä romanijärjestöjen kansallisten ja kansainvälisten vaikutusmahdollisuuksien vahvistamisen tärkeyttä. Suomi korostaa Euroopan ihmisoikeussopimuksen ja muun eurooppalaisen ihmisoikeussopimusjärjestelmän merkitystä romanien oikeuksien täytäntöönpanossa ja vahvistamisessa. Suomi on aktiivisesti mukana neuvoston asiantuntijakomitean (CAHROM) toiminnassa sekä hyödyntää rasismien ja suvaitsemattomuuden vastaisen komission (ECRI) ja muiden asiantuntijaelinten huomioita ja suosituksia.

Romanienväestön elinoloja ja vaikutusmahdollisuuksia kohentavan hanketoiminnan ohella on tärkeää, että neuvoston jäsenmaiden kesken sekä romanijärjestöjen kanssa käydään poliittista keskustelua romaneihin kohdistuvan syrjinnän ehkäisystä. Romanian oikeudet ja vaikutusmahdollisuudet huomioidaan Suomen toimiessa Euroopan neuvoston ministerikomitean puheenjohtajana 21.11.2018 – 17.5.2019.

ETYJ:n demokratia- ja ihmisoikeustoimiston yhteydessä toimiva romaniyksikkö tuottaa tietoa ja koulutushankkeita romanipolitiikan tueksi ja Suomi tukee taloudellisesti sen asiantuntijaresursseja ja hankkeita. Suomi korostaa ETYJ:n romanitoimintojen oikeuslähtöisyyttä sekä romanijärjestöjen osallistumismahdollisuuksien lisäämistä.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
80. Suomi tukee aktiivisesti eurooppalaisten hallitustenvälisten järjestöjen romanistrategioiden kehittämistä ja toimeenpanoa.	UM, STM, muut viranomaiset	Suomen edustajien osallistuminen romanistrategioiden kehittämistä ja toimeenpanoa edistäviin hallitusten välisiin työkokouksiin
81. Suomi nostaa esiin romanijärjestöjen ja muiden romanien asioita ajavien järjestöjen vaikutusmahdollisuuksia hallitustenvälisissä järjestöissä.	UM, STM, OM, muut viranomaiset omilla toimialoillaan	kokousvaikuttaminen, tilaisuudet, järjestöjen tuki
82. Suomen edustustot pitävät yhteyttä romanijärjestöihin ja viranomaisiin hyödyntäen Suomen omia kokemuksia ja hyviä käytänteitä.	UM/edustustot, STM	yhteydenotot, tilaisuudet, raportit kansallisista romanipolitiikoista
83. Tehdään tunnetuksi romanien oikeuksia vahvistavien YK:n ja eurooppalaisten sopimusten sisältöä ja Suomen saamia suosituksia.	UM, OM, ministeriöt vastuualueittain	tilaisuudet, tietoaaineistot, seurantaraporttien tiedot
84. Annetaan tukea romanijärjestöjen edustajien ja asiantuntijoiden eurooppalaiseen osallistumiseen ja asiantuntijatyöhön.	UM, STM, OKM, OM, SM, YM, TEM	annettujen tukien taso, tuettujen henkilöiden määrä, raportteihin sisältyvät vaikutusarviot
85. Suomi tekee yhteistyötä Suomeen saapuvien romanitaustaisten EU-kansalaisten aseman parantamiseksi lähtömaiden viranomaisten ja romanijärjestöjen sekä kehitys yhteistyön eri toimijoiden kanssa.	STM, SM, UM	Yhteistyö lähtömaiden ja Suomen viranomaisten kanssa on toteutunut sekä Suomessa että tilaisuuksina lähtömaissa.
86. Suomi vahvistaa romaniasiain pohjoismaista yhteistyötä	STM, Ronk	STM/Ronk on järjestänyt romaniasiain pohjoismaisen yhteistyökokouksen tai osallistunut sellaiseen jossain Pohjoismaissa.

87. Julkaistaan suomen, ruotsin, englannin ja romanikielinen esite Suomen eurooppalaisesta romanipolitiikasta.	UM, STM	esitteen tuottaminen ja siitä saatu palaute
88. Vahvistetaan Euroopan alue- ja paikallisviranomaisten vastuuta romanien inklusiostrategioiden toimeenpanosta lisäämällä niiden välistä yhteistyötä esimerkiksi Euroopan alueiden komitean toiminnan kautta.	Alue- ja paikallisviranomaiset, AK, Kuntaliitto, SM	kuulemiset, temaattiset tapahtumat, verkkokyselyt
89. Lisätään tietoutta YK:n kestävän kehityksen tavoitteista ja alatavoitteista (Sustainable development goals SDG). Edistetään niiden mukaisen kansallisen Agenda 2030- toimintasuunnitelman toimeenpanoa sekä siihen liittyvien seuranta- ja vastuumekanismien toimintaa.	STM	Kansallisessa Agenda 2030-toimintasuunnitelman toimeenpanossa on huomioitu romanit.

Painopiste 4: Romaninaisten voimavaraistaminen ja omaehtoisen toiminnan tukeminen kaikilla tasoilla

Romaninaisten sosiaalinen asema on selkeästi heikompi kuin naisten keskimäärin ja usein heikompi kuin romanimiesten. Työllistymisen kynnys on korkeampi ja terveys-tilanne heikompi. Myönteistä on lukutaidon ja koulutusasteen nousu. Romaniperheiden heikko taloustilanne, perheen perustaminen ennen aikuisikää, naiseen kohdistuva väkivalta ja vaikutusmahdollisuuksien puute heikentävät niin ikään romaninaisten asemaa.

Naisten oikeudet sekä kaikkein heikoimmassa asemassa elävien ja moniperusteisen syrjinnän kohteeksi joutuvien väestöryhmien oikeudet ovat Suomen ihmisoikeustoiminnan painopisteitä. Suomen eurooppalainen romanipolitiikka on painottunut yhä enemmän romaninaisten aseman ja oikeuksien parantamiseen ja tätä painotusta tullaan edelleen vahvistamaan. Suomessa vuonna 2013 järjestetty eurooppalainen romaninaisten konferenssi edisti eurooppalaisen romaninaisten strategian kehittämistä. Suomi on tukenut strategian jatkotyötä sekä EN:n romaniyksikön toimintaa romaninaisten aseman parantamiseksi. Ministeriöt ovat antaneet tukea suomalaisten romaninaisten osallistumiselle eurooppalaisiin kokouksiin ja puhetilaisuuksiin. Suomalaisten romanitoimijat vaikuttivat keskeisesti romaninaisten järjestöjä kokoavien IRWN-Phenjalipe-järjestön muodostumiseen.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
90. Jatketaan osallistumista ja tukea Euroopan neuvoston romaninaisten strategian toimeenpanolle ja tuetaan eurooppalaisten romaninaisjärjestöjen keskinäisen yhteistyön kehittämistä, esimerkiksi Phenjalipe strategian maakohtaiseen toimeenpanoon liittyen	UM, STM	osallistuminen, erilaiset tukimuodot ja tiedottaminen
91. Painotetaan EN:n sihteeristön ja CAHROM:in toiminnassa romaninaisten ja lasten oikeuksien huomioimista.	UM, STM	kokousosallistuminen, tilaisuudet
92. Sisällytetään romaninaisten oikeuksiin ja asemaan liittyviä kysymyksiä Suomen järjestämiin tilaisuuksiin EU:ssa, EN:ssa ja ETYJ:ssä maatasolla.	UM, STM, Suomen ulkomaanedustustot	tilaisuuksien ja tuettujen romaniasiantuntijoiden/-puhujien määrä; jälkiraporttien vaikutusarviot
93. YK:n ja EN:n ihmisoikeussopimusvalvontaelinten ja muiden ihmisoikeusvalvontaelinten Suomelle antamien suositusten täytäntöönpanon seuranta	UM, OM, RONK, ministeriöt omilla vastualueillaan	Määräaikaisraporttien, seurantaraporttien ja muiden hallituksen antamien vastauksien sisältämät tiedot
94. Tehdään tunnetuksi ja hyödynnetään EU:n perusoikeusviraston ja muiden asiantuntijaelinten tuottamaa tutkimustietoa romaninaisten asemasta.	RONK, STM, UM, OM,	ei seurantakohteita

Painopiste 5: Perus- ja ihmisoikeuskäsitteiden vahvistaminen osana EU:n romanipolitiikkaa

Suomi on perinteisesti ulkopolitiikassaan ja muussa kansainvälisessä toiminnassaan ollut aktiivinen ihmisoikeuksien puolustaja. Romanipolitiikassa perus- ja ihmisoikeuskäsitteitä ovat nostaneet esiin romanijärjestöt ja -aktivistit, sekä Euroopan Unionin komissio enenevässä määrin. Osana Suomen kansainvälistä romanipolitiikkaa on luontevaa, että Suomi aktiivisesti myös tukee ihmisoikeuspainotteisia aloitteita ja toimenpiteitä.

Syrjinnän kieltävä lainsäädäntö EU-jäsenmaissa koskee myös romaneita, mutta sen toimeenpano on Euroopan tasolla erittäin vaihtelevaa ja puutteellista. EU-komissio teetti vuonna 2017 raportin, jossa vertailtiin lainsäädäntöä ja niiden soveltamista EU-maissa. Arvion mukaan kaikissa jäsenmaissa lainsäädännössä ja sen toimeenpanossa oli puutteita, vaikka syrjinnän vastainen lainsäädäntö koskee myös romaneita. Raportissa todettiin, että arjen tasolla Euroopan romaniyhteisöt ovat edelleen kaikkein syrjityimpien ryhmien joukossa ja syrjinnän poistaminen vaatii merkittäviä ponnisteluja eri toimijoilta. Syrjintä ulottuu koulutukseen, asumiseen, elinoloihin ja

työelämään, ja näyttäytyy sekä segregaatina että yhdenvertaisten mahdollisuuksien puutteina.

Romanien kohtaamasta syrjinnästä on paljon kerättyä tietoa niin Euroopan tasolla, esim. EU:n perusoikeusvirasto FRA:n keräämänä, kuin jäsenmaissakin. Kerättyä tietoa on tärkeää hyödyntää tietopohjaisen päätöksenteon välineenä, koska siten toimenpiteet voidaan kohdentaa oikein ja tehokkaasti.

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Seurantakohte
95. Tehdään tunnetuksi ja hyödynnetään EU:n perusoikeusviraston ja muiden tuottamaa tutkimustietoa romanien kohtaamasta syrjinnästä.	RONK, STM, UM, OM, FRA	ei seurantakohteita
96. Pyritään vahvistamaan syrjintä- ja PIO-näkökulmaa EU:n romanipolitiikassa (rahoitusohjelmat, verkostot ja työryhmät).	RONK, STM, UM, OM	Aiheeseen liittyvät hankkeet EU-tasolla
97. Pyritään hyödyntämään EU-rahoitusta syrjivien rakenteiden tunnistamiseksi ja niiden purkamiseksi (esim. Sanoista tekoihin 2- hanke, Wise Moves from Discrimination –hakemus/REC-ohjelma).	RONK, OM	Hankkeita on suunniteltu eri ministeriöissä sekä hanketoimijoiden taholla ja niille on haettu EU-rahoitusta.

4 Ohjelman toimeenpano- ja seurantasuunnitelma

4.1 Ohjelman toimeenpano- ja seurantasuunnitelma

Ohjelman tavoitteiden toteutuminen riippuu keskeisesti poliittisesta tahdosta ja halukkuudesta kehittämistoimenpiteiden toteuttamiseen. Lisäksi merkityksellisiä ovat kehittämistoimenpiteiden yhtäaikaisuus, käytettyjen rahoitusinstrumenttien valinta, toimeenpanoon kohdennetun rahoituksen määrä ja jakautuminen eri hallinnonaloille sekä -tasoille. Keskeisimpiä laadun takeita ja toimeenpanon onnistumisedellytyksiä ovat kuitenkin romaniväestön ja eri järjestöjen sekä viranomaistahojen oma aktiivisuus ja sitoutuminen sekä erilaisten yhteistyörakenteiden kehittyminen näiden toimijoiden välille. Tulokset ja niiden kestävyys ovat sidoksissa valtavirtaistamistoimien tehokkuuteen sekä määräaikaisten ja kohdennettujen kehittämistoimenpiteiden tuloksellisuuteen ja niiden vakiinnuttamistoimenpiteiden onnistumiseen. Toisaalta ohjelman onnistumiseen vaikuttavat myös useat muut meneillään olevat uudistukset kuten sosiaali- ja terveyspalvelu- sekä maakuntahallintouudistukset, ammatillisen koulutuksen yleisreformi, aloittelevan yrittäjyyden tuen kehittäminen, aktivoiva työttömyysturva ja toimeentulotukiudistus sekä tulossa oleva asumistukiudistus.

Romanipoliittiselle ohjelmalle laaditaan erillinen viestintäsuunnitelma ja ohjelmasta järjestetään sen käynnistyessä tiedotustilaisuuksia sekä alueellisille että paikallisille viranomaisille, romanijärjestöille ja romaniväestölle yhteistyössä alueellisten romaniasiain neuvottelukuntien kanssa.

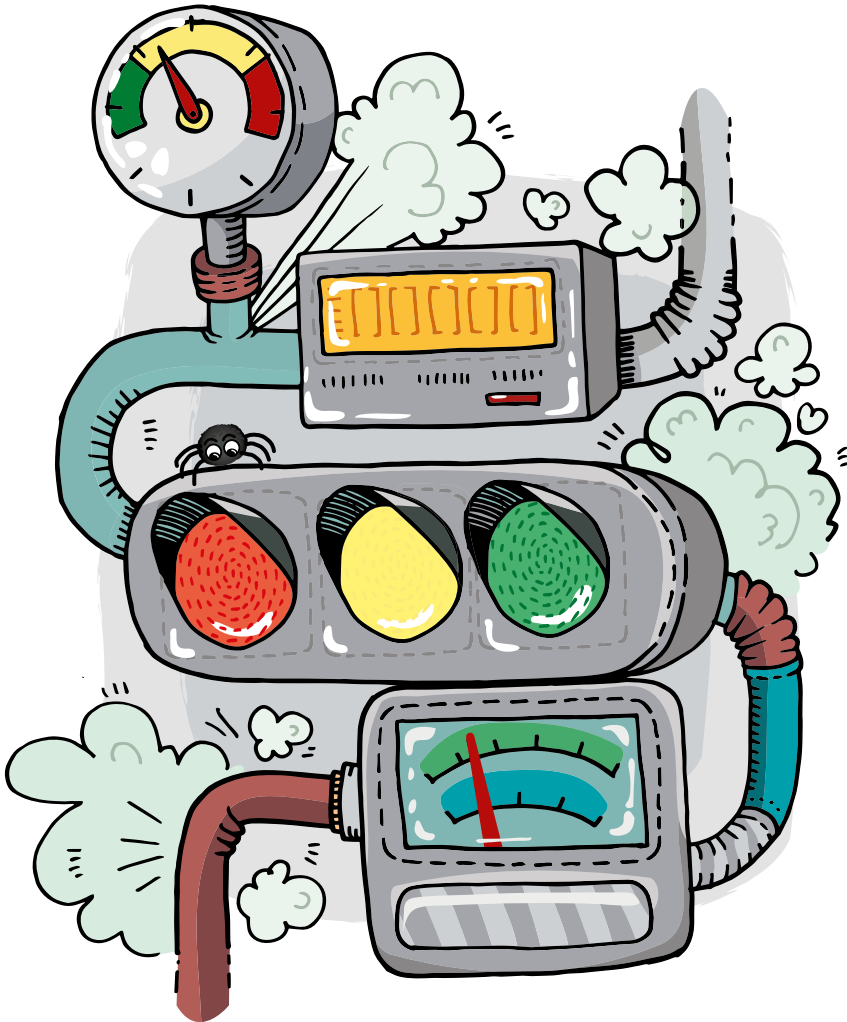
Ohjelman seuranta jakaantuu kolmeen osaan: viiteen vuosiseurantaan, puoliväli-seurantaan sekä avainindikaattoriseurantaan (ns. scoreboard- malli). Lisäksi tulisi jatkossa pohtia indikaattoriseurannan hankkeistamisen mahdollisuutta, jotta romanien integraation seurannassa pystyttäisiin lähestymään yleistä tavoitteellisuuden ja tuloksellisuuden seurannan ja arvioinnin tasoa.

1) Ohjelman vuosiseurannat

Ohjelman toimeenpanon vuosiseurantaryhmänä toimii valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta. Seurannassa hyödynnetään Euroopan komissiolle vuosittain online- järjestelmässä toimitettavaa maaraporttia. Suomi pilotoi kyseistä raportointitapaa jo vuoden 2015 osalta ja laajensi vuoden 2016 raportin kattamaan kaikki temaattiset osa-alueet. Vuosien 2018–2022 Romanipoliittista ohjelmaa monipuolistettiin sisällöllisesti ja sen toimintalinjat sovitettiin paremmin vastaamaan paremmin kyseistä seurantavälinettä. Tulevaisuudessa raportoinnin online-järjestelmää kehitetään niin että se tulee tarjoamaan yhä enemmän sekä laadullista että määrällistä ja vertailukelpoista tietoa eri maiden integraatiotoimenpiteiden kohdentumisesta, eri rahoitusmuotojen hyödyntämisestä, toimenpiteiden volyyymista ja tuloksista. Tässä seurantamuodossa on sisäisen seurannan lisäksi myös ulkoisen arvioinnin elementtejä sillä komissio analysoi saamansa raportit ja tarjoaa kullekin maalle yksilöllistä maapalautetta sekä kokonaisanalyysin tilanteesta Euroopan laajuisesti. Maaraportoinnin vastaavuutta todellisuuden kanssa seurataan myös kansalaisjärjestöille suunnattujen dialogikokousten, Euroopan neuvoston teettämien varjoraportointien sekä Euroopan perusoikeusvirasto FRA:n tutkimusten ja useiden muiden täydentävien arviointimuotojen kautta.

2) Ohjelman puoliväliseuranta

Ensimmäisen romanipoliittisen ohjelman väliaikaseurannassa vuonna 2014 käytettyä Terveyden ja hyvinvoinninlaitoksen kehittämää seurantavälinettä käytetään myös uuden ohjelman väliarvioinnissa vuonna 2020. Tämän seurannan pohjana on Yhdistyneiden Kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimiston (OHCHR) kehittämä kansallisesti sovellettava malli ihmisoikeusindikaattoreista. Tämä nk. liikennevalomalli kuvaa havainnollisesti kokonaisten toimintalinjojen ja yksittäisten toimenpiteiden toimeenpanon vaihetta ja vastuutahojen kokonaisvastuiden toteutumista. Alla esimerkki seurantataulukon osasta:

Toimintalinjaus: Romanilasten osallistumisen lisääminen varhaiskasvatuksessa

Toimenpide	Vastuutaho(t)	Toimeenpanon aste
98. Huomioidaan romanilapset varhaiskasvatuksen suunnitelmassa ja uudistettaessa varhaiskasvatuksen perusteet.	OKM: VASU- suunnittelu ja perusteudistus	
99. Lisätään tietoa romanikulttuurista varhaiskasvatushenkilöstön perus- ja täydennyskoulutukseen.	OKM	
100. Tuetaan sijaishuollon piirissä olevien romanilasten kasvatusta ja oikeuksia omaan kieleen ja kulttuuriin.	STM	
101. Vahvistetaan romanikielen ja -kulttuurin tuntemusta ja romanilasten valmiuksia kannustamalla kuntia palkkaamaan romanitaustaisia varhaiskasvattajia ja romanikulttuurinohjaajia päiväkoteihin sekä käynnistämällä kielipesätoimintaa.	OKM: kielipesätoiminnan osalta toteutunut joissakin kunnissa, mutta toiminta loppunut useimmissa erillisrahoituksen loputtua. Vakituksia romanityöntekijöitä on varhaiskasvatuksessa vielä liian vähän.	

3) Toimintalinjakohtainen avainindikaattoriseuranta (nk. scoreboard)

Romaniväestön tilannetta, integraatiota ja sen edellytyksiä kuvaavia avainindikaattoreita seurataan mahdollisuuksien mukaan läpi koko ohjelmakauden. Tällaisten kvantitatiivisten indikaattoreiden asettaminen on suomalaisessa kontekstissa kuitenkin erittäin haastavaa koska Suomessa vältetään turvallisuussyistä kaikenlaista etniseen taustaan liittyvää rekisteröintiä. Joitain avainindikaattoreita on kuitenkin löydettävissä ja seurattavissa. Ne on koottu alla olevaan seurantatauluun toimintalinjoittain. Tämä seurantatapa antaa viitteitä indikaattoreihin liittyvistä muutoksista ja kehityksestä valituilla tarkasteluväleillä.

Toimintalinjakohtainen indikaattori	Seurantakohteet	Datalähde	Seuranta- ajankohta ja arvo 1	Seuranta- ajankohta ja arvo 2	Muutos
Koulutus: niiden kuntien määrä joissa on laadittu hanketoiminnan pohjalta tai osana muuta kehittämistoimintaa romanien perusopetuksen kehittämisen suunnitelma ja sen seuranta	suunnitelma toimeenpano seuranta	kunnat			
Työllisyys: rakennerahastohankkeisiin osallistuneiden romanien määrä (miehet/naiset/ eri ikäryhmät)	sukupuolijaot- telu ikäryhmäkohtai- nen jaottelu	TEM			
Työllisyys: Työ- ja elinkeinoministeriön teettämän romanien työmarkkinoille sijoittumisen edistämistä koskevan tutkimuksen ”Romanien pitkä matka työn markkinoille.” (Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisu 22/2008) seurantakyselyn tai -tutkimuksen toteuttaminen	valitut seuranta- kohteet	järjestöt, TEM			
Työllisyys: romanijärjestöissä ja romanihankkeissa työskentelevien henkilöiden lukumäärä, ikäjakauma, sukupuoli ja etninen tausta	Romanijärjestöt	Projekti- ja hanketoimijat			
Romanikieli: perusopetuksen romanikielen opiskelijoiden määrä		OPH			
Romanikieli: julkaistujen romanikielen oppimateriaalien määrä		OPH			
Romanitaide: romanitaidetuotantojen, näyttelyiden ja konserttien määrän kehitys		OKM, Taike			
Tasa-arvo: romaninaisten, -miesten ja alle 30-vuotiaiden osuus romanijärjestöjen hallitusten jäsenistä ja työntekijäkunnasta sekä romaniasiain hoidon vastuuvirkamiehistä	prosenttiosuus	romanijärjes- töt, romaniasiain hoidon vastuu- tahot			

Syrjintä: romanien yhdenvertaisuusvaltuutetun toimistoon tekemien kanteluiden määrä eroteltuna asiakohdasta	kanteluiden määrä	yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto			
Syrjintä: Kouluterveystutkimuksen perusopetusikäisten kiusaamiseen liittyvä seurantatieto	kiusaamista kokeneiden romanivastaajien lukumäärä	THL			
Syrjintä: Oikeusministeriön syrjintää koskevan kansallisen seurantajärjestelmän romaneja koskevat tiedot		OM			
Syrjintä: Poliisihallituksen selvitys romaneihin kohdistuneiden syrjintärikkosilmoitusten määrästä ja niiden etenemisestä esitutkinnasta syyteharkintaan	ilmoitusten määrä esitutkinnassa keskeytettyjen tapausten määrä syyteharkintaan päätyneiden määrä	Poliisihallitus			
Voimaantuminen: romanedustajien lukumäärä nuorisovaltuustoissa, vanhusneuvostoissa, etnisten suhteiden neuvottelukunnissa ja maakuntien neuvottelukunnissa jms.	romanedustajien lukumäärän kehitys	AlueRonk, ETNO:t			
Voimaantuminen: romanitustaisten kunnallispoliitikkojen ja kansanedustajaehdokkaiden määrän ja heidän saamansa äänimäärän kehitys	romanedustajien määrä ehdokasasetteluissa ja äänimäärän kehitys	Ronk, puolueet			
Alueellinen ja paikallinen työ: paikallisromanityöryhmien lukumäärän ja alueellisen jakautumisen kehitys	PRT:n lukumäärä ja jakautuminen maantieteellisesti	AlueRonk			
Alueellinen ja paikallinen työ: maakunnallisten romanien integraatio MAARO-ohjelmien lukumäärä ja kunnallinen kattavuus	tehty toimeenpanossa seuranta	Maakunnat, AlueRonk			

Tiedotus, viestintä ja media: romanisisältöjen määrän kehitys yleisessä ohjelmatarjonnassa ja Yle Areenassa	säännöllinen lähetysaika ja muutoin tarjolla olevien sisältöjen määrä ja monipuolisuus	Yle			
Kansainvälinen romanityö: Suomen taloudellinen tuki eurooppalaiselle romanien oikeuksia ja integraatiota tukevalle toiminnalle	tuen määrä ja kohdentumisen seuranta	UM, OM, STM, OKM, YM, SM			
kansainväliseen romanityöhön osallistuneiden Suomen tukemien asiantuntijoiden ja romanitoimijoiden lukumäärä	asiantuntijat romanitoimijat	UM, OM, STM, OKM, YM, SM			

Itseidentifikaatioon ja vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuvat tutkimukset ovat tärkeitä eri palveluita koskevan käyttäjätiedon keruun kannalta. Romanit suosiva suurten tietokantatutkimusten ja etnisen rekisteröintitiedon keruun sijaan tällaisia kohdennettuja tutkimuksia ja niiden määrää tulisikin lisätä.

4) Indikaattoriseurannan hankkeistamisen mahdollisuus

Osallistuminen ohjelmakaudella mahdollisesti käynnistyviin kansainvälisiin tai kotimaisiin eri väestöjen elinoloja, koulutusta ja työllisyyttä koskeviin indikaattoriseurannan kehittämishankkeisiin on yksi mahdollisuus lisätä seurannan tarkkuutta ja monipuolisuutta.

LIITE 1 Ohjelman toimeenpanon vastuutahot ja niiden nimen lyhenteet

AK	Euroopan alueiden komitea EU:n neuvoa-antava elin, joka koostuu EU:n kaikkien 28 jäsenmaan alue- ja paikallistason edustajista. Komiteassa edustajat voivat ilmaista mielipiteensä alueita ja kaupunkeja välittömästi koskevista EU:n lainsäädäntöehdotuksista.
AlueRonk	Alueelliset romaniasiain neuvottelukunnat
ARA	Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus
CAHROM	European Council Ad hoc Committee of Experts on Roma and Traveller Issues
EAKR	Euroopan aluekehitysrahasto
EN	Euroopan neuvosto
ERAC	European Roma Institute for Arts and Culture
ERTF	European Roma and Traveller Forum
ESR	Euroopan sosiaalirahasto
ETNO	Etnisten suhteiden neuvottelukunta
ETYJ	Euroopan turvallisuus- ja yhteistyöjärjestö (engl. OSCE - Organization for Security and Cooperation in Europe)
EU	Euroopan unioni
FRA	Euroopan unionin perusoikeusvirasto
HDL	Helsingin Diakonissalaitoksen säätiö
IRWN	The International Romà Women Network - v. 2003 perustettu kansainvälinen romani-naisten asemaa parantava yhteistyöverkosto
Koske	Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus
Kotus	Kotimaisten kielten keskus
LAPE-kärkihanke	Hallituksen Lapsi- perhepalvelujen muutos-ohjelma
MAARO	Maakunnalliset romaniohjelmat
NEET	Not in Employment, Education or Training - syrjäytynyt
Nevo Tiija -hanke	Uusi aika -hanke, Suomen romanien yhdenvertaisuuteen, osallisuuteen ja hyvinvointiin sekä työllisyyteen liittyviin kysymyksiin keskittyvä ESR-hanke, joka tarjoaa tukea ja ohjausta.
ODIHR	Office for Democratic Institutions and Human Rights

OHCHR	Yhdistyneiden kansakuntien ihmisoikeusvaltuutetun toimisto
Ohjaamo	Matalan kynnyksen palvelupiste
OKM	Opetus- ja kulttuuriministeriö
OM	Oikeusministeriö
Opetushallitus	Opetushallitus
Opré -ohjelma	Portugalissa romaneille suunnattu mentorointiohjelma
OTE	Osatyökykyisille tie työelämään -hanke
Phenjalipe	Euroopan Neuvoston koolle kutsuma romaniasioiden asiantuntijakokous
PN	Pohjoismaiden neuvosto
PRT	Paikallisromanityöryhmät
QUOLIROM	Romanikielen laatuopetusta Euroopassa -projekti
Romano Mirits -ohjelma	Ylen tuottamat romaninkieliset uutiset
Romaversitas -ohjelma	Unkarissa lahjakkaille romanioppilaille suunnattu mentorointi- ja tukiohjelma
ROMPO	Suomen romanipoliittinen ohjelma
RONK	Valtakunnallinen romaniasiain neuvottelukunta
SDGs	The Sustainable Development Goals (YK:n kestävä kehityksen tavoitteet)
SKS	Suomen Kirjallisuuden Seura
SM	Sisäministeriö
STEA	Sosiaali- ja terveysjärjestöjen avustuskeskus (ent. Raha-automaattiyhdistys RAY)
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö
Suvaus	Sukupuolivaikutusten arviointi
TAIKE	Taiteen edistämiskeskus
TANE	Tasa-arvoasiain neuvottelukunta
TEM	Työ- ja elinkeinoministeriö
TE-palvelut	Työ- ja elinkeinopalvelut
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Tšetanes naal -hanke	koulutuspoluilla -hanke, jolla edistetään Suomen romaniväestön yhdenvertaisuutta, osallistumismahdollisuuksia sekä hyvinvointia
UM	Ulkoministeriö
VAPUPO	Valtion nuorisotyön ja -politiikan ohjelma vuosille 2017-2019
YK	Yhdistyneet Kansakunnat
Yle	Yleisradio
YM	Ympäristöministeriö

Liite 2 Ohjelmassa mainittujen ”Hyvien käytäntöjen” tarkempia kuvauksia

Romanipoliittisessa ohjelmassa nostetaan esiin joitakin hyviä käytäntöjä, joita on kehitetty romanien hyvinvoinnin, yhdenvertaisuuden ja osallisuuden edistämiseksi. Hyviä toimintamalleja on luotu eri projekteissa muun muassa EU:n osarahoituksella samoin kuin STEA:n/Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksella. Mallien juurruttamiseksi osaksi eri palvelujärjestelmien normaalikäytäntöjä tarvitaan tietoa kehitetyistä toimintamalleista, oppimista niistä saaduista kokemuksista ja aktiivista jo kehitettyjen mallien soveltamista sekä siirtämistä eri toimintaympäristöihin. Monet esitellyistä toimintamalleista eivät edellytä mittavaa taloudellista resursointia vaan strategista otetta ja tahtotilaa nykyisten palvelujen, toimintakäytäntöjen ja sektorirajat ylittävien yhteistyömuotojen kehittämiseksi. Ajantasaista lisätietoa eri käytännöistä saa ensisijaisesti niitä kehittäneiltä tahoilta.

Varhaiskasvatus

Satukaravaani (2017-2018)

Helsingin kaupungin Satukaravaanissa suunnitellaan ja luodaan lukemista ja kirjaston ja varhaiskasvatuksen yhteistyötä tukeva konsepti. Hankkeen konkreettisena toimenpiteenä kirjastoissa toteutetaan maahanmuuttajien eri kotikielillä Satukaravaani-kiertue joka tukee lasten kotoutumista, kielellistä kehitystä, oppimista ja luku-harrastuksen kehittymistä. Kaikkiaan kiertueella tavoitetaan välittömästi n. 900 lasta ja välillisesti myös heidän perheitään.

Hankkeessa tuotetaan päiväkotien, kirjastojen ja vanhempien tueksi verkkoon opas- ja artikkeliaineisto, jonka tarkoituksena on kertoa lukemisen merkityksestä lapsen kehitykselle sekä niistä välineistä ja menetelmistä, joita tähän on perheillä ja kirjastojen ja varhaiskasvatuksen henkilökunnalla käytettävissä. Yhtenä keinona on omatoimiseen luku- tai kuunteluharrastukseen perustuvan Satudiplomin suoritta-

minen joka yhdistää päiväkotien henkilöstön ja perheet tukemaan lasten lukuharrastusta yhdessä kirjaston kanssa.

Hankepedagogiikassa on huomioitu vanhempien osallistumisen ja lasten kielellisen kehityksen lisäksi mielikuvituksen kehittäminen tarinankerronnan ja sadutuksen keinoin. Lisäksi huomiota kiinnitetään itsesääätelyn kehitykseen sekä lasten erilaisiin kokemus- ja leikkimaailmoihin ja niiden ylläpitämiseen. Hankkeessa järjestetään lukuhetkikiertueita eri kirjastoissa ja tuotetaan opetusaineiston tekstien käännöksiä myös englanniksi, somaliksi, arabiaksi ja kurdiksi sekä verkkoaineistoa toimintamallin toteuttamiseksi.

Perusopetus

Kuntakohtaiset romanilasten perusopetuksen kehittämissuunnitelmat ja niiden vuosiseuranta

Romanilasten perusopetuksen tueksi on mahdollista laatia muiden kulttuurivähemmistöjen ja maahanmuuttajaopetuksen kehittämissuunnitelmien tavoin oma erillinen kehittämissuunnitelma, jossa määritellään kuntakohtaiset opetuksen kehittämistavoitteet ja käytännön toimet asetettujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Suunnitelmassa voidaan kiinnittää erityistä huomiota kasvatushenkilökunnan romaneja koskevan tieto-aidon kehittämiseen, romanikielen ja kulttuurin opetuksen kysymyksiin, ihmisoikeus- ja vähemmistöoikeuskasvatukseen sekä kasvatuskumppanuuteen liittyvään yhteistyöhön romaniperheiden ja laajemman –yhteisön kanssa.

KiVa Koulu® -ohjelman toimintamallit ja niiden soveltaminen

KiVa Koulu® on Turun yliopistossa kehitetty kiusaamisen vastainen toimenpideohjelma. Lisätiedot: www.kivakoulu.fi. Se on Suomen lisäksi käytössä useassa muusakin maassa; katso www.kivaprogram.net/. Tutkimuksissa on todettu KiVan olevan yksi tehokkaimmin kiusaamista ehkäisevistä ohjelmista.

Ohjelmassa on mukana yli 900 koulua. Ohjelman kehitystyötä tehdään kouluilta saadun palautteen pohjalta; ensimmäisenä on uudistettu oppituntien tueksi tarkoitettut lyhytfilmit. Jatkossa KiVa-kouluille pystytään tarjoamaan myös uutta materiaalia, konsultaatiota ohjelman toteuttamisen suhteen, webinaareja ja kansainvälistä ystäväkoulutoimintaa.

Lukio-koulutus, ammatillinen koulutus, korkeakoulutus ja vapaa sivistystyö

Romaversitas ja Opré-mentorointiohjelmat

Unkarilainen Romaversitas ja portugalilainen Opré -mentorointiohjelma sekä osin niiden kaltainen suomalaisessa Opin portailla -hankeessa (DIAK) kehitelty mentorointimalli ovat ensimmäisiä korkeakoulu- ja ammattikouluopiskelijoiden tukemiseen kehitettyjä ohjelmia. Kyseisten ohjelmien tavoitteena on tukea romanitautistaiten opiskelijoiden opintoja vertaistuen ja erilaisten toimintamuotojen kuten opiskelunvalmiuksia kehittävien kurssien ja koulutusten kautta. Mentorointiohjelmat ovat saavuttaneet monissa Euroopan maissa suosiota myös muuhun väestöön kuuluvien opiskelijoiden keskuudessa. Niissä maissa joissa opintotukijärjestelmät ovat kehittymättömät tai suppeat Romaversitas -ohjelmaan on kuulunut myös mahdollisuus hakea opiskelua tukevia stipendejä sekä apurahoja. Kyseiset mentorointiohjelmat ovat useiden tutkimusten mukaan parantaneet romaniväestön oppimistuloksia, oppilaitosviihtyvyyttä, toisen sekä kolmannen asteen läpäisyä sekä opiskelijoiden työllistymistä. Lisätiedot: www.romaeducationfund.org

Työllisyys

Nevo tiija -hankkeen It's possible -videot

Kahdentoista Nevo tiija -rakennerahastohankkeessa toteutetun It's possible! -videon hyödyntäminen romaninuorten ja aikuisten yksilöllisten koulutus- ja työllistymispolkujen luomiseen liittyvässä ohjauksessa ja tiedottamisessa on helppoa sillä ne löytyvät Youtube-palvelusta www.youtube.com hakusanoilla "nevo tiija it's possible". Näiden noin kaksi minuuttia kestävien, puhuttelevien ja korkealaatuisten videoiden henkilökuvat kertovat eri koulutusasteilla ja lukuisille ammattialoille opiskelleiden romanien koulukokemuksista ja työllistymisestä.

Syrjinnän torjunta ja yhdenvertaisuuden edistäminen

Laadukas yhdenvertaisuussuunnittelu

Yhdenvertaisuuslain mukaan viranomaisten, koulutuksen järjestäjien sekä työnantajien tulee arvioida ja edistää yhdenvertaisuutta omassa toiminnassaan. Edistämismisvelvollisuutta toteutettaessa tulee ottaa huomioon alkuperä, ikä, vammaisuus,

seksuaalinen suuntautuminen, uskonto ja muut yhdenvertaisuuslaissa kielletyt erotteluperusteet. Edistämistoimenpiteiden tarkoituksena on turvata kaikkien henkilöiden tosiasiallisesti yhdenvertaiset mahdollisuudet käyttää eri viranomaisten palveluita, kouluttautua ja edetä työuralla. Lisätietoa yhdenvertaisuussuunnittelusta <http://yhdenvertaisuus.fi/yhdenvertaisuussuunnittelu/>

Vapaaehtoisten romanitaustaisten rikos- ja riita-asioiden sovittelijoiden kouluttaminen

Rikos ja riita-asiain sovittelu tarjoaa osapuolille mahdollisuuden toistensa kohtaamiseen ja rikoksesta tai riidasta aiheutuneiden vahinkojen korvaamiseen. Sovittelu voidaan toteuttaa vain sellaisten osapuolten kesken, jotka henkilökohtaisesti ovat ilmaisseet suostuvansa sovitteluun ja pystyvät ymmärtämään sovittelun ja siinä tehtävien ratkaisujen merkityksen. Sovittelu ei ole oikeudenkäynti eikä siinä ratkaista rikosoikeudellista syyllisyyttä.

Sovittelu on vapaaehtoista, puolueetonta, luottamuksellista, maksutonta ja kohtuullista ja sitä säätelee laki rikos- ja eräiden riita-asioiden sovittelusta 1015/2005. Sovittelupalvelua johtaa, ohjaa ja valvoo valtakunnallisesti sosiaali- ja terveysministeriö. Palvelun järjestämis-, ohjaus- ja valvontavastuu on Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksella (THL), joka vastaa myös rikos- ja riita-asioiden sovittelun tutkimus- ja kehittämistyön koordinoinnista, tilastoinnista ja seurannasta.

Soviteltavaksi sopivat esimerkiksi vahingonteot, ilkivaltarikokset, pahoinpitelyt, varkaudet, ryöstöt, omaisuusrikokset, luvattomat käytöt ja käyttövarkaudet, kotirauhan rikkomiset, kunnianloukkaukset ja riita-asiat. Myös alle 15-vuotiaiden tekemiä rikoksia voidaan sovittaa. Laki ei sulje pääsääntöisesti mitään rikosta sovittelun ulkopuolelle. Poikkeuksena ovat alaikäiseen kohdistuneet rikokset, joissa uhrilla on erityinen suojan tarve.

Sovittelutoimisto kouluttaa sovittelijan tehtäväänsä sekä auttaa ja tukee sovittelijaa työssään. Sovittelijalle maksetaan myös kulukorvaus sovitteluista tapauksista. Lisätiedot: <https://www.poliisi.fi/rikokset/sovittelu>

Sosiaali- ja terveyspalveluiden kohdentuminen romaniväestölle

Suomen Romaniyhdistys ry:n julkisia vanhuspalveluita tehostava ja täydentävä toimintamalli

Suomen Romaniyhdistyksen hanketoiminta romanivanhusten palvelujen kehittämiseksi alkoi 2005 ja jatkuu edelleen. Ennen parhailaan käynnissä olevaa Bahtalo phuuriba -hanketta yhdistyksen kautta on toteutettu kolme RAY:n rahoittamaa vanhuspalveluhanketta: Vanhat, Phurane kaale – Vanhat romanit ja Fintiko phurane kaale – Suomen vanhat romanit. Hankkeissa selvitettiin romanivanhusten kotona asumista, toimintakyvyn ylläpitämistä ja itsenäistä selviytymistä. Tavoitteen toteuttamiseksi haastateltiin Uudellamaalla asuvia romanivanhuksia. Haastatteluilla selvitettiin romanivanhusten asumista, elinoloja, terveydentilaa ja elämänlaatua. Osana selvitystä kartoitettiin vanhusten saamia palveluita sekä koottiin tietoa niistä palveluista, joita he eivät saaneet tai joita he kokivat tarvitsevansa. Lisäksi haastateltiin vanhusten omaishoitajia. Palvelutarvekartoitus toteutettiin romaniperinteitä kunnioittaen haastatteleamalla vanhuksia ja heidän omaisiaan heidän kotonaan.

Helsingin yliopiston sosiaali- ja kulttuuriantropologian laitoksen kanssa toteutettiin myös pienimuotoinen ammattilaishaastattelu. Siinä selvitettiin vanhustyötä tekevien henkilöiden monikulttuurillista asiantuntemusta ja tarpeita. Hankkeiden tuloksena on valmistunut romanivanhusten palvelukartoitus sekä selkokielinen opas romanitaustaisille omaishoitajille.

Lisätiedot: http://suomenromaniyhdistys.fi/?page_id=114

Jyväskylän kaupungin romaniasiakkaiden palveluohjausmalli

Jyväskylän kaupunki perusti romanityöryhmän vuonna 2003. Kaupunki hallinnoi ja toteutti Romanit työelämään Equal –kehittämiskumppanuushankkeen vuosina 2004–2007. Hankkeessa kehitettiin muun muassa TuRom – kahdensuuntainen integraatio –koulutusmalli sekä kulttuurivälittäjä -toimintamallia. Romanit työelämään -hankkeen myönteiset tulokset ja kokemukset palveluohjauksen hyödyllisyydestä ovat olleet pohjana Jyväskylän kaupungin romanipalvelut -toiminnolle, jossa työskentelee romanitaustaisia ohjaajia. Toiminta on sijoitettu aikuissosiaalityön ja perusturvan palveluyksikköön ja siellä työskentelevät romanitaustaiset ohjaajat ovat kaupungin palveluksessa. Ohjaajien tehtäviin kuuluu romaniasiakkaiden tukeminen koulutus- ja työllistymispolulle minkä lisäksi toimintoihin kuuluvat 9-luokkalaisten

nuorten tukeminen ja kodin ja koulun välisen yhteistyön vahvistaminen sekä lasten ja perheiden tukeminen ja päihdetyö. Toimintaan sisältyy myös syrjäytymisen ehkäisyyn tähtävää etsivää työtä, jolloin asiakkaiden tavoittamista ja luottamuksen saavuttamista auttaa ohjaajien oma romanitausta. Ohjaajat toimivat asiakkaan tukena ja tarvittavan palveluverkoston kokoajina. Tavoitteena on tukea asiakkaan toimintakykyä ja oma-aloitteisuutta hakeutumisessa koulutukseen tai työelämään ja ohjata asiakas tarvittaviin palveluihin. Ohjaajat osallistuvat tarvittaessa asiakkaan kanssa tapaamisiin TE-toimistossa, työvoiman palvelukeskuksessa, sosiaalitoimistossa ja muissa palveluissa. Vaikka ohjaaja on tukihenkilö, tehtävässä korostuu neutraalin välittäjän tehtävä. Toiminnan hyöty syntyy viranomaisten toimintatapoja koskevan ja asiakkaiden tarpeita koskevan asiantuntemuksen yhdistymisestä ohjaajien työssä. Jyväskylässä tätä toimintaa nimitetään palvelutulkkaukseksi.

Jyväskylän kaupunki on kehittänyt palveluohjausmallia edelleen vuosina 2015-2018 Rainer-hankkeessa jonka osatoteuttajina toimivat Jyväskylän ammattikorkeakoulu sekä Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Hanketta rahoittaa Euroopan unionin sosiaalirahasto ja Keski-Suomen elinkeino- liikenne ja ympäristökeskus. Hankkeen toimenpiteillä edistetään keskisuomalaisten romanien etenemistä kohti työelämää. Hankkeen tarkoituksena on keskisuomalaisten romanien koulutustason parantaminen. Lisäksi hankkeen toimenpitein tuotetaan lisäarvoa olemassa oleviin palveluihin ja edistetään monialaisten palveluiden hyödyntämistä. Hankkeen tavoitteena on tukea romanien kouluttautumista, ammatin hankkimista, työpaikkojen löytymistä sekä työssä menestymistä. Hankkeessa puretaan koulutukseen hakeutumiseen ja tutkintojen loppuun suorittamiseen liittyviä esteitä esimerkiksi tukihenkilötoiminnalla, perhetyöllä ja opiskelijoille räätälöidyllä valmennusohjelmalla. Koulutustason nostamisen avulla vahvistetaan työmarkkinoille pääsyä.

Helsingin kaupungin romanitaustaisten sosiaaliohjaajien tekemä ennaltaehkäisevä, korjaava ja muutokseen tähtävä romaniperhetyö

Helsingin kaupungin romaniperhetyö käynnistyi sosiaaliviraston alueellisena hankkeena vuosina 2001-2004 ja vakiintui vakinaiseksi työmuodoksi lapsiperheiden palveluihin kaikkien Helsingin perhekeskusten alueella vuonna 2005. Romanityöstä vastaavat romanitaustaistaiset sosiaaliohjaajat. Romaniperhetyön tavoitteena on perheiden ja lasten ongelmien ennaltaehkäisy, korjaava hoitotyö ja muutostyö sekä perheiden kokonaisvaltainen tukeminen. Työmuotoja ovat palveluohjaus ja kulttuuritulkkaukset viranomaisille ja romaniperheille eri asiointiyhteyksissä, moniammatill-

nen verkostotyö, perhekerho sekä kotikäynnit ja intensiivinen asiakastyö, johon liittyvät arjen hallinnan tukeminen, keskusteluapu ja motivointituki. Romaniperhetyöllä on saavutettu myönteisiä tuloksia ja se on osoittautunut tärkeäksi työmuodoksi muun muassa romaninuorten syrjäytymisen ehkäisyssä erityisesti itäisen Helsingin alueella. Lisätietoa: Helsingin kaupungin perhekeskuksista.

Jenginuorten rikosentorjunta -hanke (2012-2015)

Tämän Kriminaalihuollon tukisäätiön ja yhteistyöjärjestöjen toteuttaman hankkeen taustalla oli eri sidosryhmien huoli rikoksilla oireilevista nuorista. Kyseiset nuorisoryhmät olivat monikulttuurisia ja joukossa oli myös pääväestöön kuuluvia nuoria. Kohderyhmään kuuluneille nuorille yhtenäistä oli pitkään jatkunut syrjäytyminen, joka on usein alkanut jo varhain.

Hankkeen päätavoitteena oli rakentaa monikulttuuristen jenginuorten, erityisesti romanien ja somalien, tavoittamiseen ja heidän tarvitsemiinsa palveluihin sitouttamiseen tähtäävä etsivän työn malli. Osatavoitteena oli lisäksi kouluttaa sosiaali- ja nuorisotointa sekä lastensuojelua monikulttuuristen jenginuorten kohtaamiseen sekä heidän palvelutarpeisiinsa vastaamiseen. Toisena osatavoitteena oli ulottaa jalkautuva työ myös syrjäytyneiden nuorten perheisiin mm. tarjoamalla perheille tietoa lapsen ja nuoren kehitysvaiheista ja vanhemman roolista eri vaiheissa. Hankkeessa työskenteli projektipäällikön ja -työntekijän lisäksi myös osa-aikaisia kokemusasiantuntijoita.

Asumisneuvonta, talous- ja velkaneuvonta sekä sosiaalinen isännöinti

Asumisneuvonta on kaupunkien ja vuokranantajien tarjoamaa palvelua jonka tavoitteena on ratkaista erilaisia asumiseen liittyviä pulmatilanteita, ehkäistä asumiseen liittyvää velkaantumista sekä asunnottomuutta. Lisäksi toiminnan tarkoituksena on vaikuttaa asumissosiaalisiin ongelmiin kuten naapuriristiriitoihin. Tavoitteena on turvata asumisen jatkuvuus. Asumisneuvonnan asiakkaana voi olla kuka tahansa kuntalainen. Asumisen ongelmia on tärkeää lähteä hoitamaan mahdollisimman varhaisessa vaiheessa.

Asumisneuvojat selvittävät asiakkaan kanssa heidän tilannettaan kokonaisvaltaisesti ja pyrkivät löytämään ratkaisuja erilaisiin ongelmatilanteisiin kuten vuokramak-suongelmiin tai asumiseen tarvittavan tuen saamiseen. Yhdessä asumisneuvojan

kanssa asiakas voi mm. kartoittaa mahdollisuutta maksusuunnitelman tekemiseen, saada tietoa tilanteeseensa sopivista palveluista ja tukimuodoista sekä saada neuvoja asunnon hakemiseen liittyvissä asioissa.

Sosiaalinen isännöinti tarkoittaa palvelua, joka on suunnattu eri syistä elämänhallinnan kanssa kamppaileville ihmisille. Se on asiakkaalle kotiin annettavaa tukipalvelua. Palvelun avulla pyritään selvittämään ja ennaltaehkäisemään normaaliin vuokra-asumiseen liittyviä ongelmia. Kyse voi olla hoitamattomien psykosomaattisten vaivojen tai päihteidenkäytön tuottamista arjen haasteista. Tyypillisesti näitä ovat mm. vuokrarästit, järjestyshäiriöasiat tai asunnon puutteelliseen hoitoon liittyvät ongelmat. Sosiaalinen isännöinti toteutuu aina sosiaalitoimen tai muun viranomaistahon havainnosta, jossa huomataan ettei asiakas selviydy tilanteesta tai ongelmasta ilman tukea. Sosiaalisen isännöinnin tarkoitus on auttaa asiakasta esim. pitämään asuntonsa hädän uhatessa.

Sosiaalinen isännöinti pyrkii tukemaan itsenäistä vuokra-asumista, sitä ei siis ole tarkoitettu tuetun asumispalvelun asiakkaille. Palvelu voi kuitenkin olla tukena, kun asiakas siirtyy tuetusta asumispalvelusta itsenäisen vuokra-asumisen piiriin

Talous- ja velkaneuvonta on lakisääteinen, kaikille asiakkaille maksuton palvelu. Talous- ja velkaneuvontaa järjestävät ensisijaisesti kunnat. Useammalla kunnalla saattaa olla yhteinen neuvoja joka neuvoo ja auttaa asiakkaita taloudenpidon suunnittelussa, talouden ja velkojen hoidossa sekä erilaisten velkojen järjestelykeinojen selvittämisessä ja hakemisessa.

Romanikieli

Romanikielen kielikerho- ja kielipesätoimintaa

Romanikielen kielikerho- ja kielipesätoimintaa on toteutettu Opetushallituksen, hankkeiden ja kuntien rahoituksella hyvin monimuotoisesti. Osa kielipesistä on toiminut 1-2 päivänä viikossa päiväkotien ja varhaiskasvatuksen yhteydessä ja samaan päiväryhmään on osallistunut 3-7-vuotiaita lapsia. Osa ryhmistä on suunnattu sekä aikuisille että lapsille ja ne ovat kokoontuneet iltaisin romanijärjestöjen tiloissa ja niiden työntekijöiden johdolla. Lisäksi joillain paikkakunnilla kielikerhotoimintaa on ollut viikonlopputoimintana, jolloin osallistujia on saattanut olla mukana vauvasta vaariin.

Romanitaide ja -kulttuuri

Kansallisteatterin monikulttuurinen nykyteatteriteos Karavaani 2017

Karavaani 2017 oli livemusiikin lävistämä nykyteatteriesitys, joka leikitteli lapsuuden ja aikuisuuden rajapinnoilla uusien tekstien, runon, sirkustaiteen ja musiikin keinoin. Karavaani 2017:n teemoja olivat kupliva elämänilo sekä ajatuksia herättävät, pysäyttävät teemat, kuten yksinäisyys, erilaisuuden hyväksyminen ja kodin merkitys, jotka vaihtelivat teoksessa rytmikkäästi. Karavaani- produktien ympärille kiertyi kirjava joukko ammattilaisten ja amatöörien vaikuttavia kohtaamisia, koskettavia huomioita ja ilahduttavaa energiaa, koska se toi yhteen valtavan joukon erilaisia ihmisiä ympäri Suomen. Karavaani 2017 on livemusiikin lävistämä nykyteatteriesitys, joka leikittelee lapsuuden ja aikuisuuden rajapinnoilla. Kupliva elämänilo sekä ajatuksia herättävät, pysäyttävät teemat, kuten yksinäisyys, erilaisuuden hyväksyminen ja kodin merkitys, vaihtelevat rytmikkäästi. Luvassa on kirjava joukko vaikuttavia kohtaamisia, koskettavia huomioita ja ilahduttavaa energiaa – uusia tekstejä, runoja, sirkusta ja musiikkia. Karavaani 2017

Teatteriteoksen luomiprosessi alkoi vuoden 2016 alussa työpajatoiminnalla, jossa osallistujat saivat taiteen perusopetusta. Eri taloissa toimineita kokoonpanoja tuotiin mukaan produktion vähitellen ja kaikki esiintyjät ja työryhmän muut jäsenet tutustuivat toisiinsa. Erityisen tärkeää oli, että kaikki kokivat olevansa yhteisen asian äärellä ja pystyivät luottamaan ryhmään.

Puolitoista vuotta jatkuneiden työpajojen tavoitteena oli osallistaa ja tukea jokaista esiintyjää, tuoda esiin jokaisen vahvuudet ja astua yhdessä myös uudelle maaperälle. Lisäksi tärkeää oli kannustaa eri taustoista tulevia osallistujia varjelemaan omaa perintöään ja juuriaan, siirtämään tietoa ja taitoa eteenpäin sekä yhtä lailla oppia uusia taitoja ja kehittää yhdessä uusia perinteitä kehittämällä samalla keinoja eri kulttuurien monimuotoisille kohtaamisille.

Voimaantumisen

STEA:n Paikka auki II-avustusohjelman hyödyntäminen

Paikka auki II- avustusohjelma on STEA:n vuosina 2018-2021 työelämän ulkopuolella oleville, alle 30-vuotiaille nuorille ja kaikenikäisille osatyökykyisille henkilöille suuntaama avustusohjelma. Avustusohjelman tarkoituksena on edistää vaikeasti

työllistyvien henkilöiden määräaikaista työllistymistä ja jakotyöllistymistä tarjoamalla heille mahdollisuuksia työskennellä sosiaali- ja terveysalan järjestöissä. Paikka auki-ohjelman kautta työllistettävillä nuorilla tulee olla vain vähän tai ei lainkaan työkokemusta, palkattavan nuoren tulee olla työsuhteen alkaessa alle 30-vuotias ja työelämän ulkopuolella eikä hän saa olla päätoiminen opiskelija. Avustattavat työsuhteet ovat vähintään 12kk mittaisia. Lisätiedot: <http://www.stea.fi/avustusten-haku/avustusohjelmat>

Kokemusasiantuntijuus

Väestöliiton mukaan kokemusasiantuntijuus on taitoa, joka on kehittynyt pitkällisen henkilökohtaisen kokemuksen ja sisäistyneen tiedon myötä. Kokemusasiantuntijalla on halua ja kykyä hyödyntää kokemuksiaan erilaisissa yhteyksissä muiden parhaaksi. Kokemusasiantuntijana toimiminen on aina vapaaehtoista eikä siihen voida ketään velvoittaa tai pakottaa.

Maahanmuuttajat voivat olla kotoutumisen asiantuntijoita tai asiantuntijoita siinä, miten maahanmuuttajat pystyvät käyttämään palveluita. He voivat kuitenkin toimia kokemusasiantuntijoina muissakin kuin maahanmuuttoon tai pakolaisuuteen liittyvissä kokemusasiantuntijuuden teemoissa kuten mielenterveys-, vammais- tai päihdekysymyksissä.

Kokemusasiantuntija voi esiintyä yleisötilaisuudessa tai mediassa kuten televisiossa tai radiossa, tai hän voi antaa haastattelun lehdille tai muulle medialle. Kokemusasiantuntija voi toimia asiantuntijajäsenenä erilaisissa ohjausryhmissä ja neuvostoissa. Hän voi olla viranomaisten tai päättäjien kuultavana. Kokemusasiantuntija voi myös pitää luentoja ja toimia kouluttajana.

Kaikki kokemusasiantuntijuuden muodot perustuvat viestintään ja vuorovaikutukseen. Tyypillistä on, että kokemusasiantuntija saa palautetta esittämästään joko tilanteessa välittömästi tai myöhemmin, esim. median kautta tai henkilökohtaisesti. Tekstin lähde ja lisätietoa kokemusasiantuntijuudesta: <http://www.vaestoliitto.fi/monikulttuurisuus/mita-teemme/kokemusasiantuntijat/mita-on-kokemusasiantuntijuus/>

Tuki romaneille -koulutus (nk. Turom-koulutus)

Integroiva silta- ja vertaistuen koulutuksessa romanit ja pääväestön henkilöt voivat tutustua toisiinsa ryhmissä ja ylittää kulttuurien välisen sillan. Toiminnan johtajuksena on tukea ja vahvistaa henkilön yksilö- ja kulttuuri-identiteettiä suvaitsevaisen vuorovaikutuksen avulla. Koulutus kuroo umpeen romanien ja pääväestön välillä olevaa sosiaalista kuilua, joka ilmenee muun muassa romanien hakeutuessa koulutukseen, työhön ja yhteiskunnalliseen elämään.

TuRom-koulutuksen välttämättömiä toimijoita ovat oman alansa asiantuntevat ja innostavat kouluttajat. On suotavaa, että kouluttajalla on kokemusta eri kulttuuri-taustoista tulevien ihmisten kouluttamisesta. Silloin kun TuRom-koulutus on kohdistettu romaneille, kouluttajalla tulee olla riittävä perustuntemus romanikulttuurista ja avoin asenne romaneja kohtaan. Koulutuksessa on hyvä käyttää kouluttajina samanaikaisesti sekä romaneja että pääväestön henkilöitä, sekä miehiä että naisia. Kouluttajien olisi hyvä olla itsekkin oppimassa uutta eli olla myös itse osa TuRom-ryhmää, jolloin koulutustilanne ei ole liian jäykkä. Turom-koulutuksen alkukartoitus on tilaajien ja toteuttajan suorittama TuRom-ryhmän valinta, jossa romanasiantuntija sekä tilaajan asiahenkilö koostavat yhdessä toimivaksi katsovansa, koulutukseen motivoituneen ryhmän TuRom-koulutusta varten. TuRom-koulutuksen tilaajalla on ryhmän muodostamisessa iso vastuu. Siltaryhmän tarkoitus ja tavoite on rakentaa yhteys pääväestön ja romanien välille niin, että se helpottaa asianosaisen henkilön verkostoitumista ja osallistumista aktiivisemmin yhteiskuntaan. Siltaryhmä koostuu TuRom-koulutuksessa olevista pää- ja romaniväestöön kuuluvista henkilöistä, jotka ovat koulutuksen ja monikulttuurisen kokemuksen kautta tutustuneet toisiinsa ja motivoituneet, joko yhdessä ryhmänä tai yksilöinä toimimaan ”sillanrakentajina” ja kulttuuritulkkeina oman työ- ja arkielämän keskellä. Siltahenkilöt pyrkivät purkamaan mahdollisia ennakkoluulojen luomia esteitä pääväestön ja romanien välillä. Siltahenkilö voi esimerkiksi tukea, ohjata ja tutustuttaa henkilöä koulutukseen, uuteen työpaikkaan tai muuhun yhteiskunnan toimintaan. Siltahenkilö tai -ryhmä toimii myös mallina ja esimerkin antajana niin romaneille kuin pääväestöllekin. Siltahenkilö voi perustaa TuRom-vertaistukiryhmän, jossa on mahdollisuus käydä läpi TuRom-koulutusta opaskirjan (Florin 2007) avulla tai ryhtyä vertaistukihenkilöksi ja lähteä mukaan paikalliseen vapaaehtoiseen tukihenkilötoimintaan. Lisätietoa Turom-koulutuksesta: <https://www.innokyla.fi/documents/206421/222a8678-5023-4bbd-8f4e-16d73e4ef93a>

Puimala-menetelmä

Puimala-menetelmän ovat kehittäneet työryhmä Robert Arnkil, Pekka Ihananinen, Esa Jokinen, Tiina Rinne ja Timo Spangar. menetelmä pyrkii vahvistamaan vertaisopimista ja levittämään kehittämistyön tuloksia moninäkökulmaisesti. Puimala-menetelmä saa nimensä siitä että työskentelyssä jotain asiaa puidaan dialogin kautta. Tarkastelun keskiössä on puitavan teeman näkökulmasta sen ”pääomistaja”, eli siitä keskeisesti vastuussa oleva taho. Se voi olla esimerkiksi toiminnasta vastaava palvelukeskus, toimiala, näiden jokin yksikkö, kehittämisprojekti tai joku toimiva käytäntö. Eri tahojen eli äänien kuulluksi tulemisen järjestystä on hyvä pohtia jo puimaloita suunnitellessa. Yleensä dialogissa aloittaja ja lopettaja ovat nimittäin suhteellisen voimakkaina asemissa. Aloittaja voi puheenvuorollaan siis säädellä sitä, mistä dialogissa puhutaan. Lopettaja voi taas yhteenvedomaisesti määrittää sen, mikä käydyssä dialogissa oli tärkeää ja merkityksellistä

Hyvän puimalan toteutuminen edellyttää, että sitä on suunniteltu kokonaisuena prosessina alkaen huolellisesta etukäteisvalmisteluvaiheesta, mikä tarkoittaa puimalan toteuttamisen käsikirjoituksen tekemistä. Siinä kerrotaan, mitä ajatellaan tapahtuvan ennen puimalaa. Puimalaa organisoiva taho ryhtyy neuvottelemaan puimalaan osallistuvien tahojen ja äänien tai heidän edustajiensa kanssa siitä, miten puimala tullaan toteuttamaan. Kun puimalaan kytketään verkossa tapahtuvaa valmistelua, verkkotoiminnan valmistelu ja vastuut täytyy sisällyttää käsikirjoitukseen. Lisätietoa Puimala-menetelmästä <https://www.innokyla.fi/web/malli109763>

Moninaisuus, oivallus dialogi-toiminta (ns. MOD-toiminta)

MOD-toiminta ja koulutus tähtäävät yhdenvertaisuuden edistämiseen, herättelee oivalluksiin ja antaa kävijöilleen valmiuksia kohdata arjen moninaisuutta. Peruskurssilla tutkitaan omaa identiteettiä ja sitä miten ennakkoluulot syntyvät. Tavoitteena on paljastaa me-ne -vastakkainasettelua elämässämme ja tehdä normeja näkyviksi. Teemoina on myös ennakkoluulojen muuttuminen syrjinnäksi sekä ihmisarvon ja kulttuurin käsitteet. MOD-peruskurssi antaa työkaluja yhdenvertaisuuden edistämiseen ja tukemiseen.

Jatkokurssilla osallistujat perehtyvät syrjinnän ja rasismien muotoihin sekä yhteiskunnan valtarakenteisiin. Kurssilla tarkastellaan yhteiskunnan muuttumista ja meitä

osana muutosta. Kurssilla etsitään vaikuttamisen keinoja ja mietitään, miten voimme tukea yhdenvertaisuuden toteutumista nyt ja tulevaisuudessa.

MOD-koulutuksissa käytetään osallistavia menetelmiä. Tärkeässä roolissa on dialogisuus ja sen harjoittaminen. Työmenetelmiä ovat esim. keskustelut, aivoriidet, rooliharjoitukset ja vuorovaikutustehtävät. Koulutuksessa hyödynnetään myös kuvia, tarinoita ja lyhytfilmejä.

Koulutuksen periaatteisiin kuuluu moninaisuuden kunnioittaminen, yhdenvertaisuus, ihmisoikeudet, tasa-arvo ja kulttuurien moninaisuus. MOD on ryhmässä tapahtuvaa prosessinomaista työskentelyä, jossa käsitellään ryhmäläisten ajatuksia, tunteita, ideoita ja oivalluksia suhteessa moninaisuuden teemoihin. Lisätietoa: <https://www.mod-koulutus.fi/mika-mod>

LIITE 3 Romanien integraatioon liittyviä selvityksiä, tutkimuksia, raportteja ja avaindokumentteja

Määräykset ja ohjeet

Aikuisten perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2017
Määräykset ja ohjeet 2017: 9a, Opetushallitus.

OPS2016: Romanikielen oppimisen tukimateriaalit
<http://edu.fi/perusopetus/aidinkieli/romanikieli>

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2016
Opetushallituksen Määräykset ja ohjeet 2016:17.

Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010-2011 ja toimenpide-ehdotukset
Määräykset ja ohjeet 2015:17, Opetushallitus.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014
Määräykset ja ohjeet 2014:96, Opetushallitus.

Romanikulttuurin ohjaajan ammatillisten näyttötutkintojen perusteet
Opetushallitus Ammattitutkinto: määräys 6/011/2013
Erikoisammattitutkinto: määräys 52/011/2010

Raportit, selvitykset ja politiikkaohjelmat sekä niiden toimeenpanon seuranta

Romanien hyvinvointitutkimushanke (Roosa)

THL, 1.8.2016-31.12.2018

<https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/romanian-hyvinvointitutkimus-roosa>

Romanien asumisen yhdenvertaisuuden seurantaselvitys

YM ja ARA, 23.1.2018

<http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/160489>

Julkaisun pysyvä osoite on <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-11-4783-8>

Romanilapset, -nuoret ja -perheet osana LAPE-muutosohjelmaa – selvitys

Boelius, T. (2017). Keski-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.

Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: Midterm review of the EU framework for National Roma integration strategies

European Commission. 30.8.2017 COM (2017) 458 final. Brussels.

”Usein joutuu miettimään, miten pitäisi olla ja minne olla menemättä”. Selvitys vihapuheesta ja häirinnästä ja niiden vaikutuksista eri vähemmistöryhmiin

Korhonen, N., Jauhola, L., Oosi, O., & Huttunen, H-P. Oikeusministeriön selvityksiä ja ohjeita 7/2016. Helsinki 2016.

Ehdotus uudeksi ammatillisen koulutuksen tutkintorakenteeksi

Väliraportti työelämän ohjausryhmältä ammatillisen tutkintorakenteen uudistamiseksi. Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2016:23.

Romanikielen asema, opetus ja osaaminen

Romanikielen oppimistulokset perusopetuksen 7.-9- vuosiluokilla 2015

Kansallinen koulutuksen arviointikeskus (Karvi), julkaisut 4:2016.

Katsaus aikuisten romanien koulutustaustoihin 2015

Opetushallituksen Raportit ja selvitykset 2015:8

http://www.oph.fi/download/175254_katsaus_aikuisten_romanien_koulutustaus-toihin.pdf

Romanien hyvinvointi -esitutkimus

Loppuraportti, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 16/2014.

Julkaisun pysyvä osoite on <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-186-0>

Romanipoliittisen ohjelman toimeenpanon ohjaus ja seuranta. Työryhmän raportti.

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:48.

Lähisuhde- ja perheväkivalta romaninaisten kokemana.

Avun tarpeet yhteisössä ja palvelujärjestelmässä

Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2013:33.

Romanien asuminen ja yhdenvertaisuus
Ympäristöministeriön raportteja 8/2012.

Romanioppilaiden perusopetuksen tilannekatsaus 2010–2011 ja
toimenpide-ehdotukset
Opetushallituksen Raportit ja selvitykset 2011:26.

Suomen tavoitteet eurooppalaisen romanipolitiikan edistämiseksi
Suomen eurooppalaisen romanipolitiikan käsikirja
Työryhmäraportti 24.3.2011, Ulkoasiainministeriön julkaisuja 2/2011.

Valtioneuvoston periaatepäätös Suomen romanipolitiikan linjauksiksi
Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2010:16.

Suomen romanipoliittinen ohjelma. Työryhmän esitys
Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:48.

Romanien pitkä matka työn markkinoille: Tutkimus romanien työmarkkinoille
sijoittumisen edistämisestä.

Syrjä, H. & Valtakari, M. (2008). Työ- ja elinkeinoministeriön julkaisuja,
Työ ja yrittäjyys 22/2008. Helsinki 2008.

Romanipolitiikan strategiat. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 1999:9
Suonoja, K. & Lindberg, V. Sosiaali- ja terveysministeriö. Helsinki 2000.

Oppaat ja käsikirjat

Valmiina valintoihin II. Ammatillisesta koulutuksesta korkeakouluun, s. 15–17
Opetus- ja kulttuuriministeriö 2017:25.

Järjestörompo -Perustuu Suomen romanipoliittiseen ohjelmaan
Suomen Romanifoorumi ry, 2014.

Romanioppilaiden ohjaus toiselle asteelle ja tuki jatko-opinnoissa
Opetushallitus, Informaationaineistot 2013:10.

Romani ja terveyspalvelut. Opas terveydenhuollon ammattilaisille
Opetushallitus 2012, ISBN 978-952-13-4929-4.

Romanioppilaiden perusopetuksen tuen hyviä käytäntöjä
Opetushallituksen Oppaat ja käsikirjat 2011:14.

Romanilapsen kohtaaminen esi- ja perusopetuksessa
Opetushallitus 2010, ISBN 978-952-13-4480-0.

Väitöskirjat ja muut julkaisut

Sosiaaliturvan rajoilla. Kirjoituksia kansainvälisestä sosiaalioikeudesta
Nykänen, E. Keskimäki, I., Kuusio, H. (2017). Paperittomien ulkomaalaisten oikeus terveyspalveluihin. Teemakirja 16, Helsinki, Kela. ISBN 978-952-284-022-6.

Assimilated individuals and segregated communities: A comparative study of the housing and living related well-being of Finnish Roma and housed Gypsies and Travellers in England

Berlin, J. (2015). Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Social Sciences and Business Studies 101. Itä-Suomen yliopisto 2015. Väitöskirja.

Romanipolitiikasta romanien politiikkaan: Poliittisen asialistan ja toimijakonseption muutos 1900-luvun jälkipuoliskon Suomessa

Friman-Korpela, S. (2014). Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 513. Väitöskirja.

Paperittomien terveyspalvelut Suomessa

Keskimäki, I. & Nykänen, E. & Kuusio, H. THL raportti 2014 (Julkari)

Julkaisun pysyvä osoite on <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-302-156-3>

Erilaisena arjessa - selvitys romanien syrjäytäkokemuksista
Vähemmistövaltuutettu, Helsinki 2014, Julkaisusarja 15.

”Manne takaraivossa”: Ennakkoluulot ja syrjäytyä suomalaisten romaniyrittäjien kokemana. Fenomenografinen tutkimus

Anttonen, R. (2009). Jyväskylä Studies in Business and Economics 79. Väitöskirja.

Enemmän samanlaisia kuin erilaisia

Romanilasten ja -nuorten hyvinvointi ja heidän oikeuksiensa toteutuminen Suomessa. Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisuja 2009:2.

Beyond Systemic Discrimination: Educational Rights, Skills Acquisition and the Case of Roma Gynther, P. (2007). Martinus Nijhoff Publishers. Väitöskirja.

Romanit toimijoina yhteiskunnassa - Romaniasiaain neuvottelukunta 50 vuotta -juh-
lajulkaisu

Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2006:5.

Lainsäädäntö ja sopimukset

Perustuslaki 11.6.1999/731 ja sen 17 § (Oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin)

Yhdenvertaisuuslaki 30.12.2014/1325

Perusopetuslaki 21.8.1998/628

Lukiolaki 21.8.1998/629

Laki ammatillisesta peruskoulutuksesta 21.8.1998/630

Hallintolaki 6.6.2003/434

Valtioneuvoston asetus valtakunnallisesta romaniasiaain neuvottelukunnasta ja
alueellisista romaniasiaain neuvottelukunnista

VNA 1019/2003 ja VNA 1350/2009

Alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskeva eurooppalainen peruskirja

Finlex 23/1998

YK:n Kestävän kehityksen tavoitteet (Sustainable development goals, SDG) eli
Agenda 2030